

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Milúše Michejlová

REGIONÁLNÍ PRVKY V ČESKÉ FRAZEOLOGII (NA MATERIÁLU SLOVNÍKU

ČESKÉ FRAZEOLOGIE A IDIOMATIKY) – PŘÍROVNÁNÍ

Bakalářská diplomová práce

REGIONAL ELEMENTS IN CZECH PHRASEOLOGY (ON THE MATERIAL OF CZECH

PHRASEOLOGY AND IDIOMATICS MATERIAL) – COMPARISONS

The Bachelor Diploma Thesis

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Jodas

OLMOUC 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a pouze za použití uvedené literatury. Potvrzuji, že práce obsahuje 138108 znaků.

VOlomouci dne 14. prosince 2009.....

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Josefu Jodasovi za odborné vedení diplomové práce, poskytnutí rad, podnětných připomínek a studijní literatury, děkuji rovněž ZŠ U Studny a ZŠ Majakovského v Karvině za umožnění výzkumu a také děkuji svému rodičům za podporu.

OBSAH

Úvod.....	7
1 Česká řirovnání.....	9
1.1 Vymezení pojmu řirovnání.....	9
1.2 Struktura	9
1.3 Frazeografie	9
1.3.1 Nejstarší popisy.....	9
1.3.2 Lidová řízení.....	10
1.3.3 Slovníky synonyma frazeologismů.....	10
1.3.4 SČFI.....	11
1.3.5 Ostatní zdroje.....	12
1.4 Frazeologie a idiomatika česká a obecná	13
2 Slovník české frazeologie a idiomatiky – řirovnání.....	14
2.1 Sporné body v koncepci	14
2.2 Seznam řirovnání obecně českými prvky	16
2.2.1 Úženi $e > i(y)$	16
2.2.2 Diftongizace $y(i) > ej$	17
2.2.3 Protetické $v-$	18
2.2.4 Unifikace koncovek v plurálu a djektiv.....	18
2.2.5 Vynechání koncového $-l$	19
2.2.6 Krácení, vynechání koncového $-í$ v 3. os. pl. u 5. t řídyslovesné.....	19
2.3 Komentář.....	19
3, „Komparace“ situace rakouské a moravsko-slezské frazeologie.....	21
3.1 Východisko	21
3.2 Oblastí diferencí	21
3.3 Komentář.....	26
4 Regionální řirovnání.....	27
4.1 Někteří specifika moravských a slezských řirovnání.....	27
4.1.1 Jak/jako	27

4.1.2	Intenzifikace	číslicí rovnání	28
4.1.2.1	Jakvis	ň	28
4.1.2.2	Jakcyp		29
4.2	Formální stránka		29
4.2.1	Rým		29
4.3	Sémantická stránka		30
4.3.1	Komponenty		30
4.3.1.1	Propria		30
4.3.1.1.1	Toponym	a	30
4.3.1.1.2	Antropo	nyma	32
4.3.1.2	Regionální varianty	komponentů	34
4.3.1.2.1	Slepice		34
4.3.1.2.2	Brambor		35
4.3.1.2.3	Břícho		35
4.3.1.2.4	Kozel		36
4.3.1.2.5	Kalhoty		36
4.3.1.2.6	Bota		37
4.3.1.2.7	Prase		37
4.3.2	Útvary		37
4.3.2.1	Býtopilý		38
4.3.2.2	Býthubený		39
4.3.2.3	Být tlustý		40
4.3.2.4	Dívát se hloupě	č, udiveně	41
4.4	„Ponašymu“		43
5	Výzkum		45
5.1	Předmět cíl		45
5.2	Charakteristika zkoumané lokality		45
5.3	Obecná čeština		46
5.3.1	Dotazník		46
5.3.2	Údaje o respondentech		47
5.3.3	Charakteristické znaky obecné češtiny		48

5.3.3.1	Úženi	<i>é > í(ý)</i>	48
5.3.3.2	Diftongizace	<i>ý(í) > ej</i>	49
5.3.3.2.1	Vab	solutním koncovými slovy.....	49
		5.3.3.2.1.1 Pouze variantou – <i>ej</i>	49
		5.3.3.2.1.2 soběma variantami (– <i>ej/–ý</i>).....	51
5.3.3.2.2	Di	ftongizace <i>ý(í) > ej</i> (v koncovce před souhláskou).....	52
5.3.3.2.3	Di	ftongizace <i>ý(í) > ej</i> (v základu slova).....	52
		5.3.3.2.3.1 Pouze <i>bejt</i>	52
		5.3.3.2.3.2 <i>Býti bejt</i>	53
		5.3.3.2.3.3 Ostatní.....	54
5.3.3.2.4	D	iftongizace <i>ý(í) > ej</i> (v předponě).....	55
5.3.3.3	Protetické	<i>v-</i>	56
5.3.3.4	Unifikace konců	ekv plurálu adjektiv.....	57
5.3.3.5	Vynechání konců	<i>ého– l</i>	57
5.3.4	Shrnutí.....		59
5.3.4.1	Dodatek.....		61
5.4	Údaje o respondentech v dalších částech výzkumu		62
5.5P	Řívnání soběma variantami		62
5.5.1P	Řívnání soběma variantami v S ČFI.....		63
5.5.2P	Řívnání uvedeno v S ČFI pouze jedinou variantou.....		64
5.6	Víceregionálních variant		66
5.7	Intenzifikace řívnání		74
5.8P	Řívnání bez ekvivalentu v S ČFI		77
5.8.1	Výsledky.....		77
5.8.2	Shrnutí a interpretace výsledků.....		78
5.8.3	Chodím újsmój.....		79
Závěr			80
Anotace			83
Seznam literatury			84
Přílohy			88

ÚVOD

Frazeologie byla lingvistikou dlouho opomíjeno u oblastí jazyka, přestože značně obohacuje slovní zásobu a se svou expresivní funkcí se významně podílí na výstižném vyjadřování. Předmětem zkoumání této práce však není celá oblast frazeologie, nýbrž pouze porovnání.

Překným způsobem se o porovnáních vyjádřil lingvista a etnograf F. Bartoš: „Porovnání a podobenství dodávají řeči prostonárodní nemalé síly a obraznosti. Žádný jazyk lidský, byť sebebohatějším byl, nestačí svým slovním materiálem na označení všech jemných odstínů myšlenkových a přibírá na pomoc porovnání a podobenství, chtěje názorně označiti všeliké vlastnosti věcí a jakosti děje. Porovnání takové ustalují se v řeči, stávají se majetkem obecným a jsou neméně důležitou částkou řešné frazeologie národní, jako jiná úsloví, trojpařítka a figury. Již tomu zajisté dávno, co dravec rys vyhnul v našich končinách, a přece posud říká se o člověku zdravěma červeněma, že je jakorys.

Že se bez porovnání takových ani vzdělanci dobře obejíti nemohou, pozorovati závady v jejich hovoru. Jak často slyšíme: stojí jako... sedí jako... chodí jako... aledálejiž nevědí, neníť jim případný obraz nasnadě. Lidovšemnatakových chrozpacích seneocitá, případně porovnání a obrazy jsou uprávňovací pohotově vždy všude, jako jiná slova.

Z prostonárodních těchto porovnání a obrazů poznáváme, jak by si náš lid umí pozorovati. Některé obrazy vynikají takovou plastikou, že zaslechnouce je v hovoru mimoděk přibírá jejich obraznost svou prodlíme dále; z jiných zase problémy jeadrujeme tiparozkošný humor.“¹

Cílem této práce je vymezení diferenční složky moravsko-slezské v komplexu frazeologie českého národního jazyka a zjištění přibližné četnosti jejího užívání současnou mládeží v Karvině. Sledovány jsou difference hláskoslovné, tvaroslovné, slovtvorné a lexikální. Materiálové východisko tvoří první díl Slovníku české frazeologie a idiomatiky (dále jen SČFI) a Lidová řeč J. Zaoralíka. Výběr porovnání je doplněn excerpcí aktuálních zdrojů, v nichž jsou sebrána porovnání z různých míst Moravy a Slezska, dále pak vlastní sběrem podle vlastního jazykového povědomí. Pozornost je věnována i specifickým intenzifikačním porovnáním a regionálním porovnáním bezekvivalentu v SČFI. Odlišnost variant porovnání je zkoumána jak v rámci celého frazému dle významu, tak i na úrovni jednotlivých komponentů.

¹BARTOŠ, F.: *Dialektologie moravská* ... Brno 1886, s. 336.

Významnými součástí práce je také exerce porovnání správy obecné češtiny ze SČFI, výzkum jejich frekvence a postojů karvinské mládeže k těmto porovnáním. V souvislosti s tímto přístupem k interdialektům je popsána koncepce SČFI a přiblížena některými slovníky.

1 ČESKÁP ŘIROVNÁNÍ

1.1 Vymezení pojmu p řirovnání

P řirovnání se v mnoha ohledech zna čně odlišuje od jiných druh ů frazém ů. Je to specifická frazeologická jednotka, „ustálené a idiomatické poj menování sloužící ko zna čení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substant ivem), určeným v konkrétním kontextu, a p ředem daným modelem“.² V této relativně krátké definici jsou postihnuty všechny důležité vlastnosti této jednotky.

1.2 Struktura

Specifická sémantická struktura p ředstavuje hlavní diferenci, kterou se p řirovnání liší od jiných frazeologických jednotek. Prvním členem je **komparandum**, referent dodávaný kontextem, kn ěmuž se celý útvar vztahuje, následuje **relátor**, obvykle verbální komponent, další částí je **tertium comparationis**, společný znak p řirovnávaného a p řirovnávajícího. **Komparátor**, formální znak p řirovnání spojuje levou a pravou stranu p řirovnání (nej častěji bývá užit výrazu *jako*³). Jediným komponentem pravé strany p řirovnání je **komparátum**, jádro p řirovnání, které je ob častvo řen více výrazy.⁴

1.3 Frazeografie

1.3.1 Nejstarší popisy

Po čátky české deskriptivní frazeologie jsou zastoupeny práce mi J. Šacha a F. Šebka, tato díla však bohužel nepracují s dnešním pojetím frazeologie a mají již pouze historickou hodnotu. Za skutečný počátek se považují *Česká po řekadla* F. L. Čelakovského, jehož materiál byl jako

² ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007, s. 386.

³ Jinými variantami relátoru jsou nap ř. *až, žeby, co, div, jen, než* apod.

⁴ Tamtéž, s. 395.

zdrojevyužitopřívzniku *Lidovýchrčení*J.ZaorálkaaS ČFI.Nazačátku20.stoletísedodějin frazeologiedostaliiV.FlajšhansaJ.Mašín.⁵

1.3.2Lidovárčení

Významná a dosud hojně užívaná kniha *Lidová rčení*, jejímž autorem je překladatel J. Zaorálek, byla od svého prvního vydání v r. 1947 vydána ještě třikrát. Kromě první části tvořenou seznamem rčení má pro nás podstatný význam druhá část, tedy abecední seznam přirovnání řazený podle pravé strany přirovnání. Čermák uvádí, že jich Zaorálek sebral přibližně 6tisíc.⁶Většetičástiknihy senacházíPřehledrčenípodlejejichvýznamu.

Uvětšinyfrazémůjevysvětlenvýznamajsouopatřenazkratkoupramene.Přímýchpramenů uvádí Zaorálek asi 150 různých druhů, například nejstarší české mudroslovné sbírky, příslovky v časopisech, dialektologické práce, beletristické slovníky spisovného jazyka.

Negativemtéto práce je to, že Zaorálek pouze sesbíral a utřídil materiál ze starších pramenů a téměř nedoplnil nový⁷, nadto mezi frazémy různých období většinou nerozlišuje. Kniha obsahuje rčení zastaralá, cizí, chybná, nelidová, slangová, na druhou stranu se Zaorálek nevyhýbá vulgárním frazémům. Oceňujeme připojení slovníčku dialektických a slangových výrazů. Nedostatkem koncepce je zařazení přirovnání, v jejichž struktuře se vyskytuje jiný komparátor než výraz „jako“, do první části knihy. Transkripce některých dialektických přirovnání do spisovného pravopisu je navíc pro náš výzkum nevhodná. Přesto je toto dílo svým rozsáhlým materiálem častodialektické povahy zřejmě jediné svého druhu.⁸

1.3.3Slovníksynonymafrazeologismů

Vr.1977vyšel *Slovníksynonymafrazeologismů*, jehož autorem je J. V. Bečka, významná osobnost české stylistiky. Vzhledem k předmětu našeho zkoumání tento slovník není příliš

⁵ ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007, s. 483–484; ČERMÁK, F. spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha 1983, s. 463.

⁶ ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007, s. 485.

⁷ BITTNEROVÁ, D.–SCHINDLER, F.: *Česká přísloví: soudobý stav konce 20. století*. Praha 1997, s. 280.

⁸ Blíževiz ZAORÁLEK, J.: *Lidovárčení*. 4. vyd., jakoreprint 1. vyd., Praha 2000.

vhodný, nebo třeba podporu čtení novinářů a publicistů, je třeba řadit mezi spíše k uvedenému materiálu bez regionálních prvků. Nadto pouhým řetězcem knihy je věnována frazeologii a svými příručními charakterem zachycuje pouze dílčí část frazeologie.

Přirovnání jsou řazena abecedně dle svého „významu“ umístěného před přirovnáním – ten však Bečka většinou vytváří pouhým opsáním *tertium comparationis* nebo uvedením relátoru *in* infinitivu. Nedostatkem je i nerespektování specifik přirovnání a jejich zařazení do různých oddílů frazeologické částí knihy.⁹

1.3.4S ČFI

Nejvýznamnější frazeologickou příručkou je v současnosti *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, který je tvořen 4 svazky: 1. díl – *Přirovnání* (1983), 2. díl – *Výrazy neslovesné* (1988), 3. díl – *Výrazy slovesné* (1994) a 4. díl – *Výrazy v ětné*. Poslední svazek se připravuje a má vyjít v souboru v r. 2010. Cílem autorského kolektivu pracovníků Filozofické fakulty UK a Ústavu pro jazyk český ČSAV bylo zaznamenání této oblasti slovní zásoby 2. pol. 20. století v úplnosti a v celonárodní podobě.

Hlavní část knihy *Slovník přirovnání* je doplněna sémantickým rejstříkem. *Slovník* zachycuje 2400 hesel, z toho 350 kvůli svému charakteru okrajové jednotky zredukované podobě. Frazémy jsou uvedeny v neutrálním tvaru, jsou řazeny abecedně a podle pravé strany přirovnání. Stavba hesel je promyšlená a ekonomická, množství hesel bývá často sloučenodohromady. Ke každému heslu je připojena gramatická a stylová charakteristika – zde autoři reflektovali množství společných prvků hovorové a obecné češtiny¹⁰ a tyto charakteristiky jsou nahrazeny společným pojmem „kolokviální“. Součástí heslové stati je i uvedení kontextu a valence, významu, exemplifikace a údajů o úzu a etymologii. Postavení frazému v systému je prokazováno uvedením synonymních a opozitních přirovnání. Heslo je ukončeno ekvivalenty ve čtyřech jazycích (angličtině, němčině, francouzštině a ruštině).¹¹

⁹Blíževiz BEČKA, J.V.: *Slovník synonyma frazeologismů*. 3. vyd., uprav. a dopl., Praha 1982.

¹⁰MACHA Č.J.: *Knespisovným složkám frazeologie národního jazyka...* NŘ62, 1979, s.9.

¹¹Blíževiz ČERMÁK, F. spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha 1983; PETRÁČKOVÁ, V.: *Nad Slovníkem české frazeologie a idiomatiky*. NŘ68, 1985, s.249–253; ČECHOVÁ, M.: *Knihopřirovnání*. ČJL35, 1984–1985, s.234–236.

1.3.5 Ostatní zdroje

Vyjma *Lidových rčení* (ta jsou zástupcem staršího stavu) a SČFI byly ještě podrobeny excerpci vesměs aktuální publikace, které převážně nejsou odbornými lingvistickými pracemi avničž jepřirovnáním vřnovánavětšinou pouzenepatrná pozornost. Pro účely této práce jsou však užitečným zdrojem stále živého materiálu.

Excerpce takovýchto prací se však potýkala mnoha problémy. Nejenže jsou frazémy popsány převážně pouze okrajově, přirovnání jsou buď zařazena zcela nepřehledně v rámci výkladového slovníku, nebo smíšena s jinými druhy frazémů v oddílu knihy, který bývá pojmenován různými názvy (např. *Přísloví, Rčení, Mudrosloví, Moudrosti* aj.).

Taktéž jejich zpracování bývá různorodé. Většinou jsou přirovnání zařazena do pouhého seznamu a podobně, v jakéby lazachycenapřisběru materiálu, tj. bez infinitivu a pod. Autoři je rovněž zaznamenávají různými písemnými způsoby a nezapisují je dle pravidel fonetického zápisu v případech, kdy dialektický charakter frazémů vyžaduje.

Nejednotně se zkoumané zdroje projevují v oblasti řazení, třídění a významového výkladu. Nejčastěji bylo zaregistrováno řazení abecední, avšak dle prvního členu frazému, nikoli výhodněji dle významového jádra jako v SČFI. Ojediněle se objevilo třídění do tzv. významových hnízd. V mnohých publikacích nebyl význam frazémů vůbec vysvětlen, vkladněm v případě autoři upřednostňovali uvedení významu jednoslovným výkladem (srov. Bečkův *Slovník synonym a frazeologismů*) před výstižným a vyčerpávajícím popisem. K neznámým výrazům také není doplněn jejich význam a připojení exemplifikace nebylo téměř zaregistrováno.

Výhodou je, že autoři jsou často místními rodáky dobře znající zdejší mluvu (nářečí) a intenzivně se věnující volnému sběru, často se však jedná o laiky, kteří nemusí být schopni se osvobodit od svazujícího subjektivního přístupu, který by se mohl negativně projevit ve vykládání významu hesla.¹²

¹² ČERMÁK, F. – BLATNÁ, R. (ed.): *Manuál lexikografie*. Jinočany 1995, s. 132.

1.4 Frazeologie a idiomatika česká a obecná

Obsáhlou, dvojjazyčnou publikaci *Frazeologie a idiomatika česká a obecná / Czech and General Phraseology* F. Čermáka označuje I. Bozděchová jako „frazeologickou bibli“, protože se zde nabízí množství, ačkoli se nejedná o frazeologický slovník nebo sbírku. Tento soubor autorových prací je systematickým popisem základů a zásad frazeologie a idiomatiky, značná část je věnována základním typům frazémů/idiomů a problematice frazeografie. Teorie jsou doloženy na rozsáhlém materiálu mnohdy i několika typologicky různými jazyky, zde autor využil především svých zkušeností s tvorbou SČFI. Přichází i s novými tématy, například může být studie analyzující frazeologii nového úvodníku či studie frazeologie a biblikaetika. Ve svých teoretických koncepcích navíc platí i poznatky korpusové lingvistiky.¹³

¹³Blíž viz ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná / Czech and General Phraseology*. Praha 2007, s. 485; KLÉGR, A. (rec.): ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007. In: SaS 70, 2009, s. 149–153; BOZDĚCHOVÁ, I.: *Česká i obecná frazeologie a idiomatika komplexně*. ČJL 59, 2008–2009, s. 152–154.

2 SLOVNÍK ČESKÉ FRAZEOLOGIE A IDIOMATIKY – P ŘIROVNÁNÍ

2.1 Sporné body v koncepci

Koncepce S ČFI je mnohaohledech z hlediska čování a systematickou avšetrannou. Přesto však i v tomto slovníku, mnohdy přehlednějším i některá podobná díla zahraniční, lze nalézt diskutabilní body. Přede vším jsou přirovnání s nespisovnými tvary vždy pokládána za expresivní. V oblasti frazeologie je však nutno počítat s jistou mírou nespisovnosti a expresivity, protože by mělo být připlatňováno zásadně přehlíženo, že přirovnání uplatňují ve spisovných projevech.¹⁴ V tomto smyslu došlo zejména ve třetí díle S ČFI k jistému posunu, množství podobných frází je již považováno za neutrální.¹⁵

Některé sporné koncepční zásady upozorňovali O. Uličný a výrazy slovesných, tj. na materiálu třetího dílu tohoto slovníku. Kritizoval zejména přílišné vyzdvihování obecné češtiny, povyšování její tvarů na úroveň tvarů spisovné češtiny a pomíjení tvarů dalších variet běžně mluveného jazyka: „Tak se v Slovníku české frazeologie a idiomatické z. 1994 zapisují některé fráze „dvojjazyčně“, tj. vedle spisovné podoby i obecně česky, avšak nikoli také v dalších varietách běžně mluveného jazyka, tj. ve varietě interdialektů nebo mluvy středomoravské, moravskoslovenské, valašské a lašské. Srov. *být/bejt akorát* (ale nikoli *byť/byt'/bét*). Náležitě bez spisov. protějšku je uvedeno *mítto/něco nad řené/nabiflovaný*, ale nikoli *mor. mět něco nad řené, nabiflované*, resp. *nabiflované/y* aj. Srov. také *bejt nadrátovanéj, namazanej, nametenej, nadranej* a m. j. bez moravských běžně mluvených variant.“¹⁶

Zvolená koncepce však není jednotná a není dodržována ve všech případech. V rámci adjektiva *jalov* v přirovnání *mít řečí/být výmluvný, že by vymánila jalové krávy čele/zjalový krávy tele* je uvedena i obecně česká varianta, kdežto u mnohem frekventovanějšího přirovnání *leze to znějí. zchlupaté deky* pouze spisovný tvar. Stejná situace byla zaznamenána i v rámci přirovnání (*jetu*) *křiku/je (to) tuj. v židovské škole*, zde se však autoři přiklonili k spisovnému

¹⁴ ČECHOVÁ, M.: *Dynamika frazeologie*. NŘ 69, 1986, s. 184–185.

¹⁵ ČECHOVÁ, M.: *Významné dílo české frazeologie dokončeno*. ČJL 44, 1993–1994, s. 234.

¹⁶ ULÍČNÝ, O.: *K teorii mluveného jazyka*. In: DAVIDOVÁ, D. (ed.): *K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Ostrava 1995, s. 21.

tvary zřejmě z důvodu tématického (škola je samozřejmě vznešenější tématem než pokrývka adobytěk). Také v porovnání typu *je to jasné/jasnýj...* nejsou vždy uvedeny obě varianty. Musíme doufat, že autory v jednotlivých frazémách vedly výsledky sběru, různých excerpčních ankety.

Koncepce není dodržována například i tam, kde by byl předklon knespisovné varianty očekáván. V porovnání *koukat (na něco) /čumět j. tele na nová vrata* je u adjektivního tvaru uvedena pouze spisovná varianta *nová*, nikoli však obecně česká *nový* a velmi rozšířený nespisovný tvar *nové*. Rovněž tematika poměrně hojně užívaného porovnání (*být*) *drzýj. opice* by se měla nést obecně české prvky v podobě (*bejt*) *drzej jak opice/vopice*, také u frekventovaného porovnání *bylo to/přišlo to j. blesk/hrom z čistého nebe* by snad koncepce měla umožnit uvedení obecně českého tvaru *čistýho*. Takovýchto příkladů by se našlo více. Uličný uvádí další příklady ze třetího dílu slovníku: „*domluvit něco po dobrém*, nikoli i *po dobrým, chodit spáseslepícemi*, nikoli i (nebo hlavně) *seslepícema*“.¹⁷

Celkem ve třech porovnáních se nabízí užití již frekventovanější zúžené varianty *mlíko*, a to v porovnáních (*být*) *bílý n. mít vlasy/vousy (bílý)/hlavu (bílou) j. mléko*, *mlha (je) hustá j. mléko* a *být j. mléko*. Zúžená forma není v tomto případě záležitostí pouze českou v užším smyslu, je podpořena i poměrně velkou částí zbývajícího území (vyjma výchomoravské oblasti s Frenštátskem a západním úsekem slezských nářečí¹⁸). Druhý díl SVČFI Výrazneslovesné toto zřejmě reflektuje a uvádí ve frazému *krev a mlíko* obě varianty,¹⁹ SSJ Č pouze zúženou *být krev a mlíko*. Samotná porovnání s komparátem *mléko* však nejsou příliš frekventovaná, obvykle jsou nahrazována jinými porovnáními stotožným významem, například *jetam mlha, že by sedalakrájet*,²⁰ nejčastěji s komparátem *sníh*, například *být (bílý) j. (padlý) sníh, hlavaj. padlý sníh, úplněšedivá*.

V některých případech je uvedení obecně českého tvaru obhájitelné. V porovnání *být švorc/švorcovýj. pikové eso/esopikový* má obecně český tvar oporu v rymovém principu. Existují i případy, kdy je uvedení obecně českého tvaru na místě a užití spisovné varianty by bylo nepatřičné, hyperkorektní a možná až komické. Mnohokrát zmíněvaným příkladem je frazém *bejt*

¹⁷ULI ČNÝ, O.: K teorii mluveného jazyka. In: DAVIDOVÁ, D. (ed.): *K diferenciaci současně mluveného jazyka*. Ostrava 1995, s. 21.

¹⁸BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas 5*. Praha 2005, s. 110.

¹⁹ČERMÁK, F. a spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Výrazneslovesné. Praha 1988, s. 147.

²⁰VS ČFI však nevedeno.

vrejži, event. *býtvejři*²¹ nebo *nechatn ěkohovrejži*. Spisovná podoba *býtvrři* by byla pouze konstruktem. V oblasti přirovnání může být vhodným příkladem spisovná obměna *dívat se j. výř* slovníkového přirovnání *koukat/čumět j. vejr* svýznamenem ‚dívat se zcela nechápav ě, hloup ě, vyjeven ě‘ nebo ‚tvá řit se nepřijemně cize, podivně n. protivně, pátrav ě, pronikav ě‘. SSJ Č sice uvádí v jednom případě přirovnání *hledět jako výř*, odvozené slovo *výřit* je už označeno jako knižní. Jinak se lze setkat pouze s komparátem v podobě *vejr*. Je zřejmé, že prvky nespisovné (ať už obecně české, slangové, nářeční atd.) přispívají k expresivitě a nekonvenčnosti přirovnání, čímž dochází k obohacování frazeologie.

V některých případech bývá přirovnání uvedeno pouze v nespisovné podobě, ačkoli náš výzkum potvrdil, že užívání spisovné podoby dominuje (viz s. 52). V úvodních Zásadách zpracování slovníku autoři dokonce uvádějí, že u přirovnání *je to tu j. u blbejch* „by uvedení spisovného tvaru bylo násilné“.²²

2.2 Seznam přirovnání obecně českými prvky

V návaznosti na postřehy Uličiného jsme se rozhodli ze slovníku excerpovat všechna přirovnání obecně českými prvky, které se mnohdy vyskytovaly dubletně s těmi spisovnými. Vybraný materiál byl přehledně rozčleněn do jednotlivých skupin podle charakteristických znaků obecné češtiny (viz příloha č. 1)²³ a porovnán s údaji ve Slovníku spisovného jazyka českého a Slovníku spisovné češtiny (dále jen SSJ Č a SS Č).

2.2.1 Úženi *é > í (ý)*

Celkem bylo objeveno 17 přirovnání, v jejichž struktuře se vyskytovaly komponenty sežúženým *é > í*. Vyjma dvou případů byl tento jev zaznamenán především v koncovkách adjektiv, nejvíce u neuter. Přirovnání *mít řečí/být výmluvný, že by vymánil na jalové krávy ětele/z jalový krávy tele*, zahrnuté i do našeho výzkumu, bylo porovnáno s frazémou v SSJ Č a SS Č – ty uvádí pouze

²¹ V této podobě je uváděn i Bečkův *Slovník synonyma frazeologismů*.

²² ČERMÁK, F.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha 1983, s. 13.

²³ Systém znaků charakteristických pro obecnou češtinu, podle tohož byl seznámen tvorbou, byl přebíráno Jiřího Hronkova publikace *Obecná čeština. Přirovnání výrazů* a tu činí přímým obsahem zahrnuté do výzkumu.

spisovný tvar.²⁴ Úženi uprostřed slov bylo zachyceno pouze u komparáta *polívka* ve dvou přirovnáních. Tento výraz však již není považován jako obecně český, ale hovorový. Ofrekventovanějším úžením protějšku komparáta *mlékojsemsejižzmi* řadila.

2.2.2 Diftongizace *y(í) > ej*

Tento typický znak obecně češtiny tvoří svým zastoupením ve 152 případech skupinu s většinou přirovnání obecně českými tvary (cca 72%).

V absolutním konci slova byl tento jev zachycen v komponentech 96 přirovnání, z toho pouhých 30 přirovnání obsahuje i formu spisovnou. Zkoumaná změna se dotýká jak samotného komparáta, např. *těšit se (naněco/někoho) j. malejkluk/malej*, *mít řečij. Palackej*, taklevé strany přirovnání, např. *(být) napruženej j. péro*, *(být) hloupej/blbej j. kopyto*. Pro autory obou výkladových slovníků je však diftongizace v této pozici patrně nadměrně příznaková; pokud některý ze slovníků popisoval přirovnání z této skupiny, vždy je uváděl se spisovným tvarem. Spojení spisovného tvaru *být* a obecně české formy následujícího adjektiva na levé straně některých přirovnání, např. *(být) blbej/hloupej j. patník/bota*, *(být) slepej j. patrona*, *(být) napruženej j. péro*, vybízí k otázce, zda toto spojení není užito nezářadně. Domníváme se, že uvedení slovesa *být* do závorky naznačuje nejen to, že nemusí být tato pozice při užívání realizována, nýbrž také to, že je tento výraz pouze slovem systémovým, jakýmsi zástupcem za spisovnou i obecně českou variantu infinitivu i za tvary užívané. Je však samozřejmě možné, že SČFI opravdu odráží skutečný stav; nestejně prosazování obecně českých znaků v různých pozicích popisovali Bělič.²⁵

Provedení této změny v koncovce před souhláskou bylo zaznamenáno ve dvou přirovnáních: *je to (tu) j. ublbejch*, *je jich j. dobrejch*. Přestože dva výskyty svědčí spíše o nízké frekvenci tohoto jevu, kvůli možnosti srovnání s frází obecně českými prvky v koncovkách jejich komponentů byla obě přirovnání zařazena do výzkumu.

Tvarů s diftongizací vzákladu slova bylo v přirovnáních napočítáno 49, polovinu z tohoto počtu tvoří přirovnání pouze s komponentem *bejt*.²⁶ Ve výkladových slovnících nebylo zcela

²⁴V těchto slovníčích však nebyla uvedena přirovnání, pouze fráze *(dovést) vymámit z jalové krávy tele*.

²⁵Srov. B. ĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972, s. 327.

²⁶Celkově téměř třetinu frazeologických jednotek v SČFI tvoří přirovnání s komponentem *být* (příp. *bejt*).

očekávaně u vybraných frazémů nalezeno ani jedno přirovnání sobecně českou variantou. Uvedení varianty obecně české a spisovné v SČFI bylo zaznamenáno pouze v pěti případech. V přirovnání *bejt dutej/být dutý j. bambus*, za řazeného i do dotazníku, byly v SSJČ uvedeny pouze spisovné tvary. U zbývajících 19 přirovnání v čtenějiž popisovaného *koukat/čumět j. vejr*, jejichž komponenty tvoří ostatní výrazy sdíftongizací vzákladu slova, tj. s výjimkou slov *být/bejt*, byly mimo jeden případ v obou výkladových slovnících napsány pouze spisovné varianty. Výjimkou bylo uvedení přirovnání *huba mu jede j. mlejn* v SSJČ ve shodě se SČFI, v lokálu singuláru v rámci přirovnání *bylo tam j. ve mlýně* svýznamem ‚rušno, hlučno‘ však SSJČ uvádí pouze spisovný tvar na rozdíl od SČFI, kde je ekvivalent frazému uveden sobecně českým tvarem podobě *jetam j. vemlejně*.²⁷

Pouze v pěti případech byly zachyceny diftongizované tvary v předponě. Stejně jako SČFI uvádí SSJČ variantu *vejprask* v přirovnání *poobědě/pověčeři(je) j. povejprasku*.

2.2.3 Protetické v-

Protetické v- je ve slovníku doloženo ve 25 případech, polovinu tvoří přirovnání s komponenty *vožralej* nebo *vožrat se*. Jestliže oba výkladové slovníky popisují některá přirovnání z této skupiny, uvádějí pouze tvary začínající na vokál *o-*. Tento stav SČFI zřejmě odráží ve výpisu variantů většiny přirovnání této skupiny.

2.2.4 Unifikace koncové plurálu adjektiv

Bylo nalezeno pouze pět takových případů, tři z nich obsahují v komparátu spisovnou i obecně českou variantu nominativu plurálu adjektiva *starý*. V jednom případě jednalo o akuzativ plurálu zpodstatnělého adjektiva *blbý*.

²⁷Vestějně podobě jsou poslední dvě frazeologické jednotky uvedeny i ve *Slovníku synonyma frazeologismů*.

2.2.5 Vynechání koncového – l

Zcelkového počtu 11 frazémů byla vybrána do dotazníku tři přirovnání: (*byl zticha*) *ani nepíp*, *ce se j. by (celý) týden nejed (l), mluví j. mu zobák narost*. U prvního vybraného přirovnání uvádí SSJ Č variantu *nepípal*, třetí přirovnání je v SSJ Č zapsáno v podobě sodsunutým – l, tedy *mluv, jak ti zobák narost!*²⁸ Přirovnání (*nic nedělal*) *ani nemrk* popisuje SSJ Č i SS Č pouze s nezkráceným ekvivalentem *nemrkl*, zatímco přirovnání *mátakový hlad, že by sněd (l) volan posezení* uvedeného v S ČFI tedy s oběma možnými variantami volí SSJ Č pouze zkrácený tvar *sněd*.

2.2.6 Krácení, vynechání koncového – ív3.os.pl.u5.t řídyslovesné

Tento charakteristický prvek se ve slovníku objevuje pouze v jednom případě, a to v přirovnání (*je tam*) *smrad j. když se kozy prskaj*. Z důvodu pouhého jednoho výskytu tedy nebyl přirovnání zahrnut do výzkumu.

2.3 Komentář

Je třeba vyjádřit i uličnéhopřipomínce pomíjení dalších variant běžně mluveného jazyka. Uvádění tvarů i ostatních interdialektů by zřejmě mnoha případech nebylo únosné. Z ekonomických důvodů je již velkým množstvím přirovnání sloučenodo jednoho hesla a je důležité připomenout, že většina z nich obsahuje i varianty paradigmatické a syntagmatické, čímž se podobá heslům, v některých případech poněkud složitá. Připojení tvarů dalších interdialektů by se slovo častostalone přehledným. Srov. např.:

- (*být/bejt/bét/byt/byt*) *fousatý/fósatý/fúsatý/fusaty/mít fousy/fósy/fúsy/fusy j. Krakonoš,*
- (*být/bejt/bét/byt/byt*) *blbý/blbej/blbyj.tágo/pucštok/pučtok/punštok/putna,*
- *lezetoz (e)něho/něj/ňho/něgoj.zchlupaté/chlupatý/chlupatěj/chlupatej/chlup atedeky.*

²⁸ Slovník synonyma frazeologismů je zaznamenává s nezkrácenou variantou.

Pokud bychom teoreticky chtěli postihnout všechny podoby komparáta, dostali bychom se až na úroveň dialektů, čímž by se situace ještě více zkomplikovala, například *nohy/ruce/ruky j. pavouk/pabouk/pavók/pavúk/pajunk/paúk/pauk/pouk/pók/púk*.

Pokud vezmeme v potaz počet přirovnání uvedených ve slovníku a počet excerpovaných přirovnání sobecně českými tvary,²⁹ dojdeme ke zjištění, že přirovnání stěmito tvary tvoří necelých 7 % materiálu prvního dílu slovníku, z toho o něco méně než třetiny těchto přirovnání je obecně česká varianta uvedená dubletně spisovnou podobou.

Spříhlédnutím k této skutečnosti je třeba posoudit Uličného návrhy. Přibližně 7 % materiálu slovníku, kterého se neuvádí celonárodně, nepředstavuje až tak závažný problém. Přepisování dalších mluvených variant by bylo příliš komplikované. Váhu by snad připadalo možné vydání jakéhosi doplňkus moravskými a slezskými variantami.

Nepochybně je třeba dourčit měřítko výsadní pozice obecně češtiny v srovnání s jinými interdialekty. Příčiny jsou zjevné: v větší území, na němž se obecná čeština uplatňuje, stím související v větší počet uživatelů, její podoba bližší spisovnému jazyku a umístění pražského centra této oblasti.³⁰ Nadto je obecná čeština v souvislosti s rozšířením s dělovacích prostředků, především televize a Moravě a Slezsku posuzována již poněkud méně negativně. Tato změna je patrná zejména v hodnocení mládeže (viz s. 60).

Dle mého názoru by však ve SČFI obecně české varianty neměly být uvedeny, samozřejmě kromě výjimek typu *koukat/čumět j. vejr*, event. v přibližném rozsahu jako v SSJ Č. Samotní autoři uvádějí, že při rozhodování často přihlíželi k vlastnímu úzu.³¹ Postavení obecně češtiny přeceňují, a slovník tedy v větší míře nereflakuje jazykový stav na zbytku území, kde nemá tento interdialekt příliš zastoupení (srov. výsledek našeho výzkumu na s. 59). Opřeceňování postavení obecně češtiny a její úlože jako progresivního útvaru v celonárodním spisovném vyjadřování v běžné mluvě mladé generace v východních částech území se zmiňoval i Kloferová.³² Toto je každopádně pouze další příspěvek k tématu, v žádném případě není mým úkolem stanovit konečné řešení, jedná se pouze o mé stanovisko.

²⁹Není použito početů řloze, kde jsou mnohá přirovnání z úvodu dvou obecně českých tvarů uvedena duplicitně. Nejsou tedy započítávány jednotlivé tvary, nýbrž skutečné přirovnání stěmito tvary.

³⁰BĚLIČ, J.: *Sedm kapitolo češtině*. Praha 1955, s. 92.

³¹ČERMÁK, F. spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha 1983, s. 10.

³²KLOFEROVÁ, S.: *K fungování jazykových útvarů v mluvě mládeže*. In: DAVIDOVÁ, D. (ed.): *K diferenciaci současné mluveného jazyka*. Ostrava 1995, s. 105.

3., KOMPARACE "SITUACE RAKOUSKÉ AMORAVSKO-SLEZSKÉ FRAZEOLOGIE

3.1 Východisko

Porovnání moravské a slezské frazeologie s rakouskou frazeologií by mohlo být mnoha ohledy zajímavé. Je však evidentní, že poměr češtiny užívané na Moravě a ve Slezsku k češtině užívané v Čechách nelze srovnávat s poměrem rakouské němčiny k němčině užívané ve Spolkové republice Německo, proto je také toto porovnání spíše experimentálního charakteru a výraz *komparace* je v názvu kapitoly uveden v uvozovkách. Východiskem pro porovnání byl německý článek prof. Csaby Földese, germanisty a slavisty, jehož příspěvek se zabývá všemi druhy frazémů, nikoli pouze porovnáními. Článek kromě toho nabízí využití jeho struktury na ukázkový rozdílový moravsko-slezský slovník frazeologie.

3.2 Oblastní diference

Ve svém příspěvku uvádí Földes pouze jeden příklad rozdílu ve fonetice/prozódii mezi rakouskou a spolkovou frazeologií spočívající v důrazu na jinou slabici.³³ Do této skupiny by snad bylo možné zařadit rozdíly v české ortoepii, moravskou a slezskou regresivní asimilaci znělosti proti té progresivní v Čechách uplatňující se například v porovnáních *shořet j. papír*, *být shnilý j. dřevo* atd.

Mezi rozdíly ve stavbě slov/slovo tvorbě byly zařazeny rozdíly v koncovkách deminutiv (rakouský tvar *Tüpfel* × německý, event. spisovný tvar *Tüpfelchen*).³⁴ Zde byla v rámci české frazeologie objevena diference uvedená i v SČF v rámci porovnání *mít braduj. strniště / strnisko*. {Kromě toho se v porovnáních na území Moravy a Slezska uplatňují slovo tvorné varianty výrazů užívaných v Čechách, avšak tyto ekvivalenty nejsou rozšířeny po celé moravsko-slezské oblasti

³³FÖLDES, Cs.: Überlegungen zur Phraseologie im Österreichischen Deutsch [Úvahy o frazeologii v rakouské němčině]. In: Muhr, R. – Schrod, R.: *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa* [Rakouská němčina a jiné národní varianty mnohacentrického jazyka v Evropě]. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1997, s. 229.

³⁴Tamtéž, s. 230.

a jsou zastoupeny opět jinými regionálními protějšky, např. vpřirovnání *sedí tam j. slepice × slípka (navejcích)*.)

Odlíšnerodovézařazeníbylo vypořádanovrámcirakouskéhoopřirovnání *verrinennwieder Butter in der Sonne* (*roztéct se j. máslo na slunci*), v němž je použito maskulinního členu *der* namísto neutra *das* běžně užívaného ve Spolkové republice Německo.³⁵ V této oblasti lze nalézt hned několik podobných případů v češtině, „moravsko-slezštině“. Jedná se především o přiklon k femininu např. vpřirovnání *je to j. hadr/ha (n)dra*, upřednostňování maskulin vpřirovnáních *smál se, až se za břicho/břich/břuch popadal/chytil* a *mít břicho/břich/břuch j. buben/bubínek*, preferování maskulin v přirovnáních *být černý/špinavý j. bota/bot/but* nebo (*být*) *hloupý j. bota/bot/but* a volbu feminina kupříkladu vpřirovnání (*je to tak nepříjemné*), *že mět tam ani párem/párouvol únedostane*.³⁶

V rakouské frazeologii bylo zaznamenáno i rozdílné použití předložek, rakouského *an* místo spolkového *auf*³⁷ např. ve frazému *Butter am*³⁸ *Kopfhabe*n (*mít máslo na hlavě*). Zachyceny byly i rozdíly ve vnitřní a vnější valenci – „ve spolkové němčině lze jen osoby (tedy živé) uzamknout srdci“³⁹, zatímco v rakouské němčině lze toto doložit i s věcnými objekty.⁴⁰

Projevem rozdílu v konjugaci rakouské němčiny, odrážejícím se i ve frazeologii, je kupříkladu užívání pomocného slovesa *sein* (= být) při tvoření perfekta „nepohybových sloves“, nikoli pomocného slovesa *haben* (= mít) užívaného ve spolkové němčině.⁴¹ (V českém jazyce by se dalo hovořit o diferencích v konjugaci pouze spíše na úrovni dialektů a interdialektů, např. některé odlišné tvary 3. os. sg. ind. prez. nebo různá tvary 3. os. pl. ind. prez. např. vpřirovnání *slízat se j. švábina pivo* atd. Situace na Moravě a ve Slezsku je však v tomto ohledu příliš pestrá, aby se toto dalo považovat za kompaktní rys celého území. Nelze opomínat ani výskyt diferencí v konjugaci v mluvě některých oblastí Čech.)

Rozdíl v pádech a skloňování byl nalezen v zájmeně *du* (= *ty*) vulgárního slovního spojení *Fick dir bloß nichts aufs/ins Knie*!⁴². Rakouská němčina používá tvar akuzativu *dich*, příklad.

³⁵FÖLDES, Cs.: Überlegungen zur Phraseologie... Wien 1997, s. 230.

³⁶Některá přirovnání byla zařazena i do výzkumu.

³⁷Do češtiny se obě předložky překládají jako „na“, předložka *an* se používá pro vyjádření místa a vislepoše, předložka *auf* navodorovně.

³⁸*am* = *andem*; spojení předložky s určitým členem (dativ sg. maskulin a neutra)

³⁹*ins* = *Herzschließen*

⁴⁰FÖLDES, Cs.: Überlegungen zur Phraseologie... Wien 1997, s. 231.

⁴¹Tamtéž, s. 231; Pomocné sloveso *sein* bývá užíváno s pohybovými slovesy a slovesy z množného stavu, pomocné sloveso *haben* pro ostatní.

⁴²Volně přeloženo: *Vyhoňsi!*, příklad. *Vyhoňse!*

zkrácenou variantu *di*, pro spolkovou němčinu je typické užívání dativu *dir*.⁴³ Vzhledem k jazykové typologii němčiny nabídl Földes pouze jeden příklad, v českém jazyce však lze pro jeho flektivní charakter najít více takovýchto případů. Především bývají navětšinou území Moravy a Slezska a žnavší jimky preferovány tvary vsouladu s spisovným jazykem, nikoli tvary obecné češtiny užívané převážně v Čechách. Dále pak neprovedení některých přehlásek na většině zkoumaného území, jehož projevem jsou moravsko-slezské diference v koncovkách měkkých skloňovacích typů, např. vpřirovnáních *ječetj. opice* × *opica*, (*jeto*) *dávka j. prokoně* × *koňa*, *bátse někoho/něčehoj. čertk říže* × *kříža*, *býtj. bezsrdce* × *srdca* atd. Jiným příkladem je rovněž užívání koncovky – *ave* 2. p. sg. maskulinatypu *nosa*, *stola*, např. vpřirovnání *mluvit/hučet do někoho j. dodubu* × *duba*.

Velký počet rozdílů se nachází právě v oblasti lexikologie. Ve frazeologii se uplatňují zejména teritoriální dublety, např. rakouské *Knödel im Hals haben* proti spolkovému *Kloß im Hals haben*.⁴⁴ Odlišnosti mezi českým a moravsko-slezským prostorem se projevují v mnohých přirovnáních, např. *jetlustý j. bečka* × *j. sud*, *jetoj. prkno* × *j. deska*, *jehubený* × *chudý j. lunt*, *chová se j. mužský* × *j. chlap*, *sedíš si tu j. oposvícení* × *j. nahodech*, *je (tam) ticho, že by bylo slyšet špendlík upadnout* × *spadnout* atd.

Zajímavým zjištěním je, že se některých výrazů užívá výhradně pouze v rámci frazémů, avšak v běžné mluvě se používají jejich ekvivalenty. V rakouské němčině se obvykle užívá tvar *Kassa*⁴⁵, avšak ve frazeologismu *zur Kasse gebeten werden*⁴⁶ figuruje pouze tvar *Kasse*. V obratu *jmdm. eine Gardinenpredigt halten*⁴⁷ se užívá pouze výrazu *Gardine*, ale mimo frazeologii je závěs upořádaný jako *Vorhang*. Frazém prý „historicky vychází z toho, že manželka v posteli dělala návrhy manželovi z pozadí zavěšených záclon.“⁴⁸

Podobné příklady, kdy se určitě slovo, event. jeho tvar již běžně neužívá a pouze se udržuje v ustálených kontextech, jakými u přirovnání samozřejmě jsou, byly zachyceny i u nás. Mluvíme o žijící v oblasti východomoravských nářečí užívá přirovnání *hrabe se ftem jak cigánka fkoksi*,

⁴³FÖLDES, Cs.: Überlegungen zur Phraseologie... Wien 1997, s. 232; V češtině též použito fráze *jak dativ*, tak *akuzativ*.

⁴⁴Tamtéž, s. 232; Vpřeklady: *mít knedlík v krku*.

⁴⁵*Kassa*, *Kasse* = pokladna.

⁴⁶Překlad: *být požádán o peníze*.

⁴⁷Doslova přeloženo: *někdo mu dává návrhy k záclonám*.

⁴⁸Tamtéž, s. 233.

ačkoli v běžné mluvě užívá tvaru *fkoksu*.⁴⁹ Slovo *bocaň* je již v současnosti takřka neznámé, přestože se stále uplatňuje v porovnání *černý jag bocaň* odkazující na vzácnější barvu čápa. Pojmenování *živica* v porovnání *slany jag živica* označuje vodu zopocené soli. Motivací ke vzniku v porovnání *kyšety jag žur* je polské označení „druhu kyselé polévky zovesné nebo žitné mouky“.⁵⁰ Ačkoli náš výzkum u mládeže prokázal v porovnání *smrdí j. kozel × j. cap* vyšší frekvenci užívání komparátu *cap*, je velice pravděpodobné, že většina respondentů neznala význam tohoto výrazu a zejména nespatřovala ekvivalentní slova *kozel*.

Földes ještě uvádí příklady na volbu různých slov, významově blízkých, avšak nikoliv synonym, například rakouské *jmdm.ins Gäukommen* protispolkovému *jmdm.ins Gehege kommen*.⁵¹ Dále uvádí použití specifických rakouských participií ve frazeologii na příkladu rakouské varianty *etwas ist g'hupftwie g'hatsch*⁵² spolkového *etwas ist gehüpftwie gesprungen*,⁵³ zřejmě paralely českého porovnání *jetoprašťj.uho d'*.

Odlišnost prvků, avšak stotožnou funkcí je dokládána na rakouském pojmenování *Herr und Frau Österreicher* (pan a paní Rakouští) a spolkovém *Otto Normalverbraucher* (*Durchschnittsbürger*) {Otto Normální-spotřebitel (Průměrný-občan)},⁵⁴ srovnatelným s českým *Franta Flintaz Horní Dolní*, označujícím normálního, obyčejného, průměrného člověka. Krom toho se moravsko-slezská složka české frazeologie vyznačuje častějším užíváním specifických intenzifikačních porovnání, a toporovnáním *jak sviňa* a porovnáním *jak cyp* oproti ekvivalentům *jak prase*, *jak hrom*, *jak trám*.

Földesův příspěvek postihuje i specifické rakouské frazeologismy bez ekvivalentů ve spolkovém němčině nazývané *razeologickými austricismy*. Právě zde se projevují zvláštnosti a zvyky Rakouska⁵⁵ a pro jejich pochopení je důležitá znalost rakouských realíí a mentality obyvatel. Do této skupiny jsou zahrnuty mnohé frazeologismy, v nichž je užito regionalismů či dialektismů, například *mit jmdm ist es immer G'frett* (sněkým jsou jen nepřijemnosti), kde je klíčovým výrazem *G'frett*.⁵⁶

⁴⁹KR ČMOVÁ, M.: Kvariabilitě běžné mluvené češtiny. In: *Dynamikou časné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha 1988, s. 132.

⁵⁰SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba* ... Praha 2001, s. 35.

⁵¹Překlad: *přijímá komu doohrady*; patrně ekvivalent českého *lězt komu do zelí*.

⁵²rak. *hatschen* = jít špatně, ospale, unaveně

⁵³FÖLDES, Cs.: *Überlegungen zur Phraseologie* ... Wien 1997, s. 233; Doslovný překlad: *něco je hopsnuto, j. skočeno*.

⁵⁴Tamtéž, s. 234.

⁵⁵Tamtéž, s. 234.

⁵⁶Tamtéž, s. 235; *G'frett, Gefrett, Gfrett* = zlost, úsilí, fuška.

Obzvláště pro východorakouská nářečí platí větší počet přejímek z cizích jazyků. Čechismy jsou řítmynapř. v porovnáních *auf Lepschi/lepschi gehen* (jít na lepší), nebo *keinen Rosumi haben* (nemít rozum).⁵⁷

Fakt, že byly zesnulým připořeny ruce (tedy dotvaru preclíku), se odrazil ve frázi *eine Brezel reißen* (udělat preclík/urvat preclík). Sepětí srakouským územím se projevuje výskyt eikonyma *Graz* (Hradec ve Štýrsku) jako komponentu ve frazému *wenn's Grazkost't*⁵⁸ (kdyby to Štýrský Hradec stálo – z jakoukoli cenu), který čerpá ze slovcísáře Ferdinanda II. k jeho protivníkům: „*imacheuch katholisch wenns Grazkost't*“ („udělám z vás katolíky, kdyby to Štýrský Hradec stálo“).⁵⁹

Zcela opačný význam u téhož frazému zaznamenal Földes pouze u výrazu *deutsches Eck* (německý roh/kout); v Německu tento výraz označuje soutok Mosely a Rýna v Koblenzi, v Rakousku jihovýchodní cíp Bavorska.⁶⁰

Spříhlédnutím k faktu, že obě zde zmínované varianty němčiny fungují v rámci dvou samostatných států, lze samozřejmě nalézt příklady rozdílů v ortografii, například rakouské složené psaní *hundertundaberhundert*⁶¹ protispolkovému rozdělenému *hundertundaberhundert*.⁶²

V českém jazyce, resp. v češtině užívané v oblasti Moravy a Slezska by mohla být v tomto ohledu ekvivalentní pouze několik porovnání, například *chodí/sedí/vodí se j. m. új smojí* a jeho jednotlivé varianty⁶³ s významem „patří k sobě“, jež zřejmě není v oblasti Čech vůbec známé. Dále snad pak poríslovní porovnávací formou *děvucha bez b. řucha je jak kastrol bez ucha* i se svou slezskou obměnou *bababez b. řuchaje jakogarněc bez ucha*.

Jiná porovnání aspirující na tuto pozici nejsou patrně rozšířena po celé oblasti Moravy a Slezska a jsou již příliš spjatá s určitým menším územím, zejména se jedná o porovnání se zakomponovaným místním toponymem ve struktuře. Ostatní porovnání uvedená v našem výzkumu jako „neekvivalentní“ zpravidla nemají plnohodnotný protějšek v SČFI,⁶⁴ který do jisté míry lze považovat za zastupce především české⁶⁵ češtiny.⁶⁶

⁵⁷FÖLDES, Cs.: Überlegungen zur Phraseologie... Wien 1997, s. 235–236.

⁵⁸*kost't* = náznak rakouské výslovnosti

⁵⁹Tamtéž, s. 236.

⁶⁰Tamtéž, s. 237.

⁶¹Překlad: *stovkyastovky*.

⁶²Tamtéž, s. 238.

⁶³Varianty i výsledky výzkumu viz s. 79.

⁶⁴Některá z nich lze považovat za různě variace slovníkové porovnání *koukat (naněco) / čumětj. telenanová vrata* s významem „dívat se (naněco) vhloupěm, navič bezelstněm, nelíčeně manechápavě mudi v unobdivu“,

3.3 Komentář

Odlišná situace v rakouské frazeologii v porovnání smoravsko-slezským dílem české frazeologie, poměrně striktní hranice využívání uvedených variant a především v četší početně frazeologických austriacismů je samozřejmě způsobena velikostí zkoumané oblasti, samostatnou státní správou, rozdílnými zvyky, mentalitou i dějinami do značné míry oddělenými od tehdejších. Zejména tyto důvody zapříčiňují v četší množství a více druhů diferencí mezi rakouskou a spolkovou frazeologií.

One kompaktnosti moravsko-slezské mluvy a evropským postavením interdialektů užívaných na Moravě a Slezsku proti obecné češtině jsem se již zmínila.

event. p. řírovnání *koukat* (*don ečeho*) *j. husadoflašky* svýznamem, hloupě. sm. ešněanešikovně (a často) snáma houseněkamdivatasnažitsitoprohlédnout, popří. porozumět tomu'.

⁶⁵Vužšímsmyslu.

⁶⁶V českém kontextu by se možná dalo uvažovat o ekvivalentní situaci ještě v oblasti přejímek, např. v p. řírovnání *hubenýj. brucoknafeláb* je využíváno dříve u germanismů. Situace je však komplikována výskytem pohraničních oblastí na území Čech, kde užívané slovo je užíváno množstvím frazémů germanismy, frazémů, které jsou uváděny jako moravské a slezské. Totobymuselobýt ověřeno.

4 REGIONÁLNÍ PŘIROVNÁNÍ

4.1 Některé specifiky moravských a slezských přirovnání

4.1.1 Jak/jako

Základním prostředkem přirovnání je **komparátor**, tj. formální znak přirovnání vyjadřující obecně vztah mezi komparandem a komparátem, tzn. vztah mezi výrazem, kterémuž se celé přirovnání vztahuje, a komponentem pravé strany výrazu, vlastním jádrem přirovnání, které slouží k označení.⁶⁷

Podle Českého jazykového atlasu se upřirovnání jakožto ustálených frazeologických spojení objevují právě v tomto srovnávacím obratu územní diferenciace. Výraz *jak* užívaný na celém českém území bývá v některých oblastech nahrazen ekvivalentem *jako*. Kromě českých nářečí v jižní části území, zejména v západní polovině středomoravské a jižní části moravské nářečí v oblasti Jablunkovska.⁶⁸

Západní úsek Slezska je výjimkou v uplatňování spojení *ani*, „jež vznikla spojením *a + ni*, ne“. Záporné *ni* se do srovnávací funkce dostalo stejně jako *ne + ž(e)*..., tentokrát však přenesením ze srovnávání neekvivalentního (*je tvrdší než kámen* – „než“) do srovnávání ekvivalentního (*je tvrdý jako kámen*).“⁶⁹ Dokladem o tomto jevu jsou příklady z Kravař a Hlučína: *hledí aniž abazkyšky* (dívá se vyjeveně)⁷⁰, *hledí ani huš do sklenky* (zírá), *hledí ani kuradokoš čí* (dttó)⁷¹.

Dále se zde autoři říkají o tom, že mezi situacemi, kdy se v moravských nářečích používá výraz *jako*.⁷²

⁶⁷ ČERMÁK, F. akol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha 1983, s. 476.

⁶⁸ BALHAR, J. akol.: *Český jazykový atlas 5*. Praha 2005, s. 496–498.

⁶⁹ Tamtéž, s. 498.

⁷⁰ SCHLOSSAROVÁ, J.: *Nalepkas enšmipiska č: ponašem uipo česky*. Hlučín 2007, s. 27.

⁷¹ RUMANOVÁ, L.: *Mluva po řekadlaz Kravařa okolí*. Kravaře 2002, s. 8; Frazémy uvádí mvtakové podobě, v jaké jsou uvedeny v zdroji. Přirovnání známá pouze z doslechu, jsou zapsána v souladu s pravidly dialektického, fonetického zápisu.

⁷² BALHAR, J. akol.: *Český jazykový atlas 5*. Praha 2005, s. 498.

4.1.2 Intenzifikace číní přirovnání

Častým jevem v oblasti moravských a slezských přirovnání jsou ustálené intenzifikace číní (zdůrazňující) prostředky. Pro moravské mluvy je charakteristické užívání zdůrazňujícího přirovnání *jak sviňa*, pro slezskou mluvu intenzifikace číní přirovnání *jak cyp*. Je ovšem nutné zdůraznit, že u přirovnání *jak sviňa* došlo k určitému posunu a k rozšíření prostoru, na němž se v řeči mluvy čichuplatňuje.

Hladkáhovo číní přirovnání má významové vyprazdňování u některých ustálených přirovnání, která jsou spojována s různými kontexty, v nichž už nejde o skutečnou řešení kvality, nýbrž o pouhé vyjádření míry, případně zdůraznění. Jako příklady jsou uvedeny vesměs celonárodní přirovnání *jakohrom* (*láska jakohrom*, *smůlka jakohrom*), *jakoblázen*, *jakoprase*,⁷³ *jako čert*, *jakobejk*.⁷⁴

4.1.2.1 Jak sviňa

Jiným zdůrazňujícím přirovnáním, objevujícím se především v běžné řeči mládeže a které nelze chápat doslovně, je již zmíněné *jak sviňa*. Slovník nespisovné češtiny připouje k přirovnání *jak sviňa* významy, velký, silný, výrazný⁷⁵ a uvádí příklady jako *Měl jsem žízeň jak sviňa* nebo *Nasraněs jak sviňa*.⁷⁵

Podle Hladké je přirovnání *jak sviňa* hodnoceno mluvy číním jako téměř neutrální a bývá jimi využíváno automatizovaně, i přestože si uchovává svůj nářeční a zároveň expresivní příznak. Vysoká frekvence užívání a jeho výtlačování jiných, „přesnějších“ přirovnání je zapříčiněna jeho poměrně libovolnou spojitelností s různými podobami levé strany přirovnání v odlišných kontextech.

V některých případech má toto přirovnání záporně hodnotící příznak (např. *bolest jak sviňa*, *vedro jak sviňa*), méně pak funkci kladně hodnotící (např. *borec jak sviňa*, *vzdělané jak sviňa*),

⁷³HLADKÁ, Z.: Ten je vzdělané jak sviňa (K jednomu moravskému přirovnání). *Čeština doma a v světě*. Praha 1995, s. 240.

⁷⁴ČERMÁK, F.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha 1983, s. 481.

⁷⁵HUGO, J. a kol.: *Slovník nespisovné češtiny (Argot, slang a obecná čeština. Historie a přehled)*. Praha 2006, s. 321.

vdrtivév ětšiněvšakpouzefunkcizd ůrazňujícíaintenzifika ční(nap ř. *láska jak svi ěna, mápen ěz jak svi ěna, slunkosvítí jak svi ěna*).⁷⁶

4.1.2.2 Jakcyp

Slezským ekvivalentem moravského *jak svi ěna* je intenzifika ční p řirovnání *jak cyp*. Rovněž zde je p řirovnání krom ě intenzifika ční funkce spojováno s jinými funkcemi – s funkcí kl adně hodnotící (nap ř. *ten film byl dobrý jakcyp*) a záporn ě hodnotící (nap ř. *budětopruser jak cyp*).

Co se týká etymologie výrazu *cyp*, p ůvodně se jím ozna ěoval nevyu ěený haví ř, pomocník havíře nebo hornický u ěeň. Slovo pochází z řejmě zn ěmeckého ná řečního *Zipf* („nezajímavý muž, trouba“, v hovorověn ěm ěině také „mužské p řirození“) a je p říbuzné s českým *cíp*.⁷⁷ Tomá také spojitost se st ředohornoněmeckým *Zipf* (dnes *Zipfel* – „cíp, vý ěnělek“) a souvisí s anglickým *tip* („špi ěka“) a s *cop*.⁷⁸

Vzhledem ke st ěle zmenšující se znalosti, p řesnějších „ustálených p řirovnání, a tedy ke st ěle větší mí ře užívaní t ěchto „významov ě vyprázdn ěných“ p řirovnání jsme se rozhodli za řadit některá intenzifika ční p řirovnání do výzkumu.

4.2 Formálnístřanka

4.2.1 Rým

Āasto vyskytující m se prvkem u p řirovnání, kterým dochází k ozvláštěn ění řeči, a tedy ke specifickému frázování a melodii frázem ů, je zvuková shoda. Princip rýmu a rytmu napomáhá kudrěn ě v pam ěti mluv ěích a mnohdy „konzervuje“ i některé výrazy archaické. S ĀFI kup říkladu uvádí frekventovaná, rýmovaná p řirovnání (*být*) *vedle j. ta jedle , je bohatá j. koza rohatá* nebo p řirovnání soikonymem *je tam smradu j. v Ca řihradu*. Podobně je tomu také u ostravského p řirovnání *je bulaty jak chleba kulaty*⁷⁹ vyjad řující se o nešikovném ělověku, uhan ěího *mořglove jak chujz Orłove*, jež byl zahrnut a do výzkumu, a u slezského, ir onicky

⁷⁶ HLADKÁ, Z.: Ten je vzd ělaně jak svi ěna (K jednomu moravskěmu p řirovnání). *Āeština doma a ves ětě*. Praha 1995, s. 241.

⁷⁷ HUGO, J. akol.: *Slovník něpisovné ěeštiny (Argot, slang a oběcná ěeština. Historie a p ůvod slova)*. Praha 2006, s. 84.

⁷⁸ REJZEK, J.: *Āeský etymologický slovník*. Praha 2001, s. 106.

⁷⁹ JANE ĀEK, P.: *Ostravsko-ěeský slovník ...* Ostrava 2005, s. 75.

laděného *to je jisté jako prd na listě*⁸⁰. Rým se uplatňuje rovněž u velkého okruhu přirovnání s obdobným významem jako u přirovnání *ženská bez prdele je jak týden bez neděle: děvucha bez břucha je jako kastrol bez ucha*, za řazené do výzkumu i se svou variantou *bababez břucha je jako garněc bez ucha*, a *děvucha bez řiti je jako luk bez kvítků*. Uvedená přirovnání spojují rýmování konců obou stran přirovnání, koncová komparanda a komparáta.

Charakteristickou vlastností následující skupiny přirovnání je zvuková shoda komponentů v rámci samotného komparáta. Zaorálek uvádí názorné příklady jako *to bylo jako moucha do capoucha* (velmi málo)⁸¹, slezské, ironické přirovnání *svědčímu jako kuře v kaptu ře*⁸² (jako slepicivě svátěčným čepcizdobeným vyšíváním⁸³) či *staví se jak tululusta pistulú* (hloupě)⁸⁴.

Zvláštní skupinu tvoří spojení dvou přirovnání, jejichž konceserýmuje. Důležitým faktorem, účastnícím se na účinku této vazby, je opačný význam spojených přirovnání. Do této skupiny jistě zapadají výstižné příklady z Valašska: *Hned' jak sjedem*, *hned' jak smedem* označující prchlivou osobu⁸⁵, *Dotance jak pták*, *do práce jak vak* vázané na líného člověka⁸⁶.

atotožný význam vyjadřovaný v spojení mířících přirovnání misvětnou podobou *Dotance jak by sádzal, do roboty jak by zvádzal* (je líný)⁸⁷.

4.3 Sémantická stránka

4.3.1 Komponenty

4.3.1.1 Propria

4.3.1.1.1 Toponyma

Osvázanostifrazémůkur čítémuprostředísezmiřovalaiBachmannová.Veslovnízásoběna Železnobrodsku zaznamenala projevy sklářské výroby tradiční v Podkrkonoší, například přirovnání *tverdej jako rafika* („dutá skleněná tyčinka“) ve významu, velmi tvrdý, nebo přirovnání *dromnej jako melc* („malé skleněné korálky“).⁸⁸

⁸⁰ ZAORÁLEK, J.: *Lidová řeč*. Praha 2000, s. 514.

⁸¹ Tamtéž, s. 488.

⁸² ZAORÁLEK, J.: *Lidová řeč*. Praha 2000, s. 475.

⁸³ Slezské kroje. [online]. 2006 [cit. 2009-09-19]. Dostupný z WWW:

<http://www.mskrestanska.eu/slezske_kroje.htm>.

⁸⁴ ZAORÁLEK, J.: *Lidová řeč*. Praha 2000, s. 543.

⁸⁵ FABIÁN, J.: *Slovník spisovného jazyka valašského*. Valašské Meziříčí 1999, s. 124.

⁸⁶ Tamtéž, s. 124.

⁸⁷ FABIÁN, J.: *Slovník spisovného jazyka valašského*. Valašské Meziříčí 1999, s. 124.

⁸⁸ BACHMANNOVÁ, J.: *Kvůzkumu a popisuná řečnická frazeologie*. NŘ 69, 1986, č. 1, s. 4.

Mnohem explicitněji lze se podobným regionem vypořádat navlastních jménem, které se uplatňují jako příznakové komponenty v jednotlivých frazémích. Nejpočetnější skupinu tvoří přirovnání, jejichž součástí je některý z regionálních oikonymů.⁸⁹ Zanejnější řadě lze považovat přirovnání *má sukně jako Brno*. Většinou se komparáta *Brno* užívá ve významu ‚velmi velký‘, avšak z deseti příkladů jen jeden – *Slezský mek vivalentem slovníkového frazému *toje starýj. Praha* svýznamem ‚velmi starý‘ je přirovnání *starý jako Ratibor* ⁹¹, mnohdy s obdobou *Racibor* ⁹². Snejvětší pravděpodobností se jedná o polské město Racibórz v blízkosti českých hranic, nejstarším město Slezského vojvodství, patřící do historického regionu Horní Slezsko, jehož hrad existoval již v 9. století. ⁹³ K přirovnání *držít jako židovská/helvétská/turecká víra* uvedenému v SČFI, byla přidána lokalizace a bylo obměněno na podobu *drží jak luterská víra kolem Těšína* ⁹⁴, někdy užívanou i s variantou pravé strany ve znění *je tvrdý*. Na místě komparáta v rámci přirovnání *svítí se to jako jako...* ve významu ‚silně, pevně‘ se objevuje jako oikonym Starý Jičín ⁹⁵, tak oikonym Polska Ostrava ⁹⁶. Motivací ke vznikům černých přirovnání *čistý jako Vizovice* nebo *jak ve Vizovicích na jarmarku* byl zvyk ‚po každém trhu obličovat ve Vizovicích domy, počákané od dobytka blátem‘. ⁹⁷ V komparátu již zmínovaného nářečního přirovnání *mošgtlove jak chujz Orłove* se vyskytuje jméno město z karvinského okresu. Občas se mezi toponymy v přirovnáních objeví i choronym, například *zpíváš jak v Čechách* *plač* svýznamem ‚pevně je čis‘ ⁹⁸. Zaorálek zachytil i hanácké přirovnání *směje se, jak v Uhrách pláčí* (šklebí se). ⁹⁹*

Částími komponenty přirovnání nejsou pouze oikonyma, nýbrž i adjektiva z nich odvozená, která upřesňují lokalizující komparátum, například *jak lomický smrt* ¹⁰⁰ ve významu, vypadá

⁸⁹ Důležitým faktorem pochopení frazému je znalost příslušných reálií; například pochopení významu čení *přijít kvůlin čemudo Kroměříže* je nutněvědět, že ve jménu aném místě se nachází psychiatrické léčebna. (ČECHOVÁ, M.: *Dynamika frazeologie*. NŘ 69, 1986, č. X, s. 179.) V Karvině se napočet toponymů v tomto frazém nejčastěji užívá oikonym Opava.

⁹⁰ ZAORÁLEK, J.: *Lidová čení*. Praha 2000, s. 428.

⁹¹ Tamtéž, s. 519.

⁹² RUMANOVÁ, L.: *Mluva a pořekadla z Kravařské oblasti*. Kravaře 2002, s. 42.

⁹³ *Dějiny města* [online]. [cit. 2009-19-09]. Dostupný z WWW: <http://www.raciborz.pl/main/dzieje_miasta.html>; *Partnerským městem Ratibor* [online]. 2004 [cit. 2009-11-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.opava-city.cz/scripts/detail.php?id=388>>.

⁹⁴ ZAORÁLEK, J.: *Lidová čení*. Praha 2000, s. 548.

⁹⁵ Tamtéž, s. 548; Zřejmě hrad z dejší panství.

⁹⁶ Tamtéž, s. 498; Příbližně současná slezská část Ostravy.

⁹⁷ Tamtéž, s. 549.

⁹⁸ Tamtéž, s. 433.

⁹⁹ Tamtéž, s. 544.

¹⁰⁰ KOLAJA, M.: *Nářečína Kyjovska a Ždánsku* ... Kyjov 1934, s. 117.

velmi špatně, je hubený'. Početnou skupinu tvoří v tomto smyslu přirovnání, jež odkazují na nespolehlivé hodiny v různých moravských obcích. Příkladem může být přirovnání s neobsazenou pozicí komparanda *jak zděchovské hodiny*¹⁰¹. Zaorálek sbíral několik takových příkladů: *ten je jak kurdějovské hodiny*, *jak milokoš tské hodiny*, *jde jako kluzovské hodiny*, *jak tučapské hodiny*.¹⁰² Speciálním případem je přirovnání *jak rúdnické hodiny* („na Rúdníku, osamělém dvorci u Vacenovic, žádných velkých hodin nebyl o“).¹⁰³

Výjimečně se vyskytne přirovnání s oronymem, například *spraví se poněm jak po hodinách na Lysé*¹⁰⁴. V jiném případě se *hodiny*, kterýmž se přirovnávalo v předchozích případech, stávají samotným komparandem: *hodiny šly jak ratiborské zvony* (špatně)¹⁰⁵. Výše zmíněvané oronymum se uplatnilo i v dalším přirovnání *zamračený jak Lysá* s významem „silně zamračený“.¹⁰⁶

Názorným příkladem přirovnání, kterýmž se komparátem stává místní pamětihodnost, je přirovnání *čučí sa jak svatoborská opice* s významem „nepěkně se směje“.¹⁰⁷ Svatoborské opice lidově označují bývalého panského dvoraveslováckých Svatoborů, říčích dvěstě starořímského boha Januse, boha vchodu a východu, zobrazovaného s dvěma tvářemi, z nichž jedna hledí dopředu a druhá dozadu“, pocházející z poloviny 17. století.¹⁰⁸

Součástí přirovnání může být i vlastní jméno pozemkové, například *jede jak na Smolnou* s významem „rychle“. Smolná označovala lučinu u Lipníku, kam se vozívali pochovat oběšenci a sebevrazi.¹⁰⁹

4.3.1.1.2 Antroponyma

Součástí přirovnání mohou být vlastní jména lidí nebo skupiny lidí, u etnonymů často se záporným a hanicím významem, například slezské přirovnání *hučíš jak Slovok do godin*, které je ve své spisovněarozšířenější podobě *mluvit/hučet doněkohoj. Slovákdohodin* uvedeno

¹⁰¹FABIÁN, J.: *Slovník spisovného jazyka valašského*. Valašské Meziříčí 1999, s. 124.

¹⁰²ZAORÁLEK, J.: *Lidová řeč*. Praha 2000, s. 447.

¹⁰³Tamtéž, s. 447.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 447.

¹⁰⁵Tamtéž, s. 559.

¹⁰⁶Tamtéž, s. 481.

¹⁰⁷Tamtéž, s. 497.

¹⁰⁸*Svatoborské opice* [online]. [cit. 2009-09-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.kyjovsko.cz/cil/265/>>; *Naše obec* [online]. [cit. 2009-09-20]. Dostupný z WWW: <http://www.svatoborice-mistrin.cz/www/nase_obec.htm>.

¹⁰⁹ZAORÁLEK, J.: *Lidová řeč*. Praha: Academia, 2000, s. 528.

i vS ČFI svýznamem ‚neodbytn ě a nezkušěn ě, pop ř. hloup ě se snažit n ěkoho p řesvědčit, přemluvit‘. Podobn ě i frazém *čumi jak Polok do d'ury* ozna čuje osobu, která se kouká hloup ě, udiven ě, vyjeven ě.

Po četn ě významnou skupinu tvo říp řirovnání skomponentem Hanák. Zaoráleku vádí ironic k ě přirovnání *cpese jak Hanák ke zpov ědi* a přirovnání *má se jako Hanák v nebi* svýznamem ‚má se dobře‘,¹¹⁰ samoz řejm ě i s variantou *má se jako v hanáckém nebi*¹¹¹. Z řejm ě častých obm ěn slovníkov ěho přirovnání (*být*) *moudrýj. Šalamoun/Šalomoun* napodoby *moudrýj. Šalamounova košula, gat ě, galáty, knoflík, řit', hovno, mozek*¹¹² atd. s opa čným významem využili Valaši ke vzniku pozm ěněn ě varianty tohoto frazému ve zn ění *jem údrýjak Hanákovy gat ě*¹¹³.

K vyjád ření velkého množství lidí se na Valašsku používá mi mo jiné p řirovnání *je vás jak Valach ů u zabíja čky*.¹¹⁴ Frazologie nezapomíná ani na obyvatele Hlu čínska, nap ř. ve frazému *žere jak Prajz*¹¹⁵, v n ěmž vyzdvihuje jejich dychtivost a nenasytnost, či v hanáckém kvivalentu *jeroztrhan ě jak prajskáfána*¹¹⁶ slovníkov ěho (*být*) *roztrhaný/rozbitýj. tureckáfangle* .

V n ěkterých fraz ěmech figurují vlastní jm ěna jednotliv ě vých osob. Popleten ě mluven í jednoho z nošovických obyvatel z řejm ě bylo p řičinou ke vzniku p řirovnání *plete jako Laputka z Nošovic*¹¹⁷. Bezru čovyveršezasedaly vzniknout regionáln ěmuneologis mu *mlčtjako Bezru čve sloji*.¹¹⁸

Významn ěji se uplat ňují i rodinná jm ěna. Bachmannová se kup říkladu zmi ňuje o n ěkdejších rázovitých obyvatelích v obci Zásada na Železnobrod sku v p řirovnání *vypravujouse jako Marci do Náplu* svýznamem ‚zdlouhav ě se vypravují‘. Markovi byli místní obchodníci se s klem.¹¹⁹ Za komponování rodinn ěho jm ěna bylo využito i veslo váck ěmp řirovnání *vyšlotojaku Pracha ř ů nasva d'bě* svýznamem ‚p řesně‘,¹²⁰ jako ži v p řirovnání *jeklust ě jak Drozd ů valach* svýznamem ‚velmi tlustý‘¹²¹ .

¹¹⁰ ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*. Praha: Academia, 2000, s. 445.

¹¹¹ Tamt ěž, s. 491.

¹¹² Tamt ěž, s. 535.

¹¹³ VRÁŽELOVÁ, L.: *Moudrost starých Valach ů*. Vsetín 2005, s. 327.

¹¹⁴ FABIÁN, J.: *Slovník nespisovného jazyka valašského* . Valašské Mezi říčí 1999, s. 125.

¹¹⁵ RYBNÍKÁ Ř, F.: *Mudroslovní národahluck ěho aneb VHukupukububen* . Hluk 2004, s. 94.

¹¹⁶ P ŘÍKRYL, Z.: *Hanacký nářvoslovi* . T ěšetice 2006, s. 20.

¹¹⁷ ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*. Praha 2000, s. 477.

¹¹⁸ ČECHOVÁ, M.: *Prostorov ě motivy ve fraz ěmech* . N Ř 90, 2007, č. 3, s. 116.

¹¹⁹ BACHMANNOVÁ, J.: *Kv ýzkumu a popisuná řeční frazeologie* . N Ř 69, 1986, č. 1, s. 5.

¹²⁰ RYBNÍKÁ Ř, F.: *Mudroslovní národahluck ěho...* Hluk 2004, s. 92.

¹²¹ KOLAJA, M.: *Náře čina Kyjovska a Ždánsku* ... Kyjov 1934, s. 117.

4.3.1.2 Regionální varianty komponentů

V rámci porovnání byly sledovány i regionální obměny komponentů, u nichž jsme předpokládali větší počet variant.

4.3.1.2.1 Slepice

Vhojně může se ve frazeologii jako komponent uplatňuje pojmenování *slepice* a jeho regionální ekvivalenty. Tento výraz se v prvním díle SČFI objevuje celkem ve třech případech: *sedět j. slepice na hřadě/bidýlku*, *sedět (někde) j. slepice na vejcích*, *být/vypadat/chodit/sedět/stát/koukat j. zmoklá slepice*. První dvě porovnání byla zařazena i do výzkumu (viz s. 73). Výzkum nepotvrdil vyšší frekvenci užívání výrazu *hřad* ve srovnání svýrazem *bidýlko*, avšak potvrdil větší míru znalosti užívání porovnání *sedět (někde) j. slepice na vejcích*, přičemž bylo toto zjištění potvrzeno i častějším výskytem v excerpovaných materiálech. Nejvíce se však vyskytovaly obměny porovnání s komparátem *zmoklá slepice*, např. středomoravské *jak zmoklá slípka*¹²² nebo slezské *vyhlidaj jak zmoklakura*¹²³.

Častěji se též objevovala porovnání *čeká na to jak ... na sopol/snopel* svýznamem, čekat nedeckavě, dychtivě srůznými komponenty komparáta, např. hanácké *čeká na to jak slípka na sopol*¹²⁴, číslzské *kura*, zachyceny byly i neekvivalentní výrazy *kuře*¹²⁵ a *kuřa*¹²⁶.

Z jiných excerpovaných porovnání, v nichž je součástí komparáta výraz *slepice* a jeho oblastní varianty, vybíráme jako ukázkou např. *stará se jak slípka* (horlivě, pečlivě)¹²⁷, *bledý jak slípka pod ocasem* (namodralý)¹²⁸, *hladná jak mlynářova slípka* (nasyčená)¹²⁹, *má se jako mlynářská kura přikoši* (velmi dobře)¹³⁰, nebo již zmiňované *svědčí muto jako kuřev kaptu ře* a *hledži ani kura do košiči*. Slezské zdroje nabídly ještě zajímavou obdobu *přišel ku temu jak*

¹²²PŘÍKRYL, Z.: *Hanácká medicína*. Olomouc 2004, s. 5.

¹²³SCHLOSSAROVÁ, J.: *Na lelkašes mípiska č...* Hlučín 2007, s. 28.

¹²⁴PŘÍKRYL, Z.: *Hanacký nářčvoslvi*. Těšetice 2006, s. 19.

¹²⁵ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čeni*. Praha 2000, s. 475.

¹²⁶RYBNÍKÁ, Ř. F.: *Mudroslovíná rodahlučkého ...* Hlučín 2004, s. 72.

¹²⁷ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čeni*. Praha 2000, s. 527.

¹²⁸Tamtěž, s. 527.

¹²⁹Tamtěž, s. 527.

¹³⁰Tamtěž, s. 475.

*slepa kurakuzrnku*¹³¹ slovníkového frazému *přijít/dostat sekn ěčemu.j.slepý/slepejk houslím* ,
dálež etnép řirovnání *pysky červene, jakbykuruzahryzla*¹³² a *umřýčjakku řa(tíše)*¹³³.

4.3.1.2.2 Brambor

Ažsedmp řirovnání uvádí S ČFI svýrazem *brambor* v komparátu,¹³⁴ ve zkoumaných zdrojích
byl tento výraz a jeho regionální ekvivalenty zazna menány v menší mí ře. Výjimku v tomto
případě tvoří obměny p řirovnání *kouká (se) j. poslední brambor/brambora ze sklepa* . Na
Frenštátskubylo zachyceno p řirovnání *hledí jak poslední kobzol ze sklepa* (smutně),¹³⁵ vzápadní
(opavské) podskupině slezských ná řečí obdoba *hledži jak poslední kobzol z pivnice*¹³⁶ a se
změnou v relátoru je na Těšínsku užíváno i p řirovnání *s'm'ejes'ejakostatni z'ým ňokv piv ňicy*.
Varianty z jiných oblastí byly objeveny pouze ve frazému zdolského ná řečí *dívá se jak
ertepla vluži* (vyjeveně, smutně)¹³⁷, v p řirovnání *šlape si jak cikán verteplách* (sebevědomě,
pyšně)¹³⁸ nebo v p řirovnání *jeztichajakoprasev grumbírách*¹³⁹.

4.3.1.2.3 Břicho

O užívání regionálních variant ve frazeologii svědčí i obměna *smitse, ešsezab řuch popadat*
¹⁴⁰ slovníkové varianty *smálse, ažsezab řicho/bokypopadal/chyťal* nebo frazém *mělb řuch jak
buben*¹⁴¹ slovníkového komparanda *břicho*. Variantami p řirovnání svýznamem ‚mít veliké
akulaté břicho‘ jedále např. těšínské *máb řichojak m ěrice*¹⁴² a hanácká obměna *máb řochjak
obrácené lavór*.¹⁴³

¹³¹RUMANOVÁ, L.: *Mluvaapo řekadlaz Krava řaokolí* .Krava ře2002, s.44.

¹³²Tamtěž, s.44.

¹³³SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba...* Praha2001, s.211.

¹³⁴*Házet/přehazovat sin ěcoj.horkýbrambor, kouká(se) j.poslédníbrambor/bramborazesklepa, mítnosj.
bramboru, mítnohy/uši/nehty, žebytamohlbrambor ysázet, mluvíj.když mávpusehorkýbrambor, nesesej.
avízonaadvapylebrambor, svalitsej.pytelbrambor* .

¹³⁵ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*.Praha2000, s.464.

¹³⁶RUMANOVÁ, L.: *Mluvaapo řekadlaz Krava řaokolí* .Krava ře2002, s.40.

¹³⁷ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*.Praha2000, s.442.

¹³⁸Tamtěž, s.432.

¹³⁹Tamtěž, s.514.

¹⁴⁰SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba ...* Praha2001, s.106.

¹⁴¹RYBNÍKÁ Ř, F.: *Mudroslovní národahluckého...* Hluk2004, s.82.

¹⁴²ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*.Praha2000, s.484.

¹⁴³PŘÍKRYL, Z.: *Hanácká medicína* .Olomouc2004, s.7.

Na Frenštátsku a Kravařínskuse používá řirovnání sopačným významem v podobě *mavb řuchu jak vzolu (j. v sále)*.¹⁴⁴ Mimo jiné bylo zaznamenáno slezské p řirovnání *buble jak kyselé pivo vb řuchu*¹⁴⁵ a frazém *špluchalo mu vb řuchu jak v moricu* (šplouchalo mu vb řichu jako v gumové ohřívací lahvi) užívané v Kravařích.¹⁴⁶

4.3.1.2.4 Kozel

Běžným ekvivalentem komparátaup řirovnání *smrdětj.kozel* je pojmenování *cap*, p řirovnání střítko komparátem bylo zaznamenáno ve více zdrojích. h. Obměnou pravé strany je podoba *shnilý* ve významu ‚velmi líný‘, v p řípadě *zhňitý*¹⁴⁷ byla zachycena i regresivní asimilace znělosti typická pro výslovnost na Moravě a ve Slezsku.

Existují i p řirovnání *špinavý, neupravený jak cap* (velmi nečistý, nepořádný, nevkusně oblečený)¹⁴⁸ a *skákalumuziky jak capisko* (nepěkně tančil)¹⁴⁹.

4.3.1.2.5 Kalhoty

Jako jediná p římá regionální obdoba p řirovnání *chodí j. by m ěl v kalhotách (nasráno)*, uvedeného v SČFI, byla vysledována slezská varianta *chodži, jag dy by m jet v galetach nasrane*¹⁵⁰. Mimo to byla zaregistrována p řirovnání patřící do již zmíněvané skupiny frazémů, v nichž je komparátum obohaceno o tvary posesivního adjektiva *Šalamounův/Šalomounův*, např. *moudrý jak Šalamounovy gat ě*¹⁵¹, *jako šalomounové galaty*¹⁵², *jak šalomounove galaty*¹⁵³. Valašská mutace *jemúdrý jak Hanákovy gat ě* již zmíněna byla.

¹⁴⁴RUMANOVÁ, L.: *Mluva apo řekadlaz Kravařínskú*. Kravaří 2002, s. 43; ZAORÁLEK, J.: *Lidová ření*. Praha 2000, s. 523

¹⁴⁵ZAORÁLEK, J.: *Lidová ření*. Praha 2000, s. 509.

¹⁴⁶RUMANOVÁ, L.: *Mluva apo řekadlaz Kravařínskú*. Kravaří 2002, s. 49.

¹⁴⁷SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba* ... Praha 2001, s. 63.

¹⁴⁸ZAORÁLEK, J.: *Lidová ření*. Praha 2000, s. 430–431.

¹⁴⁹Tamtěž, s. 431.

¹⁵⁰SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba* ... Praha 2001, s. 65.

¹⁵¹ZAORÁLEK, J.: *Lidová ření*. Praha 2000, s. 443.

¹⁵²Tamtěž, s. 433.

¹⁵³JANEČEK, P.: *Ostravsko-český slovník* ... Ostrava 2005, s. 76.

4.3.1.2.6 Bota

Komparátum p řirovnání (*být hloupý* *j. boty* bývá rozšířeno o adjektiva *staré, juchtové* nebo posesivní adjektivum *Jurovy*.¹⁵⁴ Komparátum p řirovnání vsinguláru bylo zaznamenáno jak ve slovníkovém femininním tvaru, tak ve tvaru maskulin a, nap ř. *černyjagbot*, *hlupyjagbot*¹⁵⁵.

4.3.1.2.7 Prase

Z velkého množství p řirovnání svýrazem *prase* uvedených vs ČFI byly vysledovány pouze případy obm ěn jediného p řirovnání, a to *sluší mu to j. praseti foremetka/náprsenka*. Pozice relátoru bývá obsazována častěji výrazem *svědčí*, mén ě pak slovem *pasuje*¹⁵⁶. Výraz *praseti* dominuje, avšak vn ěkterých p řípadech byl nahrazen slezským tvarem *prašaču*¹⁵⁷ nebo tvarem jiného výrazu *svini*¹⁵⁸. Namíst ě pojmenování *náprsenka* byl zaznamenán výskyt výraz ů *vesta, šmizla*, o jedin ěle *šmizetka*¹⁵⁹.

4.3.2 Útvary

P ředmětem bádání byly rovn ěž nejproduktivn ější sémantické modely a skupiny p řirovnání stotožnými významy, jejichž charakter a veliký počet variant sv ědčí o vysoké frekvenci užívání. Vyjma následujících skupin p řirovnání se kt ěm nejfrekvencovan ějším řadí nepochybn ě ta svýznamem ‚je hloupý‘, ‚stojí hloup ě, nete ěně, strnule, nemotorn ě‘, ‚chodí zamra ěně, zachmuřen ě, nemluvn ě‘ a ‚chodí neupraven ě‘.

¹⁵⁴JANE ČEK, P.: *Ostravsko-český slovník* ... Ostrava 2005, s. 427.

¹⁵⁵SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba* ... Praha 2001, s. 94.

¹⁵⁶Tamtěž, s. 247.

¹⁵⁷Tamtěž, s. 247.

¹⁵⁸ZAORÁLEK, J.: *Lidová řeč*. Praha 2000, s. 547.

¹⁵⁹Tamtěž, s. 537.

4.3.2.1 Být opilý

Jedním z nejfrekventovanějších a zároveň nejvariantnějších frazémů je při řiřování svýznamem ‚být opilý‘. V SČFI lze najít mnohá řiřování stímto významem.¹⁶⁰ Lidová ření samozřejmě nabízejí i ekolika násobně více těchto frazémů. Bylo jich sebráno téměř 360, z toho šestinu tvoří samotná řiřování. Zaoráleknavíc pro zajímavost řipojil seznam všech zjištěných synonym adjektiva *opilý*¹⁶¹, sepsal jich řibližně 180.¹⁶² Je ovšem důležitě řipomenout, že tato strukturní pozice častobývá obsazována.

Vyjma změn v této pozici bývá nejčastější obměnou užití intenzifikačních při řiřování, např. *nachlastaný jak sviňa*¹⁶³, *navalený jak cyp*. Patrně nejvíce čtem mluvíci chježíván frazém *napitý jak žaba*¹⁶⁴. Z oblasti Moravského Slovácka pochází při řiřování spozměnou stavbou *hájak vidly*¹⁶⁵. Při řiřování *nadráný jak cahún*¹⁶⁶ a strukturně odlišným *pije jak navlčtíkožu*¹⁶⁷ se vyjadřují obyvatelé Valašska o silně opilém člověku, slezským protějškem je frekventované *nabity jak amina*¹⁶⁸. Pojmenování *machomét*¹⁶⁹, *makotina*¹⁷⁰, *dragón*¹⁷¹ jsou zajímavými moravskými variantami komparáta, jiné excerptované varianty se již shodují se SČFI.

Nejvíce pestrost výrazů byla zaznamenána právě u variant výrazu *opilý*. Z lidových ření a z jiných excerptovaných materiálů uvádíme pouze ty nejčastěji u vedené ekvivalenty a samozřejmě ty, jež nebyly zachyceny v SČFI¹⁷². Z moravských a slezských variant¹⁷³ byly vybrány výrazy jako *domatičkované*, *ochlemtané*, *zleskané*, *nalétý*, *zežratý*, *natruběný*, *podrúšený*, *naslopaný*, *smyklý*, *dýmlý*, *šlahnutý*, *navalený*, *najebaný*, *nařatý*, *pijaný*, *zlínyrovaný*.

¹⁶⁰ Např. *být opilý*. *čuně*; *vožralej*. *Dán*; *j.d ělo*; *j.kanec*; *j.kára*; *j.prase*; *byl (tak) vožralej*, *že říkal psovi slečno*; *jenalitej*. *pupen*; *j.slíva*; *j.snop*; *j.sud*; *j.svin ě*; *j.št ěně*; *j.zákonkáže*; *j.(divoké) zvíře*;

¹⁶¹ Tentovýraz se vzkoumaných při řiřování nachází v pozici tercia comparationis.

¹⁶² ZAORÁLEK, J.: *Lidová ření*. Praha 2000, s. 638–639.

¹⁶³ Tamtéž, s. 534.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 559.

¹⁶⁵ RYBNÍKÁ Ř, F.: *Mudroslovní národahluckého...* Hluk 2004, s. 81.

¹⁶⁶ ZAORÁLEK, J.: *Lidová ření*. Praha 2000, s. 430.

¹⁶⁷ FABIÁN, J.: *Slovník nespisovného jazyka valašského*. Valašské Meziříčí 1999, s. 126.

¹⁶⁸ RUMANOVÁ, L.: *Mluva po řekadlaž Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 43.

¹⁶⁹ COUFAL, J.: *Slovníkná řečtobce Kobylíaokolí*. Kobylí 1999, s. 288.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 288.

¹⁷¹ PŘIKRYL, Z.: *Hanácká medicína*. Olomouc 2004, s. 6.

¹⁷² Např. *ožralý*, *vožralej*, *nadrátovanej*, *napařenej*, *nacamranej*, *nalitej*, *zřízenej*, *zkárovanéj*, *zrichtovanej*, *zhulákanej*, *zlinkovanej*, *nadranej*.

¹⁷³ Jemožné, že některé z vybraných výrazů mohou být samozřejmě užívány i v oblasti Čech.

Přívodně jsme se chtěli věnovat výzkumu zabývajícímu se regionálními obměnami přirovnání významem ‚být opilý‘, avšak spíše při hlédnutí ke složitosti této problematice, kvůli tomu po čtu ekvivalentů u komparátaavýrazu *opilý* jsme od této části výzkumu upustili.

4.3.2.2 Býhubený

Hlavní územní diferenciální znaky v rámci přirovnání *jehubenýj*... je realizováno poziciteria comparationis, tedy ve výrazu *hubený*. Excerptce potvrdila, že tento výraz je v oblasti Moravy a Slezska nahrazován nejčastěji výrazem *chudý* nebo *suchý*, méně pak *vyschlý* a *vyzáblý*. Slovníkový frazém *vidět do někohoj. do hubenýj kozy* reflektující pouze podobu užívanou v Čechách se tedy vyskytuje v několika regionálních variantách, např. *vidím do tebe jako do hubenýj kozy*, *jakodochudé kozy* ¹⁷⁴.

Dále byly sledovány varianty pravé strany přirovnání. Vyjma částě slovníkového komparáta *lunt* se v materiálech mapujících různé moravské a slezské regiony vyskytovaly vhodné míře varianty *bzdina*, mnohdy i s rozšířeným významem, *hubený*, *bledý* a *slabý*, a *žingla*, označující šňěrovací jehlu. ¹⁷⁵

Zcela obvyklé je přirovnávat hubenou osobu ke dlouhé, tenké, dřevěné tyčce nebo laťce. Zachytili jsme několik takových pojmenování na pozici komparáta, např. *lata* ¹⁷⁶, *dřínka* ¹⁷⁷ a *štachétla* ¹⁷⁸, p.říp. *štacheta*, pojmenování pro vislou tyčku v dřevěném plotu.

Zaznamenána byla i brněnská varianta *vostrífka*, výraz pro sušák sena, ¹⁷⁹ a Zaorálek zachytil valašský ekvivalent komparáta *blúšť*, ¹⁸⁰ označení rostliny lidově nazývané psívino. ¹⁸¹ Slezskými regionálními variantami komparáta jsou kupříkladu *ščipka* ¹⁸², event. *štipka* ¹⁸³, dále *pečka* ¹⁸⁴, popř. *pěčka*, slezský dialektický výraz pro křížalu, a *vilija* ¹⁸⁵, označení pro štědrý den. Běžně užívaným slovním celkem je přirovnání *jejakopuchlániť*, uvedené v SČFI.

¹⁷⁴ ČECHOVÁ, M.: *Dynamika frazeologie*. N.Ř.69, 1986, s.185.

¹⁷⁵ ZAORÁLEK, J.: *Lidová čení*. Praha 2000, s.735.

¹⁷⁶ Tamtéž, s.477.

¹⁷⁷ COUFAL, J.: *Slovníkná řeč i obce Kobyliáokolí*. Kobyli 1999, s.287.

¹⁷⁸ ONDŘEJ, A.: *Nářečí Spálovska*. Spálov 2007, s.99.

¹⁷⁹ SVĚRÁK, F.: *Brněnská mluva*. Brno 1971, s.102.

¹⁸⁰ ZAORÁLEK, J.: *Lidová čení*. Praha 2000, s.427.

¹⁸¹ Tamtéž, s.723.

¹⁸² RUMANOVÁ, L.: *Mluvaapo řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s.41.

¹⁸³ Štipka, ščipka=škvor

¹⁸⁴ ZAORÁLEK, J.: *Lidová čení*. Praha 2000, s.503.

¹⁸⁵ RUMANOVÁ, L.: *Mluvaapo řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s.45.

Kustáléným slovníím spojeníím svýznamem ‚je hubený‘ jsou za řazená i p řirovnání, v nichž jsou p ředmětem p řirovnávání (hubené) nohy. Na komparátum ve slovníkó vém frazému *mít nohy/rucej.špejle* navazují četné varianty, nap ř. *špilky*¹⁸⁶, *špajdle* nebo *špajgle*¹⁸⁷, významov ě vzdáleněji pak *šídla*¹⁸⁸. Komparátum slovníkového zn ění *mít nohy/rucej.pavouk* má v mnoha případech dialektickou podobu a je obohaceno o adjektivum *hajzlový* či *sportovní*, nap ř. *nohejak hajzlovépók*¹⁸⁹, *nohyjak sportovnípauk*¹⁹⁰.

U slovníkových p řirovnání *mít zadek j. dva kmíny* nebo *j. dva stroužky česneku* byly výsledovány několikery mutace. V první řadě se častěji na pozici komparanda objevovaly ekvivalenty *prdel*, *prdelka*, *řit* nebo slezské *dupa*, pozice komparáta pak byla obsazována jak první slovníkovou variantou, avšak v deminutivním zn ění *dva kmínky*, tak obdobou *dva pep ře* vyskytující se ve Slezsku. Varianty komparáta uvedené v S ČFI jako druhá nebyly ve zkoumaných zdrojích zaregistrována.

K této skupin ě p řirovnání lze p řiřadit již zmi ňované *vypadá jako olomúcká smrt*, stejn ě jako valašskou obdobu *je chudý*, *tajak by btoš čky lúš čít*¹⁹¹ slovníkového hesla *být (hubený) j. by cvrčky louskal* či frazémy *chudý jak hlísta*¹⁹², *čenka jak hlísta (tenká)*¹⁹³ ekvivalentní k p řirovnání *být (hubený) j. žízala* uvedenému v S ČFI, podobn ě jako odvozeninu *vypadá, jak dybyhlísty žrával*¹⁹⁴.

4.3.2.3 Být tlustý

Frekventovanými slovními celky jsou p řirovnání svýznamem ‚je tlustý‘. Izdejsmesesetkali sobm ěnami hesel uvedených v S ČFI. Nej častějším p řípadem byl frazém *tlustýj.be čka* uvedený v této podob ě i v S ČFI, p říp. p řirovnání s formou komparáta *beča*¹⁹⁵. B ěžnou variantou slovníkového (*bejt*) *tlustejj.bejk* je evidentn ě *tlustýjakobýk*¹⁹⁶, rovn ěžip řirovnání *jejakkula*¹⁹⁷

¹⁸⁶Tento ekvivalent byl objeven hned v několika zkoumaných zdrojích.

¹⁸⁷SOCHOVÁ, Z.: *Lašská slovní zásoba...* Praha 2001, s. 248.

¹⁸⁸ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*. Praha 2000, s. 535.

¹⁸⁹PŘÍKRYL, Z.: *Hanácká medicína*. Olomouc 2004, s. 4.

¹⁹⁰RUMANOVÁ, L.: *Mluva apo řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 43.

¹⁹¹KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašské honá řečí*. Vsetín 2001, s. 475.

¹⁹²ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*. Praha 2000, s. 446.

¹⁹³RUMANOVÁ, L.: *Mluva apo řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 39.

¹⁹⁴ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*. Praha 2000, s. 446.

¹⁹⁵KOLAJA, M.: *Nářečína Kyjovska a Ždánsku* Kyjov 1934, s. 117.

¹⁹⁶ZAORÁLEK, J.: *Lidovár čení*. Praha 2000, s. 430.

¹⁹⁷RUMANOVÁ, L.: *Mluva apo řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 41.

slovníkového *být (tlustý) j. koule*. O p řirovnání *je klusté jak Drozd ů valach*¹⁹⁸ jsem se již zmiňovala. Obvyklé je i strukturně rozšířené a pozměňené p řirovnání *má prdel jak štyrský valach*¹⁹⁹. Hojně rozšířenými obdobami byly r ůzné varianty výrazu *břicho* vp řirovnání *mít břicho*. *j. buben*, např. *mělb řuchjakbuben*²⁰⁰. Excerpcí jsme zachytili i již uvedenou hanáckou variantu *břoch* vp řirovnání *máb řochjakobrácenélavór*.

Excerpcí byly zachyceny r ůzné varianty komparáta, ve zkoumaných materiálech byl hojně frekvencovaný např. frazém *tlustá jak dy ňa*²⁰¹. P řirovnání skomparátem *skyda* se nepoužívá pouze v řeči o velmi tlusté ženě, nýbrž i o ženě kypící zdravím.²⁰² Samotné pojmenování *skyda* pravděpodobně označuje „hromadu (skydaného hnoje apod.)“²⁰³. Zhanácké oblasti uvádí Zaorálek frazém *děvče je jako bulina* (bublina) svýznamem ‚baculaté‘.²⁰⁴ Pozměňeným významem se vyznačuje p řirovnání *ženská jako kistna*, označující ženu silnou a širokou. Výraz *kistna* je ekvivalentem pojmenování *bedna*, běžně používaný je i tvar *kisňa*. Výraz se uplatňuje i ve frazému *má řiť jako kistnu*.²⁰⁵

4.3.2.4 Dívat se hloupě, udiveně

Poměrně po četnou skupinu tvoří p řirovnání svýznamem ‚dívat se hloupě, směšně, udiveně, vyjeveně, nechápavě‘. Co se týče relátoru p řirovnání, v excerptovaném materiálu se vzhledem k jeho dialektickému charakteru objevovaly nejčastěji tvary verba *hledět*, avšak nejrozšířenější je sloveso *dívat se*, hojně používané jsou i tvary hovorového slovesa *koukat se* a expresivního *čumět*.

Používané jsou samozřejmě obměny hesel uvedených v SČFI, kupříkladu již popisovaného *koukat (naněco)/ čumět*. *telenanovávrata*: *čočetjaktelenanovyvrata*²⁰⁶, *hledínatojaktelananovávrata*²⁰⁷, *hledžijak čelananovevrata*²⁰⁸. Častými variantami slovníkového p řirovnání

¹⁹⁸ KOLAJA, M.: *Nářečína Kyjovska a Ždánsku*.... Kyjov 1934, s. 114.

¹⁹⁹ RYBNÍKÁ Ř, F.: *Mudroslovínárodahluckého*... Hluk 2004, s. 81; VS ČFI pouze *mít zadek j. valach*.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 82.

²⁰¹ COUFAL, J.: *Slovníkná řečtobce Kobylí a okolí*. Kobylí 1999, s. 287.

²⁰² ZAORÁLEK, J.: *Lidová čení*. Praha 2000, s. 525.

²⁰³ Tamtéž, s. 732.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 430.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 462.

²⁰⁶ P ŘIKRYL, Z.: *Hanackynázvoslovi*. Těšetice 2006, s. 19.

²⁰⁷ RYBNÍKÁ Ř, F.: *Mudroslovínárodahluckého*... Hluk 2004, s. 74.

jsou frazeologické jednotky *hledí jak čerstvo vyoraná myš*²⁰⁹, *čumiš jak frišno vyoraná myš*²¹⁰, dále pak slezské ekvivalenty *hledži ani huš do sklenky*²¹¹ a *diva se jak huš na eroplan*²¹² slovníkového porovnání *koukat (doněch)* j. *husadoflašky*, slováckou obměnou slovníkového frazému *kouká se j. Filip na jelito* je frazém *hledí jak Filip na masné krupy*²¹³ a valašský ekvivalent *hledí na svět jak Máchovo tela*²¹⁴ odpovídá slovníkovému frazému *koukat j. tele (Machovo)*.

Následující porovnání jsou zejména užívaná v celém území Moravy a Slezska, vyskytují se i v většině excerpovaných materiálů. Hojnou součástí komparátu je výraz *žába*, event. častěji s moravským krácením *žaba*, a to ve frazeologických jednotkách *dívá se /hledí žabazprachu*, *jak žabazkyšky*, *jako žabazdíry* nebo *jak žabado myší díry*. Běžně se porovnává i *vráně: hledí jak vrana do nudlí*²¹⁵ nebo *jak vrana do kosti*. Slezskou obdobou s jiným komponentem je frazém *hledži ani kuradokoš* či²¹⁶. Zdolského nářečí pak pochází porovnání *kouká jak sova za latí*.²¹⁷ Vyšší frekvenci tohoto sémantického modelu potvrzuje i porovnání *čumí jako koza zvoza*.²¹⁸

V témže nářečí je užíván frazém *hledí jako malá zhrubej*.²¹⁹ Pro středomoravskou oblast je typické porovnání *jak kocór zplev*²²⁰, slezským ekvivalentem je porovnání s komponentem *kocur*. Východomoravského porůvodu je frazém *hledí jak kuna zdroždí*²²¹. Již pouze starší generací aktivně používané je slezské porovnání *čumi jak drut zparyzola (kouká jako drát zdeštníku)*²²². Další ekvivalenty používané ve středě Karviná jsou uvedeny v následující podkapitole.

²⁰⁸RUMANOVÁ, L.: *Mluva po řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 40.

²⁰⁹RYBNÍKÁ, Ř. F.: *Mudroslovínárodahluckého...* Hluk 2004, s. 74.

²¹⁰RUMANOVÁ, L.: *Mluva po řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 40.

²¹¹Tamtéž, s. 8.

²¹²SCHLOSSAROVÁ, J.: *Na lelka seně mipiska č: ponašem uipo česky*. Hlučín 2007, s. 32.

²¹³RYBNÍKÁ, Ř. F.: *Mudroslovínárodahluckého...* Hluk 2004, s. 74.

²¹⁴VRÁŽELOVÁ, L.: *Moudrost starých Valachů*. Vsetín 2005, s. 326.

²¹⁵VS ČF uvedeno pouze *koukat jako ůva (znudlí)*.

²¹⁶RUMANOVÁ, L.: *Mluva po řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 8.

²¹⁷KOLAJA, M.: *Nářečína Kyjovska a Ždánsku*. ... Kyjov 1934, s. 114.

²¹⁸ZEMANOVÁ, M.: *Conasrdci, tonajazyku*. Brno 2008, s. 53.

²¹⁹Tamtéž, s. 114.

²²⁰PŘIKRYL, Z.: *Hanacký názvoslovi*. Těšetice 2006, s. 19.

²²¹RYBNÍKÁ, Ř. F.: *Mudroslovínárodahluckého...* Hluk 2004, s. 74.

²²²RUMANOVÁ, L.: *Mluva po řekadlaz Krava řaokolí*. Krava ře 2002, s. 40.

4.4., „Ponašymu“

Vzhledem k tomu, že byl výzkum prováděn ve městě Karviná, rozhodla jsem se popsat několik přírodních výrazů zdejšího nářečí²²³, která se dosud užívají v širším okruhu mé rodiny a která jsou známá i mimo její hranice. Vevýběru se objevují slova zhruba avulgární, jež však pouze u mluvitelů z této oblasti.

Znáмым faktem je, že se v rámci slezských nářečí vhojně míře uplatňují germanismy. Příkladem je přírodní výraz *fučiš jak damfula* (parní lokomotiva).²²⁴ Zpřímě se často vyskytují i polonismy, například *je jak z vartkych vajec*.²²⁵

Poměrně frekventovaný je i ekvivalent slovníkového hesla *sedět (někde) j. kvo čnanavejcích* či varianta *jetotujakucygunuf* slovníkového přírodního výrazu *jetotuj. ucikán ů*.

Do početně široké skupiny přírodních výrazů s významem „dívá se/kouká se udiveně, hloupě“ patří i fráze *divo s'e jak špok do oškrabin* (*dívá se jak špaček do oškrabin*) a *mrugo jako žaba vprochu* (*mžourá jako žaba v prachu*).

Oženě, jež má malá opovislá nadra, se říká, že *tababamocycy jak v'ev'urkauši* (*tažena má prsa jako veverka*). Jestliže jenadto povídána, *třepe piskem jak žaba* nebo *bulčijak řiti v pomyjach*.

Zpravidla o rockové nebo metalové hudbě většinou starší generace tvrdí, že je to *muzika, jak dyby s'e kocury gryžly* (doslova: *hudba, jako kdyby se kocouři hryzali*), naopak o nudné, nezáživné hudbě stále stejného rytmu se říká, že je to *muzika, jak by guvnokůlým řazoł* (*hudba, jako by hvoňklackem řezal*).

Člověku, jenž o čívidně otálí dojíst jídlo, protože mu daný pokrm patrně nechutná, se říká slovní spojení *gřeb'eš se v tym jak v hajžlovině* (*hrabeš se v tom jak obsah užumpy*).

O značném obědění se říká, že je *vytahnute jak krově z řiti*.

Specifikem následujícího přírodního výrazu je rozdělení jeho struktury mezi dvě mluvčí. Levá strana přírodního výrazu (zde komparandum a relátor) *to vu ňo (to voní)* je vždy vyřčená jedním mluvčím, na jehož repliku vtipně navazuje pravá strana přírodního výrazu v četně komparátoru *jak řit'ku ňo (jak řit'*

²²³Místní obyvatelé pojmenovávají své nářečí výrazem „ponašymu“. Stejným způsobem však nazývají obyvatelé jiných částí Slezska své nářečí, jež jsou podobné k odlišnosti od toho, kterým se hovoří v Karvině.

²²⁴VS ČFI pouze *funěťj. lokomotiva*.

²²⁵VS ČFI *býtj. zdivokých vajec*.

koní) vyslovená jiným mluvčím. Často je pojmenování *řít'* zaměněno výrazem *dupa*. Účinek ironického přirovnání způsobený významovým kontrastem obou stran je navíc umocněn jejich zvukovou shodou.

Přirovnání *mořglove jak chuj z Orlove* svýznamem, 'máš velkou hlavu' bylo popisováno již dříve.

Na závěr je důležité zmínit se o intenzifikačním přirovnání *jak p ěrun*, jehož je užíváno paralelně se zdůrazňujícími přirovnáními *jak cyp* a *jak svi ňa*. Obměnou přirovnání *jak cyp* je varianta *jak docypa*, např. *tujedymajak docypa* ve významu, 'jetady velmi hustýkou ř'.

5 VÝZKUM

5.1P ředmětací

Náš výzkum byl zaměřen na zjištění frekvence užívání p řirovnání sobecn ěeskými tvary a zjištění postoj ů mládeže kt ěmto tvar ům, dále na zjištění četnosti užívání regionálních prvk ů vp řirovnáních a míry znalosti a užívání u p řirovnání, jež nemají ekvivalent vS ĀFI a jež jsou těsněji spjata smenším územím. Výzkum byl provád ěn u žák ů 8. a 9. t říd základních škol ve městěKarviná.

5.2Charakteristikazkoumané lokality

Statutární město Karviná ležící vMoravskoslezském kraji na hranici sPolskem má p řes 62000obyvatel. M ěstoserozkládá vúdol řekyOlše 18kmvýchodně odOstravyvhistorickém územíT ěšínskéhoSlezska.²²⁶

Archeologické nálezy dokládají nejstarší osídlení území již vnejmladší době kamenné. První písemná zpráva o Karvině pochází z roku 1268, kdy se oní ves velistin ězmi ňuje opolský kníže Vladislav. Díky své strategicky výhodné poloze na obchodní cest ě zUher do Pobaltí se město stalo významným hospodářským a obchodním střediskem. Nález černého uhlí vr. 1776 se poté zasloužil o obrovský rozmach města a následně o významné hospodářské postavení v rámci rakousko-uherské monarchie. Zároveň se zde díky objevu léčivé jodobromové vody rozvíjelo lázeňství.²²⁷

Vzhledem k poloze města na státních hranicích je zde jazyková situace složitá; s čítání obyvatelstva v roce 2001 přineslo výsledky, podle nichž se celkem 8 % obyvatel města hlásí

²²⁶ Karviná: lázně, památky, univerzita, pr ůmysl... [online]. [cit. 2009-11-03]. Dostupný z WWW: <http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/mesto_karvina>.

²²⁷ Takšel čas... [online]. [cit. 2009-11-04]. Dostupný z WWW: <http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/mesto_karvina/o_meste/historie>; Základní informace o městě Karviná [online]. [cit. 2009-11-04]. Dostupný z WWW: <http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/mesto_karvina/o_meste>.

karvinské národnosti, 8,5% obyvatel má národnost slovenskou.²²⁸ Z pohledu dialektologického hlediska se jedná o polsko-český smíšený jazykový pruh.

5.3 Obecná čeština

5.3.1 Dotazník

Pro výzkum jsme zvolili dotazníkovou metodu. Jak se ukázalo, dotazník byl špatně sestaven, a následně tedy chybně pochopen respondenty. Výsledky úkolu, v němž jsme se zabývali obecnou češtinou, byly bohužel nejednoznačné a některá data bylo možné interpretovat dvojím způsobem. Mimo jiné zde v rozporu s našimi předpoklady výsledky vypovídaly o vysoké míře používání obecné češtiny. S výsledky tohoto úkolu u první (zkušební) třídy jsme tedy již dále nepracovali a do výzkumu nebyly zahrnuty. Úkol a jeho zadání jsme posléze pro další třídy upravili tak, aby vše bylo jasné a zřetelné; respondentům byly nabídnuty vzorové odpovědi a rozšířen jejich počet, místo pouhého uvedení frazémů obecně českými tvary byly žákům předloženy i frazémy se tvary spisovnými a rozdílné tvary zvýrazněny tučným písmem. Před vyplňováním dotazníku jsem navíc žáky na vše upozornila a uvedla příklady. Od možnosti poskytnout respondentům prostor pro vepsání jiné, v dotazníku neuvedené varianty přirovnání jsme upustili, protože v odpovědi většina žáků této možnosti stejně nevyužila nebo uváděla frazém s odlišným významem.

Respondenti měli vybrat ze dvou variant (spisovné a obecně české), kterou by přirovnání použili, označt ji v tabulce křížkem²²⁹ a napsat, jaký je jejich postoj k variantě v obecné češtině. Zde bylo možno vybírat ze vzorových odpovědí, například zda respondentovi ona varianta připadá normální, běžná, neutrální, negativní, cizí, pražská, „čechácká“, mákní odpor, nikdy by ji nepoužil apod.

²²⁸ *Vybrané národnosti České republiky* [online]. 2001 [cit. 2009-11-10]. Dostupný z WWW: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2003_1CD3B/\\$File/41140316.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2003_1CD3B/$File/41140316.pdf).

²²⁹ Možnost doplnění varianty přirovnání samotnými respondenty jsme odmítli. Žákům činí obtížecoli hodnotit popisovat vlastními slovy, navíc velmi pravděpodobně by žáci mohli sledně vyplňování dotazníku veškolním prostředím častěji užívat spisovné varianty a při hlednutí k předmětu zkoumání by tedy mohli dojít ke zkrácení. Uznáváme však, že doplnění varianty přirovnání kontrolou, zda varianty respondentů jsou dužná. Situaci rovněž komplikuje známý fakt, že lidé jinak píšící, jinak mluví, proto by respondentům nabídnuty jednotlivé varianty.

Všechna přirovnání z tohoto úkolu byla vybrána z již popisovaného seznamu přirovnání soběčeskými prvky. Hlavními kritérii pro výběr kvýzkumů byla především znalost četnosti užívání, kterou jsem ověřovala na základě své zkušenosti a také zkušeností svých spolužáků, rodiny, známých, ale i na internetu a v korpusech.

Za účelem navození pocitu opravdové promluvy byly infinitivní tvary ve frazémách převedeny do určitých tvarů, neurčitá zájmena nahrazena zájmeny osobními, nebo adverbii. Například přívodní znění přirovnání uvedeného v SČFI *seřvat n ěkoho j. (malýho) kluka* bylo pozměněno do podoby *seřval ho j. malýho kluka*, slovníkové přirovnání *stát n ěkde j. blbej* převedeno na podobu *stá tam j. blbej*.

5.3.2 Údaje o respondentech

Výzkumu na problematiku obecné češtiny prostřednictvím upravené verze dotazníku se zúčastnilo celkem 82 respondentů, z nichž většina označila jako místo narození a zároveň jediné dosavadní bydliště Karvinou. Celkem 18 respondentů (16,98 %) uvedlo jako místo svého narození místo nacházející se ve vzdálenosti max. 20 km od Karviné (Orlová, Bohumín, Havířov, Ostrava). Výjimku tvořili 3 žáci (2,83 %) – Čeladná, Rázová (okr. Bruntál) a Nové Město na Moravě. Z dotazníků však vyplývá, že jejich dlouhodobým a trvalým bydlištěm je Karviná. Pouze jeden respondent uvedl, že delší dobu pobýval v zahraničí, v Čechách, v okolí Prahy a v Praze. Místo narození a delší pobyty v jiných oblastech však na odpovědi dotazných neměly vliv.

Pro naše účely by bylo zbytečné zabývat se těmito a dalšími sociodemografickými údaji detailněji²³⁰ a na základě těchto dat vyřazovat z výzkumu dotazníky některých respondentů, pouze je důležité ři vyhodnocování výsledků přihlídnout k těmto údajům.

Náš výzkum byl zaměřen na mládež, a proto byl dotazník předložen žákům 8. a 9. tříd základních škol. Dvanáct respondentů roků svého narození nevedlo.

²³⁰Ve výzkumu jsme se snažili nezabývat pohledem respondentů, ani jsme do dotazníku nezahrnuli dotazy ohledně rodičů, jejich vzdělání, přívodu a míst delších pobytů.

Rok narození	Počet	Procent[%]
1994	22	26,84
1995	31	37,8
1996	17	20,73
Neuvedeno	12	14,63
Celkem	82	100,00

Předpokládala jsem, že promnohé žáky základních škol by mohlo nastat problém v rozlišování mezi jednotlivými vrstvami a útvary jazyka, proto jsem jim před vyplňováním dotazníků zkráceně problematiku obecné češtiny připomenula.

5.3.3 Charakteristické znaky obecné češtiny

5.3.3.1 Úženi *ě > í (ý)*

Zdůvodu vysoké míry provádění úženi v běžně mluveném jazyce²³¹ a nízkého počtu zúžených variant uvedených v SČFI nebyl tento charakteristický a progresivní rys obecné češtiny zkoumán u prostředstev. Rozhodli jsme se jej zkoumat pouze v koncovkách přídatných jmén²³², zato ve všech třech rodech. Respondenti měli v porovnání vybrat jednu ze dvou variant koncovky zvýrazněného adjektiva. Nejvyšší frekvence spisovné koncovky byla zaregistrována u porovnání s femininním adjektivem (téměř 70 %). Celkem jedenáct respondentů (13,41 %) však neodpovědělo, většinou z nich porovnání *měl řečí, že by vymámil zjalové/zjalový krávytele* nezná. Používání obecně českého tvaru se v nejvíce případech projevilou neutrálně (téměř 37 %), přesto ve všech třech rodech užívání spisovné koncovky výrazně považuje.

Seřvalhoj. malého/malýho kluka	Počet	Procent[%]
malého	51	62,2
malého/malýho	2	2,44
malýho	26	31,7
Neuvedeno	3	3,66
Celkem	82	100,00

²³¹Jedná se například o frekventovaná slova *polívka, mlíko, líp, míňatd.*, která jsou často považována spíše za hovorová než obecně česká. V samotném dotazníku se komentovaný chod odpovědí chneděkolikrát objevil použitím zúžených varianty (např. „zníto *líp*“).

²³²Tento jev postihuje maskulinanikolipodobou koncovky, ale přesněji podobu intersegmentu. Pro zjednodušení však zde ho v rámci pouze okoncovce.

Měl řečí, že by vymámil z jalové/jalový krávy tele	Počet	Procent[%]
jalové	57	69,52
jalové/jalový	1	1,22
jalový	13	15,85
Neuvedeno	1	1,22
Celkem	82	100,00

(Toje) jasné j.facka	Počet	Procent[%]
jasné	50	60,98
jasné/jasný	1	1,22
jasný	30	36,58
Neuvedeno	1	1,22
Celkem	82	100,00

Sou částí úkolů by loiv vyjádření postojek p řirovnání tvarem obecné češtiny. Pro úplnost jsou všechny odpovědi a výsledky uvedeny v příloze č.4.

Přibližně čtvrtina respondentů označuje všechny tři rodě obecně českou variantu jako pražskou (pražáckou) nebo „čecháckou“. Pětina žáků považuje p řirovnání sobecně českým maskulinním tvarem jako neutrální, téměř pětina jako normální či běžné a jeden respondent dokonce uvedl, že mutato variantu p řipadá „boží“. Téměř polovina respondentů buď obecně český tvar v ženském rodě nezná, nebo jim p řipadá cizí, neobvyklý, mají k němu negativní vztah a nikdy by ho nepoužili. Obecně českou variantu koncovky neutrahodnotí jako normální či běžnou p řes 40% respondentů. Jeden žák p řiznal, že „muton někdy ujde“.

5.3.3.2 Diftongizace *y (í) > ej*

5.3.3.2.1 V absolutním konci slova

5.3.3.2.1.1 Pouze variantou – *ej*

Jedním z nejcharakterističtějších rysů obecné češtiny je diftongizace *y (í) > ej*. Nejprve jsme tento jev zkoumali v absolutním konci slova. Následující 3 p řirovnání byla vybrána ze skupiny celkem 66 p řirovnání, která byla v SČFI uvedena pouze sobecně českým tvarem.

Výsledky vyhlížejí poměrně různorodě, avšak ve všech řezech zkoumaných p řirovnáních jsme zaznamenali p řípady užívání obou variant. Nejvyrovnanějším stavem mezi variantami se

vyznačuje p řirovnání *p řipadal si j. malý/malej kluk* se t řemi p řípady užívání obou možností avzájemným pom ěrem četností užívání 56,1 % ke 34,14 %. Výsledky dalších dvou p řirovnání jsou již mén ě vyrovnané a četnost užívání obecn ě české varianty nep řesahuje ani 30% hranici.

P řipadalsij. malý/malej kluk	Počet	Procent[%]
malý	46	56,1
malý/malej	5	3,66
malej	28	34,14
Neuvedeno	5	6,1
Celkem	82	100,00

Je slepý/slepej j.patrona	Počet	Procent[%]
slepý	62	75,61
slepý/slepej	1	1,22
slepej	9	23,17
Celkem	82	100,00

Stáltamj. blbý/blbej	Počet	Procent[%]
blbý	55	67,07
blbý/blbej	2	2,44
blbej	24	29,27
Neuvedeno	1	1,22
Celkem	82	100,00

P řirovnání obecn ě českou variantou hodnotí více než t řetina respondent ů jako normální, běžná nebo neutrální. Za pražská nebo pražácká je pov a žuje p ětina žák ů²³³ a za „ ěcháčská“ necelých 6 %. Objevovaly se zde i odpov ědi, že respondent ům obecn ě česká varianta n ěkdy „ujede“ a že je hovorov ější, klasická, nebo dokonce moravská. P řibližně šestina dotázaných se vyjádřila o této možnosti negativn ě. Paradoxn ě jsme vt ěchto postojích nezaznamenali tém ěř žádný rozdíluprvního, frekven ěn ě vyrovnan ějšíhop řirovnání. Tém ěř p ětina ů častník ů výzkumu ponechala otázkunezodpov ězenou.

²³³N ěkteré odpov ědi byly dopln ěny o dodatky jako nap ř. „Nelíbí, nemá ráda“, „Nejsem pražský týpek“ nebo „pražská kravina“.

5.3.3.2.1.2 soběmavariantami(-ej/-ý)

Druhá skupina porovnání, u nichž je v slovníku SČFI uvedena jako varianta obecně česká, tak varianta spisovná, je početně o něco více než polovina menší než tato předchozí. Do výzkumu tedy byla z této skupiny zahrzena pouze dvě porovnání. Výsledky jsou poměrně vyrovnané, frekvence užívání spisovné varianty v obou případech přesahuje 75% hranici, frekvence užívání obecně české varianty je relativně nízká.

Spj. zabitý/zabitej	Počet	Procent[%]
zabitý	62	75,61
zabitý/zabitej	2	2,44
zabitej	8	21,95
Celkem	82	100,00

Přišel k tomu j. slepý/slepej k houslím	Počet	Procent[%]
slepý	64	78,05
slepej	3	15,85
Neuvedeno	5	6,1
Celkem	82	100,00

Více než třetina respondentů považuje tato porovnání sobecně českou variantou jako pražská nebo „čechácká“, početně na hodnotě negativně. Jedna odpověď u porovnání *spj. zabitej* zněla, že je moravské, jiný dotazovaný zase uvedl, že používá tyto obecně české varianty její vede snaha o „styl“. Celkem 37% žáků svůj postoj nesdělilo.

V porovnání svý výsledky z předchozí skupiny vyplývá, že pokud bychom pominuli jednotlivé výsledky²³⁴ a pokusili se postihnout celkový stav, je u první skupiny patrná sestupná tendence v užívání spisovné varianty a vyšší frekvence používání varianty obecně české oproti druhé skupině.²³⁵ Přesto však výzkum provedený pouze na čtyřech porovnáních v jedné lokalitě nemůže být měřítkem spolehlivosti slovníku, pouze orientační sondou, která může být inspirující k dalším průzkumům.

²³⁴Výsledky porovnání je *slepý/slepej* z první skupiny a porovnání *spj. zabitý/zabitej* z druhé skupiny setíměřnější.

²³⁵Frekvence užívání porovnání spisovné varianty u první a druhé skupiny: 66% proti 77%; výsledky četnosti užívání obecně české varianty: 29% proti 19%.

5.3.3.2.2 Diftongizace $y(\hat{i}) > ej$ (vkoncovecpe ředsouhláskou)

Tento jev je v S ČFI obsažen pouze ve dvou pářích. Téměř 80 % dotázaných dalo v obou pářích přednost spisovné variantě. Menší četnost užívání a ještě menší znalost význam druhého pářící se projevila i tím, že 11 % nevedených odpovídá.

Je to tu j. u blbých/blbejch	Počet	Procent[%]
blbých	64	78,05
blbých/blbejch	1	1,22
blbejch	17	20,73
Celkem	82	100,00

Je jejich j. dobrých/dobrejch ²³⁶	Počet	Procent[%]
dobrých	63	76,83
dobrejch	10	12,2
Nevedeno	9	10,97
Celkem	82	100,00

Odlíšná pozice druhého pářící se projevila i v hodnocení. Pouhých 11 % respondentů označilo spisovnou variantu za normální, téměř třetina za pražskou nebo „čecháckou“ a více než čtvrtina knízaujímánegativnívztah. Téměř čtvrtina účastníků výzkumu se nevyjádřila.

5.3.3.2.3 Diftongizace $y(\hat{i}) > ej$ (vzákladuslova)

5.3.3.2.3.1 Pouze *bejt*

Mezi oběma vybranými pářící se, u nichž je v S ČFI uvedena pouze obecně česká varianta, je patrný vcelku velký rozdíl mezi používáním obecně české a spisovné varianty (51,22 % ku 31,72 %), mezi frekvencí užívání spisovné varianty (18,29 % ke 29,26 %) a po čtem nevyplněných odpovědí (5 ku 10). K prvnímu pářící se se několik respondentů vyjádřilo, že jej nezná (nebo že vůbec nezná slovo *kyt*). Vyrovnanější výsledky u druhého pářící se lze vysvětlit větší znalostí, vyšší četností užívání a především lidovým charakterem

²³⁶Význam: jejich velmi mnoho.

tématu, s čímž se pojí potřeba užívání expresivnějších prvků, které můžou být karvinským respondentům nabídnout právě obecná čeština.

Být/blbý/bejt/blbej j. bednakytu	Počet	Procent[%]
Být/blbý	57	69,51
Bejt/blbej	15	18,29
Neuvedeno	10	12,2
Celkem	82	100,00

Být/bejtožralý/vožralej/nalítý/nalítej j. d. ělo	Počet	Procent[%]
Býtožralý/nalítý	50	60,98
Býtožralý/nalítý//Bejtvožralej/nalítej	3	3,66
Bejtvožralej/nalítej	24	29,26
Neuvedeno	5	6,1
Celkem	82	100,00

Výsledky úkolu, v němž respondenti hodnotili obecně českou variantu, odpovídají výsledkům užívání. U prvního porovnání jsme zaznamenali zvýšený počet odpovědí se statusem cizí (13% k 1%), obecně česká varianta druhého porovnání byla v několika případech označována za pozitivní, lépe znějící, nebo dokonce jako „starý styl“.

5.3.3.2.3.2 *Být bejt*

S ČFI uvádí v pěti případech frazém se spisovnou a zároveň i obecně českou variantou, proto bylo jediné porovnání z této skupiny zařazeno do výzkumu, abychom ověřili, zdasebude svými výsledky lišit od výsledků předchozí skupiny porovnání.

Do dotazníku bylo vybráno poměrně frekventované porovnání *bejt dutej/být dutý j. bambus*. Ačkolise vesrovnání předchozímidvěma porovnáními vyskytuje spisovné varianty nejvyšší frekvence, rozdíl necelých 4% u sledovaného jevu v porovnání *být blbej j. bednakytu* je minimální. K podivuse zdene objevil jediný respondent, jenž by používal obě varianty.

Býtduť/bejtdutej j.bambus	Počet	Procent[%]
Býtduť	60	73,17
Bejtdutej	19	23,17
Neuvedeno	3	3,66
Celkem	82	100,00

Více než čtvrtina účastníků výzkumu označila obecně českou variantu jako pražskou nebo „čecháckou“, čtvrtina jako normální, běžnou nebo neutrální. Více než pětina respondentů se vyjádřila kvantitativně negativně. Svůj názor sdělilo 22% dotázaných.

5.3.3.2.3.3 Ostatní

Pro úplnost jsme se zaměřili v následujících třech porovnáních na průzkum diftongizace uprostřed slova i v jiných slovech než *být*. Výsledky vypadají nevyrovnaně, opěť se zde zejména uplatňuje rozdílná míra užívání a vliv jiných slov ve frazému. Porovnání *lít/lejt to do sebe j. do sudu* a *jde to j. po mýdle/mejdle* se shodují v přibližně stejném procentním rozdílu mezi spisovnou a obecně českou variantou (52,44% a 60,98%) a nízkou frekvencí spisovné varianty (17,07% a 18,29%). Jiným stavem se vyznačuje frazém *měl sílu j. býk/bejk*; obecně české variantě dalopřednost více než 40% respondentů a poměrně vysokou frekvencí mezi oběma variantami je vyrovnanější srovnání s předchozími porovnáními (57,32% ku 40,24%).

Lít/lejt to do sebe j. do sudu	Počet	Procent[%]
Lít	64	78,05
Lejt	14	17,07
Neuvedeno	4	4,88
Celkem	82	100,00

Měl sílu j. býk/bejk	Počet	Procent[%]
býk	47	57,32
býk/bejk	1	1,22
bejk	33	40,24
Neuvedeno	1	1,22
Celkem	82	100,00

Jdetoj.po mýdle/mejdle	Počet	Procent[%]
mýdle	58	70,73
mýdle/mejdle	1	1,22
mejdle	5	18,29
Neuvedeno	3	9,76
Celkem	82	100,00

Výjimečné postavení obecně české varianty u frazému *mělsíluj. bejk* sesamož řejmě odrazilo i na jejím hodnocení. Až třetina účastníků výzkumu ji označuje jako normální a běžnou, jiný respondent ji považuje za moravskou a jeden dotázaný dokonce napsal, že „to zní silněji“. Na druhou stranu až 14% respondentů uvedlo toto variantě negativní odpověď.

Zajímavý mínazory je hodnocení obecně české varianty u přirovnání *lejt todo sebej. dosudu* jako staré nebo dokonce jako karvinské. Častým jevem u hodnocení této frazemy bylo vpisování frekventovanější pravé strany u přirovnání ve znění *po másle*, nikoli *po mejdle* či *po mýdle*, jak je v dotazníku nabídnuto, čímž se vysvětluje i větší počet nevyplněných odpovědí a nevedených hodnocení.

5.3.3.2.4 Diftongizace *y(í) > ej* (vpředponě)

Pro úplnost bylo do výzkumu zahrzeno i přirovnání stvarem předpony *-ej*, přestože jsme předpokládali, že jeho četnostužívání bude nižší než u přirovnání s jinými obecně českými prvky. Spisovná variantu dominuje, užívá ji téměř 80% účastníků výzkumu.

Cítí se j.po výprasku/vejprasku	Počet	Procent[%]
výprasku	65	79,27
vejprasku	4	17,07
Neuvedeno	3	3,66
Celkem	82	100,00

Jako pražskou nebo „čecháčskou“ hodnotí obecně českou variantu až třetina dotázaných, pro jednoho z nich je „otřesná“. Dva respondenti odůvodnili své rozhodnutí ve prospěch spisovné varianty lepšími zněním a výslovností. Více než pětina žáků však u této otázky nevyjádřila.

5.3.3.3 Protetické v-

Předmětem výzkumu v následujících třech porovnáních bylo používání, či nepoužívání tvarů s protetickým v- a jeho frekvence. Pro účelně sestavení srovnání v tomto případě v 21% odpovědí, přes 6% respondentů uvedlo používání obojstranných tvarů spisovné a jeupřesněno v 75% dotázaných. Největší rozdíl v četnosti užívání spisovné a obecně české varianty jsme zaznamenali u porovnání *jetamsraduj. v opičárně/vevopičárně* (64,64%), naopak nejmenší rozdíl u porovnání *chodilzaněj. ocásek/vocásek* (42,68%)

Chodilzaněj. ocásek/vocásek	Počet	Procent[%]
ocásek	36	68,29
ocásek/vocásek	2	2,44
vocásek	21	25,61
Neuvedeno	3	3,66
Celkem	82	100,00

Jetamsraduj. v opičárně/vevopičárně	Počet	Procent[%]
opičárně	66	80,49
opičárně/vopičárně	2	2,44
vopičárně	13	15,85
Neuvedeno	1	1,22
Celkem	82	100,00

Ožratse/vožratse j.svině	Počet	Procent[%]
ožratse	61	74,4
ožratse/vožratse	1	1,22
vožratse	17	20,72
Neuvedeno	3	3,66
Celkem	82	100,00

Zvýšedk ů plyne, že první dvě p řirovnání jsou hodnocena jako pražská a., „čecháčská“ více než p řirovnání *ožratse/vožratse j. svin ě* (cca 37% k 21%). Tato diference je logická vzhledem k vyšší četnosti užívání a také vzhledem k pokleslosti témat u posledního frazému. Rovněž i nabídnutým vzor ům odpovídá, že je varianta normální nebo běžná, dalo p řednost více respondentů než u p ředchozích dvou p řirovnání. Celkem t ři žáci hodnotili variantu jako hovorovou, jeden respondent napsal, že „to zní drsn ěji“. Jeden z dotázaných uvedl, že a čkoli striktn ě preferuje spisovné varianty, v tomto p řirovnání však používá obecn ě český tvar.

5.3.3.4 Unifikace koncovky plurálu adjektiv

Zkoumali jsme akuzativ plurálu zpodstatnělého adjektiva v p řirovnání *jetoj. pro blbě/blbý*. Spisovná varianta p řevládá, doložena 80%, ob ě možnost užívat dva respondenti a ostatní ů častn ě v ýzkumu u p řednost ů j í možnost *blbý*.

Jetoj. pro blbě/blbý	Počet	Procent[%]
blbě	64	78,05
blbě/blbý	2	2,44
blbý	16	19,51
Celkem	82	100,00

Čtvrtina dotázaných považuje obecn ě českou variantu za pražskou nebo čecháčskou, což někteří od ůvod ů j í tvrzením, že „nejsou Pražáci“, a k tomu rovn ěž uvád ě j í, že se jim varianta nelíbí a nemají ji rádi. T ěm ěř 27 % ji naopak hodnotí jako normální a běžnou. Celkem p ět respondentů kn ě zaujímá negativní vztah, ěty ři žáci neutrální vztah. Jak odív nou nebo trapnou ji hodnotí celkem ěty ři žáci, t řem se zdá cizí, jeden dotázaný dokonce uvedl, že „t o zní blb ěji“. Šestina respondent ů s e n e v j á d ě ř í l a .

5.3.3.5 Vynechání koncového – l

U tohoto jevu b y s o h l e d e m k r o z d ě l n o s t ě v ý s l e d k ů u v y b r a n ý c h f r a z ě m ů j a k ě k o l i z o b e c ů n o v ě n ě n e b y l o v h o d n ě . P ř e s t o z d e l z e v y p o z o r o v a t z v ý š e n o u m ě r u u ž í v ě n ě o b e c n ě c e k ý c h t v a r ů a j e j i c h k l a d n ě j š í h o d n o c e n ě r e s p o n d e n t y . V ý š š í v ý s k y t t o h o t o j e v u a t o l e r a n c i v p o s t o j ě c h j s m e v š a k

předpokládali vzhledem k poměrně rovinné řeči polsko-českého smíšeného pruhu v šedesátých letech minulého století.²³⁷

V prvním porovnání (*byl zticha*) ani *nepíp/nepípl* je situace mezi oběma variantami vyrovnaná (45,12 % versus 46,34 %), ve třech případech se dokonce jedná o používání obou možností. Pro obě další porovnání²³⁸ je charakteristický výrazný úbytek využívání obecně české varianty (téměř 33% a 22%).

(Byl zticha) ani nepíp/nepípl	Počet	Procent[%]
nepípl	37	45,12
nepíp/nepípl	3	3,66
nepíp	38	46,34
Neuvedeno	4	4,88
Celkem	82	100,00

Mluví, j. muzobák narost/narostl	Počet	Procent[%]
narostl	56	68,29
narost/narostl	1	1,22
narost	18	21,95
Neuvedeno	7	8,54
Celkem	82	100,00

Čp se j. by (celý) týden nejed/nejedl	Počet	Procent[%]
nejedl	50	60,98
nejed/nejedl	3	3,66
nejed	27	32,92
Neuvedeno	2	2,44
Celkem	82	100,00

Vyšší výskyt porovnání se zkrácenými variantami se odrazil i v jejich hodnocení. Pouze pro přibližně čtvrtinu respondentů jsou pražská, „čecháčská“ nebo příliš krátká, zhrubá a řetěp řipadají normální a běžná, tři respondenti uvedli, že kratší varianta je lepší, dva žáci napsali, že jde o zvyk, pět dotázaných hodnotí tuto variantu jako hovorovou a projednou částníka výzkumu je zkrácená varianta dokonce klasická moravská.

²³⁷Srov. B. ĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972, s. 308.

²³⁸VS ČFI jsou u druhého porovnání uvedeny obě varianty: *nejedi nejedl*, u třetího porovnání pouze obecně česká, zkrácená varianta *narost*.

5.3.4 Shrnutí

Provádění jakéhokoli frazeologického výzkumu je obzvláště u mládeže komplikováno skutečností, že nejenom pochopení a vysvětlení významu frazémů, ale i pouhá pasivní znalost některých obecně dobře známých, velmi rozšířených a často používaných frazémů nedosahuje úroveň skupiny velké míry.²³⁹ Tyto důvody kupříkladu vysvětlují množství nevyplněných odpovědí.²⁴⁰

Jinými příčinami může být kupříkladu nemožnost se rozhodnout mezi variantami nebo také neochota spolupracovat. Po vyplnění dotazníků byli žáci dotázáni, co je vedlo k nevyplnění některých částí dotazníku. Drtivá většina respondentů se rozhodla o tom, že důvodem je znalost daných porovnání. Důkazem může být výrazně větší počet nevyplněných odpovědí např. u porovnání *měl řeči, že by vymámil z jalové krávy tele* nebo *být blbýj. bedna kytu*, kde jsme to všichni předpokládali.

Spříhlednutím k místní jazykové situaci jsme očekávali nízkou četnost užívání obecně českých tvarů. Průměrně téměř 57 % respondentů preferovalo spisovnou variantu a přibližně 20 % upřednostňovalo obecně českou variantu. Případy, kdy respondenti používali variantu obecně českou i spisovnou, jsou zanedbatelné, tvoří pouze 1,38 % z celkového počtu odpovědí. Přes 20 % odpovědí zůstalo nevyplněno, což účastníci výzkumu omlouvali neznalostí porovnání.

Ačkoli u četnosti užívání obecně české varianty pracujeme s průměrným výsledkem, mezi mírou užívání jednotlivých rysů obecně češtiny jsme samozřejmě zaznamenali odlišné výsledky. Nejprogresivnějším rysem se jeví odsouzení – *lvp říčestí minulém* (téměř 34 %), avšak v tomto

²³⁹Srov. ŠTĚPANOVOVÁ, L. I.: Ke některým problémům současné české frazeologie. In: DAVIDOVÁ, D. (ed.): *K diferenciaci současné mluvené jazyky*. Ostrava 1995, s. 350; Jednázřídni chu čitelek školy, v níž byl výzkum proveden, sedokonce podělal své vzjištění, že spousta jejich žáků v obecně bylaschopnavysvětlit řeba význam rčení *házet ráchnastěnu*.

²⁴⁰Srov. ČECHOVÁ, M.: *Frazeologie mládeže*. ČJL 36, 1985–1986, s. 101–110; ČECHOVÁ, M.: *Znalostaužívání tradiční frazeologie u mládeže (před dvacetiletými)*. ČJL 55, 2004–2005, č. 4, s. 161–168; Výsledky průzkumu prof. Čechové, v němž byly mimo jiné u žáků nejvyššího ročníku základní školy provedeny dotazníky zkoumající znalostaužívání tradiční frazeologie, dokládají, že doplnování pravé strany porovnání činilo žákům v podstatě větší problém než dříve, kde však měli respondenti prokazovat pochopení frazémů avysvětlení jejich významu, byl zaznamenán obzvláště neuspokojivý stav – a to i před dvacetiletými. Velké problémy se vyskytly rovněž u rozlišování jednotek totožného, podobného a opačného významu. Průběžně řešitelů bylo značně obtížné pracovat s porovnáním inárodním a schopnost abstraktního myšlení, porovnání tedy byla často chápána konkrétně. Zhoršující se tendence byla zaznamenána také u volně hovořících frazeologismů známých, event. málo známých. Výzkum však potvrdil, že mnohé frazémy se upadají do zapomnění, avšak vznikají a opakově. Mimo jiné byla upozorována nižší míra kritičnosti a ztráta zábrany u volně vulgárních výrazů. S tímto jevem jsme se bohužel setkali i my v našem výzkumu, značný vliv má samozřejmě anonymní charakter dotazníků.

případě je důležité vzít v úvahu vliv nářečí, jak již bylo uvedeno. Úženi *é* v *í* v koncovkách adjektiv se vyznačuje rovnoměrně vyšší frekvencí (28%).

Tvary s provedenou diftongizací *ý* (*i*) > *ej* preferuje přibližně 22 % karvinských účastníků výzkumu. Mezi jednotlivými pozicemi se ovšem vyskytují diference. Nejvíce frekventované bylo provedení diftongizace uprostřed slov mimo slovo *být-bejt* (25 %) a provedení diftongizace v absolutním konci slova při řovnání, jež jsou v SČFI uvedeny pouze stěmito tvary (přibližně 29 %). U při řovnání uvedených v SČFI soběma variantami se frekvence pohybuje pouze okolo 19 %. Obecně českou variantu *bejt* upřednostňuje při řovnání 23 % dotázaných před variantou spisovnou. Tvary s diftongizací v koncovce před souhláskou (pouze 16 %) a vpředponě (17 %) byly našimi respondenty nejméně užívané. Frekvence tvarů s protetickým *v*-nebo sunifikovanými koncovkami v plurálu adjektiv dosahuje zhruba 20%.

Přibližná četnost užívání obecně českých tvarů se shoduje i s výsledky, kterými dospěla na materiálu nefrazeologické povahy L. Poláková – ve své diplomové práci uvádí celkové číslo 22%. Data byla získána prostřednictvím dotazníku, jenž byl předložen přibližně stejnému počtu respondentů. Šlo o obyvatele města Ostravy různých věkových a vzdělání. Autorka však upozorňuje, že výsledek mohl být zčásti ovlivněn i výběrem obecně českých slov, jejichž status se však posunul až k jejich spíše považovanému zahovorovému.²⁴¹

Případnou vyšší frekvenci obecně českých tvarů při řovnání by bylo možné v mnohých případech odůvodnit větší expresivitou a různou pro oblast frazeologie nebo i aktivní potřebov mluvího své vyjadřování u činit expresivnější. Právě obecná čeština nese v Karvině status něčeho cizího, ojedinělého, neobvyklého, nápadného, a právě proto obzvlášť u mládeže i mnohdy něčeho prestižního a žádaného. U mládeže lze navíc vidět i skupiny předpokládající obrovský vliv slovacích prostředků, v nichž dnes obecná čeština zastává významné postavení. Tento předpoklad potvrdily výsledky úkolu, v němž respondenti vyjadřovali své postoje k obecně českým variantám. Přibližně 22 % dotázaných uvedlo, že jim tyto tvary připadají pražské (pražácké) nebo „čechácké“, z toho 80 % připadá na první postoj. Cizí nebo neznámé jeví se celým 4 % žáků a necelá šestina je hodnotí negativně (např. nepoužívám, negativní postoj, je to trapné, divné, nelíbí se mi to, nemám to rád (a), odpor (odporné), nemluví tak, zní to blbě).²⁴² Za normální, běžné nebo neutrální je považuje zhruba čtvrtina účastníků výzkumu,

²⁴¹POLÁKOVÁ, L.: *Obecná čeština jako tzv. druhý standard*. (Diplomová práce). Olomouc 2009, s. 108.

²⁴²Jednotlivé varianty odpovídají různým stupňům frekvence.

kladné hodnocení jim udělil zanedbatelný počet žáků. Šestina dotázaných svůj postoj nesdělila. Zbytek odpovídek²⁴³ se vyznačuje velkou pestrostí, ojedinělostí, těsným seřazením jednotlivými přirovnáními, a tedy nezářaditelností do zobecnujících kategorií.²⁴⁴

5.3.4.1 Dodatek

Zjištěné výsledky byly často velice individuální. V jedné ze zkoumaných tříd dokonce došlo po odevzdání dotazníků k ostré diskusi mezi jednotlivými skupinami, které zastávaly kobecně češtině opačné názory. Z těchto důvodů jsem se dodatečně rozhodla k rozdělení vyplněných dotazníků do čtyř skupin.

Doprvní skupiny byly zahrnuty dotazníky těch respondentů, kteří užívání tvarů obecné češtiny zcela nebo téměř odmítali. Povoleny byly max. 4 kladné odpovědi; zde bylo mimo jiné pamatováno na 3 zkoumané případy odsouvaného – l.

Druhou skupinu tvořily dotazníky, v nichž z odpovědí chýřevaly spisovné tvary, tzn. kde bylo zaškrtnuto nejmeně 5 a nejvíce polovina, tj. 12 přirovnání s obecně českými tvary.

Do třetí skupiny byly vybrány dotazníky spřevahou obecně českých tvarů, tedy 13–20 přirovnání.

Čtvrtou skupinu tvořily dotazníky, jejichž respondenti zcela nebo maximálně až na čtyři povolené spisovné výjimky preferovali obecnou češtinu.

	1.skupina	2.skupina	3.skupina	4.skupina	Celkem
Počet	38	28	12	4	82
Procent[%]	46,34	34,15	14,63	4,88	100,00

²⁴³Cca 12%.

²⁴⁴Srov. HÖFLEROVÁ, E.: *Postoje žáků ZŠ k útvary umnárrodního jazyka*. ČJL 45, 1994–1995, s. 162–165; Jedná se o výzkum postojů k útvary umnárrodního jazyka, v němž bylo respondentů 28 žáků 8. ročníku ZŠ na Ostravsku. Předmětem zkoumání byla mluva obecně, nikoli frazeologie jako specifický úsek jazyka. Podle respondentů má spisovný jazyk poměrně vysokou prestiž, pouhá 4% dotázaných projevila ke spisovnému útvary umnárrodního jazyka tolerance, ostatní klesnou v úvahu. Většina dotázaných se nikdy nesnažila mluvit obecnou češtinou, výjimku tvořili děti s říbnými v Čechách. Celkem očekávané byly odpovědi na otázku, Pro časinkte řídlidém tvém kolí obecnou češtinou mluví?: chcena sebe upozornit, chce být zajímavý, důležitý, fraje ří, myslí si, že je to jazyk, kterým se mluvit musí.

Ztabulky zřetelně vyplývá, jak se se stoupajícím počtem užívaných přirovnání sobecně českými prvky snižuje jejich frekvence. Přes 80% karvinských účastníků výzkumu buď obecnou češtinu nepoužívá vůbec, výjimečně, nebo v menší míře, vždy však s převažující spisovnou formou.

5.4 Údaje o respondentech v dalších částech výzkumu

V dalších částech výzkumu již byly získány odpovědi všech 106 respondentů. Údaje o respondentech uvedené na s. 47 jsou v podstatě totožné, pouze čtyři dotázaní z přibývajících vzorku respondentů uvedli jako místo svého narození místo zblízkého okolí Karviné (2x Bohumín, 1x Ostrava, 1x Orlová).

Jak už bylo uvedeno, náš výzkum byl zaměřen na mládež, a proto byl dotazník předložen žákům 8. a 9. tříd základních škol. Celkem 13 respondentů údaj o roce svého narození nevyplnilo.

Rok narození	Počet	Procent [%]
1993	1	0,94
1994	31	29,25
1995	44	41,51
1996	17	16,04
Neuvedeno	13	12,26
Celkem	106	100,00

5.5 Přirovnání sedvémavariantami

Naším respondentům jsme zadali úkol podtržením vybrat v přirovnání jednu ze dvou variant vybraného výrazu.²⁴⁵

²⁴⁵ Přesné výsledky všech přirovnání této sekce lze najít v příloze č. 5.

5.5.1P řirovnánísob ěmavariantamivS ĀFI

Vprvní ěásti jsme v ěnovali pozornost t ěm p řirovnáním, u nichž byly vS ĀFI uvedeny ob ě varianty. Zajímálnásp ředevšímpom ěr četnostiužívánífrazém ůsvýrazy, jež jsou p říznačnépro moravskou, pop ř. i slezskou oblast, a p řirovnání svariantou spisovnou nebo používanou p ředevším v oblasti Āech. Na územn ě podmín ěnou distribuci výraz ů *uhodit* × *praštit* (*udeřit*), *běžet* × *utíkat*, *upadnout* × *spadnout* v b ěžnémluv ě upozor űovali Uli ěný.²⁴⁶ Situaci ovšem nelze zcela srovnávat, pon ěvadžvrámci frazém ů sezmi űovan ělexikáln ěj jednotkymohou chovat jinak. Zt ěchto t ř ě dvojic slov jsou výsledky nejjednoznan ější u dvojice poslední. Vp řirovnání *je (tam) ticho, že by bylo slyšet špendlík upadnout/spadnou* t by t ěm ěř 74 % respondent ů užílo moravské varianty *spadnout*, pouze 14 % zvolilo formu *upadnout*, dva ů častníci výzkumu (1,89 %) používají oba výrazy sou ěasn ě.²⁴⁷

Dále jsme se zam ěřili na územn ě diferencovan ěužívání výraz ů *uhodit* × *udeřit*. Zajímálná, zda se tento rozd ěl ve frekvenci projev ů i ve fraz ě *mu z ůstal stát, j. by do n ěho hrom/blesk uhodil/udeřil*.²⁴⁸ Moravská forma *udeřil* je používána polovinou karvinských ů častník ů výzkumu a v ěcenežt řetina respondent ů volí výraz *uhodil*. Celkem t ř ěáci uvedli, že by užílo ob ě varianty, nerozhodlo se 13 % dotázaných.

Pon ěkud vyrovnan ější pom ěr využit ě variant byl zaznamenán u p řirovnání *byl, j. by ho uhodil/praštil kladivem (do hlavy)*. Výraz *praštil* zvolila t ěm ěř polovina ů častník ů výzkumu, 39 % vybral o variantu *uhodil*, dva respondenti užívali oba varianty.

Vyšší frekvenci se vzhledem k „nemoravské“ variant ě se vyzna ěuje fraz ěm *běž ě/utíká, j. by pod n ěm zem ě ho řela*, kde je varianta *běž ě* doložena t ěm ěř u 56 % dotázaných, 26 % žák ů ůpřednost űuje výraz *utíká*, užit ě oba varianty volí až 7 % respondent ů.

A ěkolip řipoušt ěme, že dotazník ů v ě metodan ěn ěprovýzkumkv antityvokál ů vhodná a ideáln ě by bylo po ř ízení nahrávek, sohledem na zkoumaný materiál jsme se rozhodli míru užívání tvaru *maku* skrát ěkým vokálem vp řirovnání *je jich j. máku/maku* prov ěřit. První variant ě by dala

²⁴⁶ULI ĀNÝ, O.: K teorii mluv ěného jazyka. In: Davidová, D. (ed.): *K diferenciaci sou ěasn ěho mluv ěného jazyka*. Ostrava 1995, s. 24.

²⁴⁷Zbytek tvo ř ě dotázan ě, kte ř ě se nevyjád řili.

²⁴⁸Dovýzkumu jsme zahrnuli oba subjekty prav ě strany p řirovnání, p ř ěčemž jsme podotázaných nevyžadovali, aby zt ěchto dvou výraz ů vyb ěrali.

přednosttém 69% dotázaných pouze 17% respondentů zvolilo formu krátkým vokálem. Nevyjádřilo se 14% žáků.²⁴⁹

Dotětoskupiny patří dle dalších výzkumů k řirovnání uveďenávS ČFI soběmavariantami. Respondenti se m ěli vp řirovnání *je blbý j. necky/troky* rozhodnout mezi výrazem *necky*, používaným jako samostatné slovo na většině území Čech, a mezi výrazem *troky*, jenž je charakteristický pro většinu moravské oblasti a část Slezska.²⁵⁰ Výraz *necky* výrazně převládá nad formou *troky* (52,83 % proti 16,04 %). Pouze jeden z dotázaných uvedl, že by použil obě varianty, dva žáci napsali, že by nepoužili ani jednu z možností. Podle Českého jazykového atlasu dochází k šíření spisovného výrazu *necky* do země,²⁵¹ čímž by se vysvětlila relativně vysoká frekvence této varianty. Mimo jiné není samotný výraz *troky* u karvinské mládeže příliš znám. Další příčinou by mohla být nízká znalost tohoto řirovnání, což dosvědčuje i poměrně vysoký počet nevyplněných odpovědí (více než 28%).

V rámci porovnání *třepe se jak sulc/rosol*²⁵² se jednotlivé varianty jeví skutečně jako vyrovnané, přibližně 41 % respondentů by použilo výraz *sulc*²⁵³ a varianta *rosol* je doložena u 38% dotázaných. Téměř 60% dotázaných nevybrala žádnou z možností.

5.5.2P řirovnání uveďenávS ČFI pouze jednou variantou

V další části výzkumu byla sledována míra užívání moravských, resp. slezských výrazů vp řirovnáních, která autoři S ČFI uvádí pouze sjednou variantou (spisovnou nebo používanou především v oblasti Čech).

V porovnáních *mít hlad j. vlk* a *mít nohy j. slon* byla zkoumána podoba infinitivu nepravidelného slovesa *mít*.²⁵⁴ V obou případech užívání spisovné varianty převládá, je užívána dvěma třetinami respondentů. Tvaru *mět*, příznačného pro moravské a slezské území, by dala

²⁴⁹Fakt, že provyplnění dotazníku je třeba písemného projevu, měl zejména tolik silný vliv, že i tak výrazný jev zdejší běžné mluvy jako je ztráta kvantitativního vokálu ušetřeně neprojevil.

²⁵⁰BALHAR, J. – JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas I*. Praha 1993, s. 318.

²⁵¹Tamtéž, s. 318.

²⁵²VS ČFI uveďen výraz *třást*, nikoli *třepat*. Spříhlédnutím k materiálu excerptovanému z jiných zdrojů a s ohledem na vlastní zkušenost jsem však provýzkum zvolil výraz *třepat* (vetvaru učitěm), který je u karvinské mládeže jistě ještě jako jediná varianta.

²⁵³Nebohlásko slovnou variantu *zulc*.

²⁵⁴Zamýšleli jsme zkoumat míru moravského krácení v evýrazu *chtít*, avšak žádný řirovnání tímto slovem jsme vs ČFI neobjevili.

přednostpr ůměrnějednap ětinadotázaných.Zanedbatelnýpo četžák ůuvádíužíváníobouvariant,
průměrně12%žák ůsenerozhodlo.

U zkoumaného frazému *vypadá j. cikán/cigán* výrazn ě dominuje forma *cigán* (85 %) nad
českou variantou *cikán* (10 %). Oba výrazy jsou užívány dv ěma respondenty. Neodpov ěděli
pouzet řirespondenti,coždokládávysokouznámostafrekve ntovanosttohotop řirovnání.

Spisovná varianta *trakař* v p řirovnání *huba jí jede j. traka ř/tragač* p řevládá, je používána
65%žák ů,pouhých13%dotázanýchbypoužilovýraz *tragač*.²⁵⁵

Tém ěř36%respondent ůužívávp řirovnání *je hezká/p ěkná.j. panenka* výraz *p ěkná*,základní
moravskoupodobuproniknuvšíidoSlezska. ²⁵⁶Celkem43%dotázanýchup řednostňujevariantu
hezká.Tém ěř5%žák ůuvádí,žepoužíváob ěnabízenémožnosti,cožpotvrzujevrzení,žemladá
generace užívá dubletn ě výraz *hezká* tém ěř ve všech m ěstech.²⁵⁷ Šestina respondent ů nevybrala
žádnouvariant.

Ší ření české varianty *prkno* do m ěšt²⁵⁸ potvrzují výsledky frazému *je to j. prkno/deska* ,
vn ěmžbyažpolovinarespondent ůužilatohotovýrazu.Moravskéaslezsképojmenován í *deska*
byzvolilo36%dotázaných,3%užívajíobouvarian t.

P řechod knov ějšímu výrazu *sud* u mladé generace ²⁵⁹ naopak nebyl potvrzen, alespo ň ne
vrámci p řirovnání *je tlustý j. sud/be ěka*. Česká varianta *sud* je zastoupena pouze u necelých
9 % dotázaných, výrazn ě dominuje užívání pojmenování *beĉka*, které je typické pro Slezsko
a v ětšinu Moravy, užívá jej tém ěř 86 % ů ěastníků výzkumu. Použití obou variant volí 4 %
dotázaných.

Spisovný výraz *kozel* vp řirovnání *srdí j. kozel* ěastěji nahrazuje karvinská mládeř
regionálnímvýrazem *cap*(33%proti59%).Jedenrespondentuvvedlužívání obouvariant.

Naopakspisovnépojmenování *ĉerv*preferujevefrazému *krouťí se.j. ĉerv/chrobok* p řes75%
respondentů,pouhých13%dotázanýchbyužiloregionalismu *chrobok*.²⁶⁰Zbývajícírespondenti
senevyjád řili.

Tém ěř72 % dotázaných up řednostňuje vp řirovnání *je hluchý j. pa řez/peň* spisovný výraz
pařez p řed jeho slovotvorným ekvivalentem *peň*, samostatn ě užívaným ve Slezsku a ve

²⁵⁵Slovotvornouvariantu *trakaĉ*jsmerespondent ůnabídlí.

²⁵⁶BALHAR,J.–JAN ĀÁK,P.akol.: *Āeskýjazykovýatlas1* .Praha1993,s.85.

²⁵⁷Tamtěž,s.85.

²⁵⁸Tamtěž,s.358.

²⁵⁹Tamtěž,s.366.

²⁶⁰Místo ěastouvád ěnéhotvaru *chrobák*jsempodlesvýchzkůšenostíaveshod ěšná řeĉímpolsko- ěeského
smíšeněhopruhuzvolilaprovýzkumhláskoslovnouva řiantu *chrobok*.

východomoravských nářečích,²⁶¹ který zvolilo 9 % žáků. Celkem 19 % respondentů se mezi možnostmi nerozhodlo.

Vyrovnanější výsledky byly zaznamenány u porovnání *dělat/robit j. otrok*. Regionální lexikální varianta *robit* je mírně frekventovanější než spisovný výraz *dělat* (44 % ke 38 %).

Volbou možnosti uvedli dva respondenti. Šestina žáků nechalap porovnání bezodpovědi.

Téměř každý třetí respondent se ke zkoumanému frazému *je bázlivý/bojazlivý j. zajíc*²⁶² nevyjádřila. Důvodem je zřejmě nízká znalost tohoto frazému. Ze zbývajících účastníků výzkumu zvolilo 57 % žáků spisovný výraz *bázlivý*,²⁶³ pouze ve 12 % byla zvolena varianta *bojazlivý*, užívaná ve východomoravských nářečích a východě Slezska.²⁶⁴

V porovnání *sedlišituj. o posvícení/nahodech* převažuje u užívání výraz *hody*, označovaný jako moravský,²⁶⁵ nad lexikálním ekvivalentem *posvícení* (60 % proti 12 %). Pouze ve dvou případech byly zvoleny obě možnosti, čtvrtina dotázaných úkolne řešila.²⁶⁶

5.6 Víceregionálních variant

V podstatné části výzkumu jsme se zabývali frekvencí vybraných regionálních výrazů v následujících porovnáních,²⁶⁷ přičemž byl dán respondentům prostor k vepsání jiných varianty.

U porovnání *je to j. hadr*²⁶⁸ byla zkoumána četnost užívání variant rozdílných tvarů, spisovného tvaru *hadr* a protějšku *hadra*, typického pro běžnou mluvu většiny Moravanů a Slezanů.²⁶⁹ Respondentům jsme nabídli i hláskoslovnou variantu *handra* užívanou ve zdejších nářečích. Zaznamenali jsme vyrovnané užívání rodových variant: 41 % doloženo u spisovného maskulina, 42 % zastupuje femininní tvar, z toho 9 % náleží ekvivalentu *handra*. O vyrovnané

²⁶¹BALHAR, J.–JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas 2*. Praha 1997, s. 210.

²⁶²Nářečně *zajunc*.

²⁶³Jako spisovný se uvádí výraz *bojácný*.

²⁶⁴BALHAR, J.–JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas 1*. Praha 1993, s. 183.

²⁶⁵BALHAR, J.–JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas 2*. Praha 1997, s. 466.

²⁶⁶Srov. MINÁŘOVÁ, E.–MÜLLEROVÁ, E.: Odlišnosti českého amoravského regionu ve slovní zásobě. In: *Dynamika současných češtin z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha 1988, s. 182.

²⁶⁷Základem pro výběr porovnání byl samozřejmě SČFI, který však ve vybraných porovnáních kromě výjimek zachycuje pouze spisovnou variantu a mírně zkoumaného komponentu. Další varianty byly vybrány s přihlédnutím k Českému jazykovému atlasu a základním excerptovaným materiálům v neposlední řadě na základě svých zkušeností a jazykového pohledu domímých známých uživatelů oblastí Moravy a Slezska.

²⁶⁸V této části uvádíme z nich porovnání pouze s novou variantou, kterou lze najít v SČFI.

²⁶⁹BALHAR, J.–JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas 1*. Praha 1993, s. 322.

pozici zkoumaných výrazů svěřící i volba sedmi respondentů, kteří užívají formy *hadr* i *hadra* současně. Více než 8 % dotázaných se nevyjádřilo, jeden respondent uvedl užívání jiné varianty, která ovšem pozměňuje význam řirovnání.²⁷⁰

Jetoj. ...	Počet	Procent[%]
hadr	43	40,57
hadr/hadra	7	6,6
hadra	36	33,97
hadra/handra	1	0,94
handra	9	8,49
Jinak	1	0,94
Nevedeno	9	8,49
Celkem	106	100

Zabývali jsme se také znalostí a mírou užití variant řirovnání *Hollywood* *hadr/hadra*, které není uvedeno v ČFI. Přestože frazém neobsahuje komparátor *jak/jako* a nevyskytuje se zde ani jiná běžná řirovnávací forma, jedná se o specifické vyjádření řirovnání. Druhý komponent je poměrně stálý (pouze výraz *hadr* nebo *hadra*), první komponent je zaměřitelný dle příslušné situace. Zde bylo zvoleno slovo *Hollywood* a účastníkům výzkumu byla před vyplněním dotazníku daná situace vysvětlena.²⁷¹

Více než 63 % dotázaných je tato řirovnávací forma známa. Znění druhého komponentu v podobě *hadra* je preferováno téměř 37 % respondentů, přibližně čtvrtina upřednostňuje podobu *hadr*, jeden dotázaný užívá současně obou variant.

Hollywood ...	Počet	Procent[%]
hadr	27	25,48
hadr/hadra	1	0,94
hadra	39	36,79
Neznám	39	36,79
Celkem	106	100,00

Jako doplněk bylo do výzkumu zahráeno i řirovnání *mápen* *ězj.hadr* úslupurálovým tvarem slova *hadr*. Femininní tvary opět mírně převažují nad maskulinem (37 % proti 28 %), ve dvou případech bylo zvoleno užívání více variant. Zaznamenali jsme velký počet vepsaných jiných variant, nejčastěji uváděli respondenti komparátum *želez* (přes 6 %), *šlupek* (necelých 6 %)

²⁷⁰ Uvedeno řirovnání *Jetoj.pytel*.

²⁷¹ Žákům bylo představena tato zorná situace: po zhlédnutí amatérského filmu má respondent potřebu vyjádřit svůj obdiv ke tvůrčímtohotofilmu a jeho úspěšné srovnání s tvorbou Hollywoodu.

a intenzifikaci řírovnání *jakcyp* nebo *jakdocypa* (téměř 4%).²⁷² Více než 11 % dotázaných neodpovědělo.

Mápen ězj. ...	Počet	Procent[%]
hadřů	30	28,3
hadřů/hader	1	0,94
hader	35	33,03
hander	4	3,77
hadřů/hader/hander	1	0,94
Jinak	23	21,7
Neuvedeno	12	11,32
Celkem	106	100

Dále byla sledována podoba vokálu *u* v řišlova *děravý* up řírovnání *jetod ěravěj.cedník*. Spisovný tvar *děravý*, p říznačný pro Ěchy a tendenci k rozší řování,²⁷³ volí 36 % respondent ů, zhruba stejn ěpo ět dotázan ěch uží v a podoba *u* – ap řevážn ě moravská podoba *í* – je uží v a na téměř 23 % dotázan ěch. Vn ěkolika p řípadech bylo využ ito možnost izvolit více variant.²⁷⁴

Jeto ... j.cedník	Počet	Procent[%]
děravé	38	35,85
díravé	24	22,64
dřuravé	40	37,74
Jinak	1	0,94
Neuvedeno	7	6,6

U frazému *černý j. bota* jsme sledovali, kterou znabízen ěch rodov ěch, hlás koslovn ěch a slovtvorn ěch variant ů ěastn ěci v ězkumu uží v ají. Veshod ěstvrzen ěm, že v ěraz *bota* proniká idomoravsk ěch ěst,²⁷⁵ v ěrazn ěd dominuje spisovný tvar v ěensk ěm rod ě (tém ěř 74 %), uží v an ě moravsk ěch a slezsk ěch maskulinn ěch forem je zanedb ateln ě (necel ěch 5 %). Jin ě komparátum

²⁷²Zbytek tvo ří jedin ělé odpov ědi (nap ř. *j. potkan ěvesklep ě*) nebo hanlivá ěivulgárn ěkomparáta (nap ř. *nasran ěch, dv ěprdele* apod.).

²⁷³BALHAR, J. akol.: *Ěesk ějazykov ěatlas 5*. Praha 2005, s. 262.

²⁷⁴Kv ůliv ětší m ěpo ět znabízen ěch varianta ěast ěm v ěskytu odpov ědí sv ěcemožnost minejsoutytop řípady vzhledem k požadavk ů řehlednostiv ětší nou popsány.

²⁷⁵BALHAR, J. – JAN ĚÁK, P. akol.: *Ěesk ějazykov ěatlas 1*. Praha 1993, s. 199.

napsalo 12 % dotázaných, nej častěji *uhel, uhlí, černoch, cigán*. Celkem 9 % respondent ů se nerozhodlo pro žádnou možnost.

Černýj. ...	Počet	Procent[%]
bota	78	73,59
bot	3	2,83
botek	0	0
but	2	1,89
butek	0	0
Jinak	13	12,26
Nevedeno	10	9,43
Celkem	106	100

Velkým množstvím jiných komparát se vyzna čuje p řirovnání *blbý j. boty*. Ze 27 % respondent ů jejich nejvíce volilo výraz *tágo* (8%) a pojmenování *osel* (3%). Dalších 27% úkol neřešilo, p řičinou je pravd ě podobně menší známost tohoto p řirovnání. Jinak výsledky odpovídají stavu vysledovanému u p ředchozího frazému, spisovný plurálový tvar preferuj í vyjma t ři dotázaných t ěm ěřvšichni (44%), kte řívybíralizprvníchdvouvariant.

Blbýj. ...	Počet	Procent[%]
boty	47	44,33
buty	3	2,83
Jinak	28	26,42
Nevedeno	28	26,42
Celkem	106	100

Dále jsme se zabývali užíváním jednotlivých regio nálních obm ěn výrazu *kalhoty* ve frazému *chodí, j. bym ělvkalhotách (nasráno)*. Český²⁷⁶ tvar *kalhotách* shodně s spisovným jazykem by použilo 42 % respondent ů, nicmén ě nejv ětší zastoupení jsme zaznamenali u výrazu *gaťách*, uvád ěného jako moravismus.²⁷⁷ Formu *galatach*, užívanou v místním ná řečí, zvolilo t ěm ěř 8 % dotázaných, dva respondenti vybrali ekvivalent *galetach*, typický pro jižní Slezsko.²⁷⁸ Užití

²⁷⁶Vužšímsmyslu.

²⁷⁷BALHAR, J. – JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas I*. Praha 1993, s. 186.

²⁷⁸Tamt ěž, s. 186.

forem *kalhotách* i *gaťách* zároveň uvedlo pět respondentů, jeden respondent připsal variantu *gatích*.

Chodí, j. by měl v ... (nasráno)	Počet	Procent[%]
kalhotách	44	41,51
gaťách	48	45,28
galetach	2	1,89
galatach	8	7,55
Jinak	4	3,77
Neuvedeno	6	5,66

Chtěli jsme zaznamenat to, které rodové a hláskoslovné varianty výrazu *břicho* jsou užívány ve frazému *mělb řichoj.buben* avjakémíře. Téměř 60% respondentů uvádí užívání spisovného, progresivního tvaru *břicho*, pouze necelá 4% zvolila rodový ekvivalent *břich*, více než 31% podobus– u–. Formu *břicho* i *břuch* současně vybrali dva respondenti. V jiných variantách byl zachycen výraz *břucho*.

Měl... j.buben	Počet	Procent[%]
břicho	63	59,43
břich	4	3,77
břuch	33	31,13
Jinak	2	1,89
Neuvedeno	7	6,6

Spisovný a zároveň český²⁷⁹ výraz *knedlík* by v porovnání *sedí tam.j. knedlík* užilo 46% dotázaných. Slovtvornou variantu *knedla* zvolilo 16% respondentů, femininum *knedle* mající oporu v místním nářečí je doloženo u téměř 19% dotázaných. Jeden respondent uvedl užití spisovného výrazu i jeho nářečního ekvivalentu. Mimo jiné uvádějí i tvary *knedl*, *knedlo*.

Sedí tam.j. ...	Počet	Procent[%]
knedlík	49	46,23
knedlík/knedle	1	0,94
knedle	20	18,87
knedla	17	16,04
Jinak	9	8,49
Neuvedeno	10	9,43
Celkem	106	100

²⁷⁹Vužšímsmyslu.

Nejvyrovnanější poměr frekvence u nabízených variant jsme zaznamenali v porovnání *je hubený j. lunt*. Spisovné varianty *hubený* a jejího ekvivalentu *suchý*, užívaného na západním Ostravsku,²⁸⁰ je užíván opřibližně stejně, nejvíce zastoupeno je moravské a slezské pojmenování *chudý* (33%). Mezi nepsanými variantami se nejčastěji vyskytoval výraz *vychrtlý*.

Je ... j.lunt	Počet	Procent[%]
hubený	29	27,36
chudý	35	33,02
suchý	31	29,25
Jinak	6	5,66
Neuvedeno	9	8,49

Zajímali jsme se také o obměny komparáta ve frazému (*jetam*) *tmaj. vprdeli*. Znění pravé strany porovnání uvedené v SČFI užívá 40 % dotázaných, avšak téměř 56 % karvinských respondentů volí podobu komparáta *v řiti*. Respondentům byla nabídnuta i varianta *vdupě*, kterou užívá téměř 22% dotázaných. Většinu nepsaných porovnávacích výrazů *vpytli*.²⁸¹ Šestina respondentů uvádí, že užívá současně několik variant. Pouze dva respondenti si nevybrali žádnou možnost.

(Jetam)tmaj. ...	Počet	Procent[%]
vprdeli	42	39,62
v řiti	59	55,66
vdupě	23	21,7
Jinak	5	4,72
Neuvedeno	2	1,89

V dotazníku jsme se zaměřili na varianty komparáta v porovnání *chová se j. muž*. Slovníková podoba je doložena u pouhých 17% respondentů, zatímco moravismus *chlap* užívá téměř 58% účastníků výzkumu, regionální, hláskoslovný ekvivalent *chtop* volí necelých 8%. Obecně český a západomoravský výraz *mužský*²⁸² vybralo rovněž necelých 8%. Pojmenování *muži chlap*

²⁸⁰BALHAR, J.–JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas I*. Praha 1993, s. 178.

²⁸¹Uvedenou variantu jsme očekávali s ohledem na materiál SČFI, v němž existuje paralelně s komparátem *vprdeli* rovněž varianta *vpytli*.

²⁸²Tamtéž, s. 71.

užívají t ři respondenti dubletn ě. Jiné varianty uvád ěné respondenty jsou r ůzné²⁸³ a žáci podle nich patrn ě nepochopili význam p řirovnání.

Chová se j. ...	Počet	Procent[%]
muž	17	16,04
mužský	8	7,55
chlap	61	57,55
chlop	8	7,55
Jinak	11	10,38
Nevedeno	6	5,66

Rovn ě ž smese zabývali užíváním variant komparanda v p řirovnání *holka/děvčej.cumel*. Oba slovníkové výrazy jsou podle výsledk ů nejfrekventovan ější, avšak obecn ě české pojmenování *holka* výrazn ě p řevládá nad p řevážn ě moravským výrazem *děvče* (39 % proti 18 %). Mezi nejčast ěji volenými variantami, které jsou užívány sou ěasn ě, byly vybírány práv ě tyto dv ě podoby komparanda. Užíván je ješt ě slezský regionalismus *děvucha*, doložený u 16 % dotázaných, isesvým mén ě frekventovaným hláskoslovným odvozeninami *děucha* a *d'oucha*. Slovácký ekvivalent *děvčica* zvolilo t ěm ě 8 % dotázaných, jeden respondent dokonce vybral východomoravský dialektismus *cérka*.²⁸⁴

... j.cumel	Počet	Procent[%]
holka	41	38,68
děvče	19	17,92
cérka	1	0,94
děvčica	8	7,55
děvucha	17	16,04
děucha	3	2,83
d'oucha	7	6,6
Jinak	4	3,77
Nevedeno	12	11,32

Sledovali jsme obdoby komparáta *kachna* v p řirovnání *chodí j. kachna*. Užívání spisovné varianty u respondent ů dominuje, je doložena až u 64%. Významn ě ji je ješt ě užíván moravsko-

²⁸³Nap ř. *dítě, dospělý, blbec, dobytek* aj.

²⁸⁴BALHAR, J.–JAN ČÁK, P. akol.: *Český jazykový atlas 1*. Praha 1993, s. 68.

slezský ekvivalent *kačena*, zvolilo jej 17 % dotázaných, ostatní varianty jsou u ojedinelých. Zachyceny byly i obměny *kačna*, usedmip řipadůvarianta *kačer*.

Choděj. ...	Počet	Procent[%]
kachna	68	64,15
kačena	18	16,98
kačice	1	0,94
kačka	2	1,89
Jinak	17	16,04
Neuvedeno	6	5,66

Ve výzkumu se soustředil náš zájem na regionální obměny výrazu *slepice* ve frekventovaném přirovnání *Sedítamj. slepice (navejcích)*. Nejfrekventovanější spisovný, slovníkový výraz byl zaznamenán u 70 % dotázaných, mnohem méně užívaný je ekvivalent *slípka* (14 %) a slezské pojmenování *kura* (8 %). Varianty *slepice* i *slípka* zvolili dva dotázaní, jeden respondent uvedl současnou užívání variant *slepice* i *kura*. Volba ostatních výrazů je zanedbatelná. Mezi popisnými variantami jsme zachytili i ekvivalent *slepica* a výraz *kvočna*, jenž má oporu v přirovnání *sedět (někde) j.kvočnanavejcích* uvedeném v SČFI.

Sedítamj. ... navejcích (na vajcích) ²⁸⁵	Počet	Procent[%]
slepice	74	69,81
slípka	15	14,15
slépka	2	1,89
slepka	2	1,89
kura	8	7,55
Jinak	6	5,66
Neuvedeno	5	4,72

Dotazník pro úplnost zachycuje rovněž plurálové varianty slova *slepice* a zároveň užívání výrazů *bidýlko* nebo *hřad*, a to v přirovnání *Sedí j. slepice na hřadě/bidýlku*. Ve srovnání se singulárovými tvary se užívání plurálu vesměs nelíbí, rovněž ani ve výběru více variant.

Co se týká druhého zkoumaného výrazu, základní lexikální dichotomie²⁸⁶ nebyla v rámci tohoto přirovnání potvrzena. Výraz *bidýlko*, považovaný za české²⁸⁷ pojmenování, je doložen až

²⁸⁵V dotazníku jsme užívali tvar *navejcích*, aby chom více evokoval běžnou mluvu.

u 47% respondentů, je moravský protějšek je však užíván pouhou čtvrtinou dotázaných. Obou variant současně užívají dva respondenti. Účastníci výzkumu připisovali i spoustu různých variant.²⁸⁸ Více než pětina respondentů se nevyjádřila.

Sedíj. ...	Počet	Procent[%]
slepice	72	67,92
slípky	15	14,15
slépký	1	0,94
kury	8	7,55
Jinak	6	5,66
Neuvedeno	8	7,55

na...	Počet	Procent[%]
bidýlku	50	47,17
hřadě	26	24,53
Jinak	12	11,32
Neuvedeno	22	20,75

5.7 Intenzifikace řírovnání

V další části výzkumu jsem se zabývali mírou užívání intenzifikacních řírovnání. Jako příklad byla vybrána pravá strana řírovnání *bylatoláska*, k níž měli respondenti vybrat jednu, příp. i více variant levé strany intenzifikacních řírovnání, jíž (nebo jimiž) by vyjádřili velikost lásky.

Pouze necelých 5 % respondentů nezvolilo žádnou z variant, ani žádnou nedopsalo.²⁸⁹

Nejfrekventovanější variantou levé strany řírovnání je *j. cyp*, preferuje ji více než 45 % účastníků výzkumu. Druhá nejčastěji zvolená možnost *j. hrom* byla vybrána více než čtvrtinou

²⁸⁶BALHAR, J. akol.: *Český jazykový atlas 3*. Praha 1999, s. 522.

²⁸⁷Vužšímsmyslu.

²⁸⁸Např. *navajcech*, *navajcu*, *naty či*, *naty čce*, *naplot ě*, *vkurníku*, *vestodole* aj.

²⁸⁹Tento výsledek potvrzuje domněnku, že užívání intenzifikacních řírovnání ve velké míře zautomatizováno a že tímto úžedocházejí pokles užívání míry známosti, „přesnějších“, výstiznějších řírovnání; V tomto úkolu byly vždy získány odpovědi všech respondentů, proto zde již neuvádíme celkovou četnost dotázaných a procentuální čet.

dotázaných, necelá pětina zvolila možnost *j. sviňa*. Frekvence variant *j. prase* a *j. trám* nepřekročila ani 15% hranici.²⁹⁰

Více než 13 % dotázaných dokonce využilo možnosti vybrat více variant, možnosti *j. cyp* a *j. sviňa* byly nejčastěji volenými.²⁹¹

Bylatoláska...	Počet	Procent[%]
j.trám	11	10,38
j.cyp	48	45,28
j.prase	14	13,21
j.sviňa	19	17,92
j.hrom	28	26,42
Jinak	3	2,83
Neuvedeno	5	4,72

V jiném úkolu jsme ověřovali rozšíření specifických moravských a slezských přirovnání *jak sviňa* a *jak cyp*. Respondenti měli v tabulce podle své znalosti a četnosti užívání označit u příslušného přirovnání jednu ze čtyř variant. Podoba levé strany přirovnání, která je samozřejmě zaměřitelná, byla vždy pouze ilustrativní, náš zájem byl opět soustředěn na komparátum, které je kombinovatelné s libovolnými změnami levé strany přirovnání. Vzhledem k předpokládanému častějšímu užívání komparátu *cyp* jsme do výzkumu zařadili ještě jedno přirovnání tímto výrazem. Vyjma poněkud častějšího užívání přirovnání *je to dobré jak cyp* se jinak mezi vybranými přirovnáními v obou skupinách nevyskytly ve výsledcích žádné větší rozdíly.²⁹²

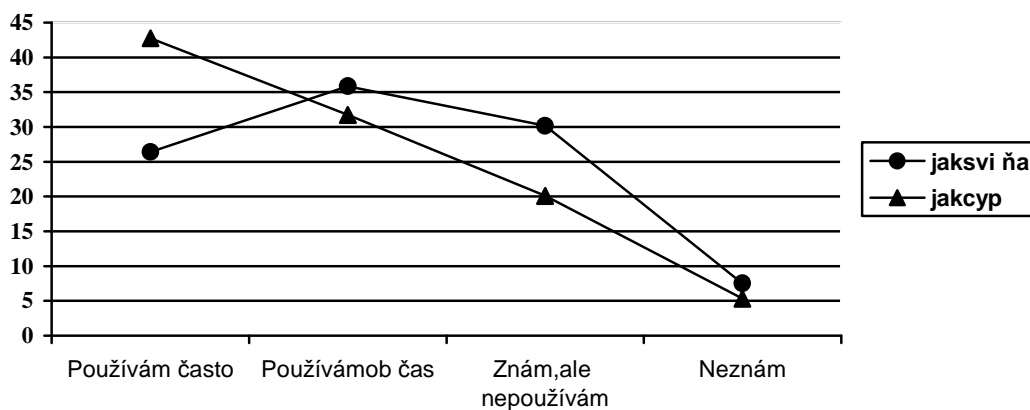
²⁹⁰Dále zde bylo třeba zaznamenáno využití možnosti dopsat jinou variantu, avšak uvedené případy nesplňovaly podmínky přirovnací formy (zaznamenáno dvakrát *láska na první pohled*, jednou *velká láska*).

²⁹¹Pro úplnost řešení výsledky zde: 3x *j.cyp/j.sviňa*,
 2x *j.prase/j.sviňa*,
 2x *j.sviňa/j.hrom*,
 1x *j.cyp/j.hrom*,
 2x *j.cyp/j.prase/j.sviňa*,
 1x *j.trám/j.cyp/j.hrom*,
 1x *j.trám/j.prase/j.hrom*,
 1x *j.cyp/j.prase/j.sviňa/j.hrom*.

²⁹²Velkou mírou užívání více variant dokládá i doplnění další verze intenzifikace přirovnání *je vedro jak prase* ke zkoumané variantě *vedro jak cyp* u jednoho z respondentů.

	Používám				Znám, ale nepoužívám		Neznám	
	Často		Ob čas					
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
vedrojaksvi ňa ²⁹³	30	28,3	37	34,91	31	29,25	8	7,54
bolestjaksvi ňa ²⁹⁴	26	24,54	39	36,79	33	31,13	8	7,54
vedrojakcyp	44	41,51	37	34,91	16	15,09	9	8,49
bolestjakcyp	39	36,79	36	33,96	26	24,53	5	4,72
jetodobréjakcyp	53	50	28	26,42	22	20,75	3	2,83

Z výsledků u obou skupin byl vypočítán průměr a výsledky graficky znázorněny.²⁹⁵ Podle našeho předpokladu je přirovnání *jaksvi ňa*, mnohdy uváděné jako moravské, hojně užíváno i ve slezské oblasti – uvedlo ho 62 % dotázaných, z toho 26 % uvádí časté užívání, 36 % občasné. Přesto se moravský původ projevil nižší frekvencí, nižším výskytem odpovědí u nabídnuté možnosti Používám často a vyšší neznámostí v porovnání s přirovnáním *jak cyp*. To, charakteristické pro slezské mluvíče často uváděné pouze v souvislosti s ostravským dialektem, užívá téměř 75 % karvinských učastníků výzkumu, z toho 43 % dotázaných uvádí časté užívání, 32 % občasné.

²⁹³VS ČFI uveden pouze v přirovnání (*jetam*) (*horko/vedro*) *j.vpeci/pekárně*.

²⁹⁴VS ČFI pouze *bolí/pálí/štípetoj.potvora*.

²⁹⁵Nasvisléose jsou zobrazeny procenta;

Průměrné výsledky:

	Používám často	Používám ob čas	Znám, ale nepoužívám	Neznám
jaksvi ňa	26,42	35,85	30,19	7,54
jakcyp	42,77	31,76	20,12	5,35

5.8P řirovnáníbezekvivalentuvs ČFI

Poslední část výzkumu byla zaměřena na p řirovnání²⁹⁶ nemající svůj ekvivalent vS ČFI. Mnoház nich se spojísur čitýmomezenýmúzemímazdeexistujívmluv ěobyvatel.Zajímálonás, kterých vybraných p řirovnání mládež užívá, vjaké mí ě a která p řirovnání se u této v ěkové skupiny drží ješt ě alespo ň v pasivní znalosti. Ú ěčastníci výzkumu m ěli vtabulce u každého p řirovnání vyplnit, zda je znájí a používají, nebo zda je znájí, ale nepoužívají, či zda je v ůbec neznájí. Proup řesnění míry užívaní byly respondent ům nabídnuty dvě možnosti: Používám často a Používám ob ěas.

5.8.1Výsledky

	Používám				Znám, ale nepoužívám				Neznám	
	Často		Ob ěas							
	P ²⁹⁷	%	P	%	P	%	P	%	P	%
Děvucha bez b řucha je jak kastrolbezucha	0	0	2	1,9	14	13,2	90	84,9		
Baba bez b řucha je jako garněbezucha	0	0	0	0	2	1,9	104	98,1		
Baba bez chłopa je jak chałupabezplota²⁹⁸	1	0,9	1	0,9	23	21,8	80	75,5		
jebulatyjakchlebakulaty	1	0,9	1	0,9	27	25,5	77	72,7		
třepepyskemjakžaba	1	0,9	2	1,9	13	12,3	90	84,9		
divosejakšpokdooškrabin	0	0	0	0	3	2,8	103	97,2		
mrugojakžabavprochu	0	0	1	0,9	6	5,7	99	93,4		
hledijakžabazkyšky	2	1,9	0	0	10	9,4	94	88,27		
hledijakožabaz d'ury	1	0,9	3	2,9	17	16	85	80,2		
hledijakvranadokosti	1	0,9	0	0	10	9,4	95	89,7		
hledijakvranadonudli	2	1,9	0	0	3	2,8	101	95,3		
čumijakkocurzplev	0	0	0	0	3	2,8	103	97,2		
čumijakdrutzparyzola	0	0	1	0,9	3	2,8	102	96,2		
čumijakš čurdoryny	0	0	2	1,8	7	6,6	97	91,6		
čumijakPolokdo d'ury	4	3,8	2	1,8	9	8,5	91	85,9		
žerejakPrajz	0	0	3	2,9	5	4,7	98	92,4		
mošgłovejakchujzOrłove	1	0,9	5	4,7	18	16,9	82	77,5		

²⁹⁶Výběr obsahuje několik řísluví (nap ř. *děvucha bez b řucha je jak kastrolbezucha*), která však mají po formální stránce podobu p řirovnání.

²⁹⁷P=po čet

²⁹⁸U tohoto řísluví se jeden z respondent ů nevyjád řil.

cypjaklampa ²⁹⁹	3	2,9	5	4,7	26	24,5	72	67,9
čekánatojakkuranasnopel	2	1,9	2	1,9	14	13,2	88	83
máv b řuchujakvzolu ³⁰⁰	1	0,9	0	0	8	7,5	96	90,7

5.8.2 Shrnutí interpretace výsledků

Průměrně více než 87 % respondentů zkoumaná přirovnání nezná a zhruba 10 % dotazovaných uvedlo, že přirovnání sice zná, ale nepoužívá. Frekvence je zanedbatelná, 0,94 % doloženou varianty Často, 1,42 % u varianty Občas.

Je samozřejmě jisté, že mezi zkoumanými přirovnáními jsou individuální rozdíly. Zvýšená míra znalosti, například užívání byla zaznamenána u frazémů *čumí jak Polok do důry, třepe pýskem jak žaba, čeká na to jak kura na snopel*, *hledí jako žaba z důry, moš głove jak chuj z Orłove*, *je bulaty jak chleba kulaty* a především u přirovnání *cyp jak lampa*.³⁰¹ Až třetina účastníků výzkumu poslední přirovnání zná, z toho téměř čtvrtina je i aktivně používá. Téměř všechna tato přirovnání se vyznačují krátkostí samohlásek a jinými regionálními prvky, jedno přirovnání se vyskytuje dokonce místním oikonymem.

Celkově musíme bohužel konstatovat špatný stav míry znalosti a užívání u této skupiny přirovnání, který jsme však u mládeže předpokládali.³⁰² Až na jedinělou znalost, event. užívání u některých případech jsou tato přirovnání vmluvě ani v povědomí současných karvinských mládežníků takřka zakotvena. Ústup nářečních frazeologismů v mladší nářeční vrstvě ve Slezsku popisoval i Šrámek.³⁰³

Ačkoli se v zadání úkolu neobjevila výzva přepisovat jiná znění přirovnání, jeden z respondentů u přirovnání *je bulaty jak chleba kulaty* uvedl podobu *je bulaty od hlavy až po paty*. Větší počet variant svědčí vždy o vyšší míře znalosti a užívání dané jednotky, výsledky zmiňovaného přirovnání to fakt potvrzují.

²⁹⁹Význam: velmi hloupý.

³⁰⁰Zde se jedná o částíku výzkumu rovněž nevyjádřil.

³⁰¹Přirovnání jsou řazená v sestupném pořadí míry znalosti a užívání.

³⁰²Srov. vliv faktorů na znalost přísloví – SCHINDLER, F.: *Sociolingvistické, paremiologické a paremiografické výsledky empirického výzkumu znalosti přísloví (Nazákladě ankety 316 informátorů z Čech a Moravy)*. In: SaS 57, 1996, s. 276; Pro zajímavost je třeba dodat, že řada přísloví byla v rámci výzkumu zjištěna i mimo území, které bylo cílem výzkumu, což svědčí o jejich rozšíření. Zaznamenala se pouze u některých frazémů vyšší míra znalosti.

³⁰³ŠRÁMEK, R.: *Jak se proměňují slezská nářečí (K vývoji významových tendencí v slezských nářečích)*. In: DANEŠ, F. a kol.: *Český jazyk napříč územími*. Praha 1997, s. 235.

Zet ří p říslaví zahrnutých do výzkumu byl nejvyšší míra znalosti zaregistrovaná u t řího – *Bababezchłopajejakchałupabezplota* (až čtvrtina dotazovaných uvedla znalost). Ob ě varianty jiného p říslaví *Děvuchabez b řuchajejakkastralbezucha* a *Bababezb řuchajejakogarn ě bez uchabylym ěn ě frekventované*. P ředpokládáná v ětší míra znalosti u druhé varianty se kupodivu nepotvrdila, ba prá v ě naopak 104 respondent ů z celkového po čtu 106 ů častník ů výzkumu uvedlo, že tato varianta nezná.

5.8.3 Chodí j. m ů j smojí

U p řirovnání *chodí j. m ů j smojí* sv ýznamem ‚pat ří k sob ě‘ jsme p ředpokládali velkou frekvenci, proto jsme pouze zkoumali, kterých varia nt se používá a v jaké mí ře. Mimo jiné dochází s ohledem na kontext k obm ěnám levice strany, nap ř. *sedí, vodí se* apod.³⁰⁴

Varianta *m ů j smojí* dominuje, užilo by jí tém ěř 53 % respondent ů. Varianta *m ů j smoj ů* je druhá nejfrekventovan ější, uvádí ji p řes 12 % dotázaných. Pouze necelých 7 % žák ů preferuje místní podobu *muj smojum*. U necelých 4 % respondent ů je p řekvapiv ě doložena možnost *moj smojó*, u dvou žák ů je zaznamenáno užívání sou časn ě dvou variant: *m ů j smojí* i *moj smojó*. Zaznamenáno bylo i n ěkolik jiných podob tohoto frazému: *chodí j. m ů j smojou*, pon ěkud významově odlišná *chodí j. moja smojou* a *chodí j. m ů j smojim*.³⁰⁵ Zachycena byla zajímavá obměna *chodí j. ko ňa konina*.³⁰⁶ Pouze 17% ů častník ů výzkumu se nevyjád řilo.

Chodí j. ...	Počet	Procent[%]
m ů j smojí	56	52,83
m ů j smojí/moj smojó	2	1,89
moj smojó	4	3,77
m ů j smoj ů	13	12,27
muj smojum	7	6,6
Jinak	6	5,66
Neuvedeno	18	16,98
Celkem	106	100,00

³⁰⁴P říp. *sedijó, vodijó, sedijou, vodijou, sedijú, vodijú* atd.

³⁰⁵Varianty uvedeny v ždypojedné odpov ědi.

³⁰⁶Objevily se zde i dv ě jiné podoby, které se v šak podstatn ě liší významem (*chodí j. posraný*, *chodí j. postižený*).

ZÁV ĚR

Cílem této práce bylo vymezení v komplexu frazeologie českého národního jazyka moravsko-slezskou složku. Sbírka materiálu byla komplikovaná a exerce zdrojů se potýkala s četnými problémy. Přirovnání jsou na okraji zájmu těchto publikací, bývají uvedena pouze v rámci seznamu, jejich písemné zaznamenávání se podstatně zúžilo a u mnohých frazémů není uveden ani výklad jejich významu. Přesto by tyto koncepčně jednotné práce užitečnými a především aktuálními zdroji zachycujícími živou frazeologii na různých místech Moravy a Slezska.

Nejpracovanější a nejsystematičtější koncepcí má Slovník české frazeologie a idiomatiky, z jehož materiálu jsme vycházeli. V koncepci tohoto slovníku, uznávaného i v zahraničí, se však objevuje několik diskutabilních bodů. Některá přirovnání jsou zapsána se tvary obecné češtiny, z části jako dublety ke spisovným variantám. Obecná čeština je zde vyzdvihována na úrovni spisovné češtiny, slovník pomíjí moravské a slezské běžně mluvené varianty a autoři nereflektují jazykový stav na zbytku území. Zvolená koncepce však není jednotná a mnohdy nebývá dodržována i v případech, kde je uvedení nespisovné varianty poměrně očekávané. Kromě toho považuje slovník frazémy nespisovnými tvary vždy za expresivní.

Z exerce přirovnání s obecně českými tvary vyplynulo, že tvoří přibližně necelých 7 % slovníkového materiálu, což nepovažujeme za závažný problém. Připojení tvarů dalších interdialektů by bylo příliš komplikované a slovníková hesla by se stala nepřehlednými. Na druhou stranu by snad bylo možné zvážit vydání doplňkus moravskými a slezskými variantami.

Při srovnávání poměru moravské a slezské frazeologie ke frazeologii české v užším smyslu a poměru rakouské frazeologie k té užívané v Německu bylo poukázáno na nekompatibilitu moravsko-slezské frazeologické složky a nevýhodné postavení moravských a slezských interdialektů vůči obecné češtině.

Příznakovými komponenty v regionálních přirovnáních jsou propria, ať už toponyma a adjektiva znichodvozená, nebo antroponyma, z nichž se nejvíce uplatňují etnonyma a jména rodinná.

Častými regionálními variantami komponentů jsou ekvivalenty výrazů pro zvířata, například slepice, kozel, prase, nebo částí oděvu, například kalhoty, bota, a část těla, například břicho.

Nejfrekventovanějšími skupinami při řirovnání stotožným nebo alespoň podobným významem jsou ta, která označují opilost (zde byla zaznamenána nejvíce pestrost variant výrazu *opilý*), hubenost (hlavní územně podmíněnou diferenciací je užívání českého výrazu *hubený*, popř. *hubeněj*, a jeho moravského ekvivalentu *chudý* nebo *suchý*), tloušťku (diference napravo straně při řirovnání), a ta, která vyjadřují, že se dotyčný dívá hloupě a udiveně (nejproduktivnější sémantický model „dívat se/hledět j. žaba/vrana/kura/sova/koza zněčeho nebo do něčeho“ potvrzena frazémou *čechužívaných v Karvině*).

Výzkum znalosti četnosti užívání při řirovnání byl nejdrůve komplikován špatným sestavením jednoho z dotazníkových úkolů, jehož některé výsledky bylo možno interpretovat dvojím způsobem.

Přibližně 57% respondentů upřednostňuje při řirovnání spisovnou variantu, přibližně 20% dotázaných preferuje obecně český tvar. Více než pětina odpovědí nebyla vyplněna, důvodem je neznalost zkoumaných při řirovnání. Nejprogresivnějším charakteristickým znakem obecné češtiny se jeví vynechání koncového *-l* (téměř 34%) podpořením místním nářečím a užitím *é* v koncovkách adjektiv (28%), nejméně užívané jsou při řirovnání tvary s diftongizací koncovce před souhláskou (16%) a před *o* (17%).

Obecně české tvary při řirovnání považuje přibližně zhruba čtvrtina respondentů za normální, běžné nebo neutrální, kladně hodnoceny byly zanedbatelným počtem účastníků výzkumu. Přibližně 22% respondentů uvedlo, že jim tyto tvary připadají pražské (pražácké) nebo „čechácké“, z toho většina připadá na první postoj, necelá šestina dotázaných je hodnotí negativně a cizí jsou přibližně 4% žáků.

Poměry moravských (popř. často i slezských) variant je ke svým českým a spisovným protějškům dosti kolísavý. Nejvyšší frekvence ve prospěch moravské varianty byla zaregistrována při řirovnání *vypadáj.cikán/cigán* (86%), *jetlustý.j.sud/bečka* (také 86%) a *je (tam) ticho, že by bylo slyšet špendlík upadnout/ spadnout* (74%). Vyvážený poměr četnosti užívání byl zaznamenán ve frazému *třepe se jak sulc/rosol*. Šíření českých variant v užším smyslu bylo potvrzeno při řirovnání *je to j. prkno/deska*, nikoli u při řirovnání *je tlustý j.sud/bečka*.

Nečeské rodové varianty různých výrazů nejsou frekvenčně zastoupeny stejně, femininní tvary při řirovnání *je to j.hadr* jsou doloženy u 42% respondentů, zatímco užívání maskulinních forem u při řirovnání *černý j. bota* je zanedbatelné. Poměry frekvencí u frazémů se dvěma

variantami apoměr četnosti užívání upřirovnání, kde jen abídnuto respondentům několik variant, se často liší dle jednotlivých přirovnání, proto by mohl být jakýkoli pokus o zobecnění zavádějící, přesto je vmluvě mládeže pozorovatelná nijak nepřekvapující tendence přejímat vpřirovnáních spisovné a moravské varianty (např. *gatách*) na úkor dialektických (např. *galatach*); ty byly zachyceny vesměs okrajově. Další příklad přejímání moravských variant místo slezských dialektismů se objevuje ve frazému *chová se j. muž*, kde moravismu *chlap* (58 %) převládá nad slezským výrazem *chłop* (8%).

Upřirovnání bez ekvivalentu v SČFI, která jsou většinou vázána na určitě omezené území, jsme nuceni konstatovat špatný stav, zkoumané fráze my nejsou v povědomí současně mládeže takřka zakotveny. Přibližně více než 87 % dotazovaných uvádí, že zkoumaná přirovnání nezná, zhruba 10 % respondentů přirovnání zná, ale nepoužívá, četnost užívání je zanedbatelná. Největší znalost a částečně i užívání je doloženo u frazémů *je bulaty jak chleba kulaty* a *cyp jak lampa* (znalost potvrzena v prvním případě u jedné čtvrtiny, v případě druhém u jedné třetiny). Výjimku představuje přirovnání *chodí j. m. új smojí* užívané více než 83 % respondentů, z toho většina dotazovaných je užívá právě v této podobě.

Předpoklad o hojném užívání intenzifikačních přirovnání se potvrdil, pouhých 5 % respondentů nevybralo žádnou možnost. Jinak karvinští účastníci výzkumu volili nejčastěji variantu *j. cyp* (45 %), méně pak možnost *j. hrom* (26 %) a *j. sviňa* (18 %). Frekvence variant *j. prase* a *j. trám* je relativně nízká. Častým jevem bylo izvolení více variant současně.

ANOTACE

Příjmení a jméno: Michejdová Miluše

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Regionální prvky v české frazeologii (na materiálu Slovníku české frazeologie a idiomatiky) – porovnání

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Počet znaků: 138108

Počet stran: 87s.

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 54

Klíčová slova: frazeologie

porovnání

regionální diference

obecná čeština

dialekt

Karviná

Cílem práce bylo vymezit v komplexu frazeologie českého národního jazyka diferencní složku moravsko-slezskou. Předmětem zkoumání byla porovnání, materiálové východisko tvořil především Slovník české frazeologie a idiomatiky (Porovnání) a Lidová rčení J. Zaorálka. Významná část práce je zaměřena na porovnání sobecně českými prvky, postihuje rovněž intenzifikační porovnání a regionální porovnání nemající svůj ekvivalent ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky. Výzkum přibližné znalosti porovnání a četnosti užívání těchto specifických frazémů u mládeže byl proveden ve městě Karviná u žáků 8. a 9. tříd základních škol.

XSEZNAMLITERATURY

- BACHMANNOVÁ, J.: *Kv ýzkumu a popisuná řeční frazeologie* .N Ř 69, 1986, s. 1–5.
- BACHMANNOVÁ, J.: *Podkrkonošský slovník* .Praha 1998.
- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas 1–5* .Praha 1993–2005.
- BARTOŠ, F.: *Dialektologie moravská. 1. díl, Ná řečíslovenské, dolské, valašské a lašské* . Brno 1886.
- BĚČKA, J. V.: *Slovník synonyma frazeologism ů* .3. vyd., uprav. a dopl., Praha 1982.
- BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie* .Praha 1972.
- BĚLIČ, J.: *Přehledná řeč českého jazyka* .Praha 1968.
- BĚLIČ, J.: *Sedm kapitol češtině* .Praha 1955.
- BITTNEROVÁ, D., SCHINDLER, F.: *Česká přísloví: Soudobý stav konce 20. století* . Praha 1997.
- BOZDĚCHOVÁ, I.: *Česká i obecná frazeologie a idiomatika komplexně* . ČJL 59, 2008–2009, s. 152–154.
- COUFAL, J.: *Slovníkná řeč i obce Kobyliá a okolí* .Kobylí 1999.
- ČECHOVÁ, M.: *Dynamika frazeologie* .N Ř 69, 1986, s. 178–186.
- ČECHOVÁ, M.: *Frazeologie a mládež* . ČJL 36, 1985–1986, s. 101–110.
- ČECHOVÁ, M.: *Knihy o porovnání* . ČJL 35, 1984–1985, s. 234–236.
- ČECHOVÁ, M.: *Prostorové motivy ve frazéměch* .N Ř 90, 2007, s. 113–122.
- ČECHOVÁ, M.: *Přínos české frazeologii* . ČJL 40, 1989–1990, s. 185–188.
- ČECHOVÁ, M.: *Významné dílo české frazeologie dokončeno* . ČJL 44, 1993–1994, s. 233–235.
- ČECHOVÁ, M.: *Znalost a užívání tradiční frazeologie u mládeže (před dvaceti lety a nyní)* . ČJL 55, 2004–2005, s. 161–168.
- ČERMÁK, F. a spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky . Porovnání* .Praha 1983.
- ČERMÁK, F. a spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky . Výrazneslovesné* .Praha 1988.
- ČERMÁK, F. a spol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky . Výrazneslovesné* .Praha 1994.
- ČERMÁK, F., BLATNÁ, R. (ed.): *Manuál lexikografie* .Jinočany 1995.
- ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná / Czech and General Phraseology* . Praha 2007.

- FABIÁN, J.: *Slovník nespisovného jazyka valašského*. Valašské Meziříčí 1999.
- FÖLDES, Cs.: Überlegungen zur Phraseologie im Österreichischen Deutsch [Úvahy o frazeologii v rakouském němčině]. In: Muhr, R., Schrod, R.: *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa* [Rakouská němčina a jiné národní variety mnohacentrického jazyka v Evropě]. Wien 1997, s. 227–242.
- HLADKÁ, Z.: Ten je vzdělanější (K jednomu moravskému přirovnání). In: *Čeština doma a vesměš*. Praha 1995, č. 4, s. 240–241.
- HÖFLEROVÁ, E.: Postoje žáků ZŠ k útvary národního jazyka. ČJL 45, 1994–1995, s. 162–165.
- HRONEK, J.: *Obecná čeština*. Praha 1972.
- HUGO, J. akol.: *Slovník nespisovné češtiny (Argot, slang a obecná čeština. Historie a úvod)*. 2. rozš. vyd., Praha 2006.
- JANEČEK, P.: *Ostravsko-český slovník: zejména pro Čechy byvatele, nejvíce pak pro hlavního byvatele, kupodivu i pro nejlepšímu dělníka z prostého*. Ostrava 2005.
- KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašské hony řeči*. Vsetín 2001.
- KLÉGR, A. (rec.): ČERMÁK, F.: *Frazeologie a idiomatika české obecné*. Praha 2007. In: SaS 70, 2009, č. 1, s. 149–153.
- KLOFEROVÁ, S.: K fungování jazykových útvarů v mládí. In: DAVIDOVÁ, D. (ed.): *K diferenciaci současného mládežského jazyka*. Ostrava 1995, s. 104–105.
- KOLAJA, M.: *Nářečí na Kyjovsku a Žďánsku: popis a rozbor slovníkem a mapkou*. Kyjov 1934.
- MACHAČ, J.: *K nespisovným složkám frazeologie národního jazyka (Frazeologismy, slangové a vulgární)*. Naše řeč 62, 1979, s. 7–17.
- ONDŘEJ, A.: *Nářečí Spálovska*. Spálov 2007.
- PETRÁČKOVÁ, V.: *Nad slovníkem české frazeologie a idiomatiky*. NŘ 68, 1985, s. 249–253.
- POLÁKOVÁ, L.: *Obecná čeština jako tzv. druhý standard*. (Diplomová práce). Olomouc 2009.

- PŘIKRYL,Z.: *Hanáckámedecina* .Olomouc2004.
- PŘIKRYL,Z.: *Hanackynázvoslovi* .Těšetice2006.
- REJZEK,J.: *Českýetymologický slovník*.Voznice2001.
- RUMANOVÁ,L.: *Mluvaapo řekadlazKrava řaokolí* .Krava ře2002.
- RYBNÍKÁŘ,F.: *MudroslovínárodahluckéhoanebVHukupukububen* .Hluk2004.
- SCHINDLER,F.: *Sociolingvistické,paremiologickéaparemiografické výsledkyempirického výzkumuznalostip říslví(Nazáklad ěanket316informátor ůz ĀeĀa Moravy)*.SaS57,1996,s.264–282.
- SCHLOSSARKOVÁ,J.: *Nalelkašen ěsmipiska Ā:ponašemuiipo Āesky*.Hlu Āín2007.
- SOCHOVÁ,Z.: *Lašskáslovnízásoba :jihovýchodníokrajzápadolašskéoblasti* .Praha2001.
- SVĚRÁK,F.: *Brněnskámluva* .Brno1971.
- ŠRÁMEK,R.:Jakseprom ěňujíslezskáná řeĀí(Kvývojovými tendencímveslezských ná řeĀích).In:DANEŠ,F.akol: *Āeskýjazyknap řelomutisíciletí* .Praha1997, s.231–238.
- ŠTĚPANOVOVÁ,L.I.:Kn ěkterýmproblém ůmsou Āasné Āeskéfrazeologie.In: DAVIDOVÁ, D.(ed.): *Kdiferenciacísou Āasnéhomluveného jazyka* .Ostrava1995,s.348–349.
- ULIČNÝ,O.:Kreferát ůmprof.Chaloupka,doc.Rusínové,prof.Stichaadr .Kloferové (diskuzníp říspěvěk).In:DAVIDOVÁ,D.(ed.): *Kdiferenciacísou Āasného mluvenéhojazyka*.Ostrava19 95,s.106–107.
- ULIČNÝ,O.:Kteorii mluvenéhojazyka.In:Davidová,D. (ed.): *Kdiferenciacísou Āasného mluvenéhojazyka*.Ostrava19 95,s.19–25.
- VRÁŽELOVÁ,L.: *MoudroststarýchValach ů*.Vsetín2005.
- ZAORÁLEK,J.: *Lidovár Āení*.4.vyd.,jakoreprint1.vyd.,Praha2000.
- ZEMANOVÁ,M.: *Conasrdci,tonajazyku* .Brno2008.
- Slovníkspisovné Āeštinyproškoluave řejnost*.3.opr.vyd.,Praha2003
- Slovníkspisovnéhojazyka Āeského1–8* .2.nezm.vyd.,Praha1989.

Internetové zdroje

Slezské kroje. [online]. 2006 [cit. 2009-09-19]. Dostupný z WWW:
<http://www.mskrestanska.eu/slezske_kroje.htm>.

Dějiny města [online]. [cit. 2009-19-09]. Dostupný z WWW:
<http://www.raciborz.pl/main/dzieje_miasta.html>.

Partnerským městem Ratiboř [online]. 2004 [cit. 2009-11-09]. Dostupný z WWW:
<<http://www.opava-city.cz/scripts/detail.php?id=388>>

Svatoborské opice [online]. [cit. 2009-09-20]. Dostupný z WWW:
<<http://www.kyjovsko.cz/cil/265/>>.

Naše obec [online]. [cit. 2009-09-20]. Dostupný z WWW:
<http://www.svatoborice-mistrin.cz/www/nase_obec.htm>.

Karviná: lázeň, památky, univerzita, proumyšlení... [online]. [cit. 2009-11-03]. Dostupný z WWW:
<http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/mesto_karvina>.

Tak šel čas... [online]. [cit. 2009-11-04]. Dostupný z WWW:
<http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/mesto_karvina/o_meste/historie>.

Základní informace o městě Karviná [online]. [cit. 2009-11-04]. Dostupný z WWW:
<http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/mesto_karvina/o_meste>.

Vybrané národnosti České republiky [online]. 2001 [cit. 2009-11-10]. Dostupný z WWW:
<[http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2003_1CD3B/\\$File/41140316.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2003_1CD3B/$File/41140316.pdf)>.

PŘÍLOHY

Příloha č.1: Seznam přírodních jmen českých prvky v S ČFI/210/

1 Úženi é > í(ý)/17/

1.1 V koncovkách řidavých jmen/15/

seřvatn ěkoho(j).(malýho)kluka

dělárámus, že bytoprobudilo imrtvýho/hluchýho

jetotakšpatné/hloupé, že bytonaštvalo/nasralo imrtvýho

vidětdon ěkoho(j).dohubenýkozy

mluvit/hučetdon ěkoho(j).dojalovýkrávy

mít řečí/být v mluvný, že by vymánil najalovékrávy ětele /zjalovýkrávytele

jetojasný/jasněj.Brno

(toje)jasný /jednoduchý/lehký **j.facka** /párfacek

tojenadsluncejasn ější/jasný

stát/sedět(n ěkde)/koukatj.tvrdé/tvrkýY

jetonan ějj.ušité/ušitý/šité

mítto(vhlav ě)j.vygumovaný

tojestarýj.Praha

(jeto)kyselý/ho řkýj.prase

býtšvorc/švorcovýj.pikovéso/esopikový

1.2 Uprost ředslov/2/

mít svaly.j.bláto/hadry/polívku

jeto(teplé)j.polívka

2 Diftongizace ý(í) > ej/152/

2.1 V absolutním koncislova/96/

2.1.1 Pouze variantou – ej/66/

býtj.malejJarda

býtj.(malej)kluk

připadatsi /cítitse **j.malejkluk**

být/chovatsej.malej

radovatse/mít radost(zn ěčeho)j.malejkluk/malej

těšitse(nan ěco/někoho)j.malejkluk/malej

utéct/ztratitsej.malejkluk
 (být)hloupej/blbejj.kopyto
 dělat/dřítj.mourovatej/chudej
 platitj.mourovatej
 kecatj.Palackej
 mít řečj.Palackej
 (být)blbej/hloupejj.patník/bota
(být)slepejj.patrona
 (být)napruženejj.péro
 chodit/jítj.posranej/podesranej(Saks)
 jetj.posranej
 být/choditj.p řiposranej/připosraženéj
 (být)(nan ěco)levejj.(ta)šavle
 jeblbej/hloupejj.dalekovidí(aješt ěmetrzaroh)
 být/vypadatj.vyblitej
státn ěkde/jít ěkam j.blbec/ blbej
 být/choditj.blbej
 dělat/d řítsej.blbej/blbec/hloupej
 platitj.blbej
 dělatn ěco/jít ěkam/čekatn ěkdej.blbej/blbec/(dobrej)trouba
 jenabitejj.d ělo
 jeblbej,ažtomlátídve řma
 mítsej.chudej
 vysratse/srátann ěkoho.j.naplacatejkámen/šutr
 nadávatj.(starej)kanonýr
 mítsekn ěčemuj.la čnejksraní
 choditj.panskejpes
 vyvádět/vyletětj.vzteklejpes
 motatse(n ěkde)j.pitomej
 dělatn ěco/hrátj.ponocnej
 lítatj.zakletejprdvluern ě
 třástsej.ratlík/(malej)pes
 dělat/udělatn ěcoj.dobrejv ůl/(dobrej)trouba
 zavřout ě,ažz černáš/ažbudeš černej
(bejt)blbejj.bednakytu
 (bejt)tlustejj.bejk
 (bejt)nasranejj.brigadýr/kanonýr
 (bejt)vožralej/napa řenej/zlitejj.Dán
 (bejt)sprostejj.erárnídeka
 bejtdlouhejj.pracovníden
 bejtblbejj.d ělo
 bejtnasranejj.d ělo
bejtvožralej/nalitejj.d ělo
 bejt(namazenej/vožralej)j.kára
 (bejt)nasranejj.kýbl
 (bejt)blbejj.motyka
 bejtvychcanejj.mraky

bejthloupej/blbej/pitomejj.(dlabaný)necky/troky
 bejt/choditj.pitomej
 bejtnabalenej/vobalenejj.pumpa
 bejtnalitej/nalejvatsej.pupen
 (bejt)nalitej/vožralejj.slíva
 bejtblbejjaksnop
 (bejt)vožralejj.svin ě
 bejtblbejj.škopek/šťandlík
 (bejt)blbejj.tágo/pucštok/pu čtok/putna
 bejtj.podebranejv řed
 (bejt)vožralejj.zákonkáže
 bejtvýžranejj.zub
 byl(tak)vožralej,že říkalpsovisle čno

2.1.2 Sob ěmavariantami(- ej/-ý)/30/

(být)hloupý/blbejj.bota/boty
 (být)blbý/tupý/blbej/tupejj.poleno
 (být)hluchý/hlučejj.poleno
 hnátse don ěčehoj.slepý/slepej
 (být)nalitý/nalitejj.sud
 chodit/jít/býtj.svázaný/svázanej
 (být)zazobaný/zazobanejj.sysel
 být/koukat/státj.vyjevený/vyjevene
 ležet/**spátj.zabitý/zabitej**
 mlčetj.zarytý/zarytej
 být/sedět/chodit/mlčetj.za řezaný/zařezanej
 dělatn ěcoj.zjednaný/zjednanej
 býtdotohoj.žhavý/žhavej
 chodit/jít(kolem/okolon ěkoho/něčeho)j.slepý/slepej
přijít/dostatse kn ěčemuj.slepý/slepejkhoslím
 utíkat/běžet/jet/jezditj.šilený/šílenej/šílenec
 stát(n ěkde)/koukatj.svatý/svatejUt řinos
 koukáj.Babinský/Babinskej
 jíst/pítj.zjednaný/zjednanej/ čtyři
bejtdutej/býtdutýj.bambus
 (být)rozzu řenýj.býk/bejkn.býtj.rozzu řený/rozzuřenejbýk/bejk
 být/bejtj.vyma čkaný/vymačkanejcitrónn.být/bejtvyma čkaný/vymačkanejj.citrón
 (bejt/být)blbej/blbý/pitomej/pitomý,ažtobolí/bu čí/mlátídve řma
 býtzaražený/bejtzaraženejj.skobavezdi
 (být)opilý/vožralejj.prase/ čuně
 býtopilý/vožralejj.snop
 (být)opilý/vožralejj.št ěně
 dělat(n ěco)/zpívátj.ožralý/vožralej
 jít/vrávoratj.ožralý/vožralej
 (být)otrávený/votrávenejj.šváb

2.2 Diftongizace *y(í) > ej* (v koncovcep ředsouhláskou)/2/

jeto(tu)j.ublbejch
jejichj.dobrejch

2.3 Diftongizace *y(í) > ej* (v základuslova)/49/

2.3.1 Pouze *bejt*/25/

(bejt)blbejj.bednakytu

(bejt)tlustejj.bejk

(bejt)nasranejj.brigadýr/kanonýr

(bejt)vožralej/napa řenej/zlitejj.Dán

(bejt)sprostejj.erárnídeka

bejtdlouhejj.pracovníden

bejtblbejj.d ělo

bejtnasranejj.d ělo

bejtvožralej/nalitejj.d ělo

bejt(namazenej/vožralej)j.kára

(bejt)nasranejj.kýbl

(bejt)blbejj.motyka

bejtvychcanejj.mraky

bejthloupej/blbej/pitomejj.(dlabaný)necky/troky

bejt/choditj.pitomej

bejtnabalenej/vobalenejj.pumpa

bejtnalitej/naljevatsěj.pupen

(bejt)nalitej/vožralejj.slíva

bejtblbejjaksnop

(bejt)vožralejj.svin ě

bejtblbejj.škopek/šstandlík

(bejt)blbejj.tágo/pucštok/pučtok/putna

bejtj.podebranejv řed

(bejt)vožralejj.zákonkáže

bejtvýžranejj.zub

2.3.2 *Býti bejt*/5/

bejtdutej/býtdutýj.bambus

být/bejt/cítitsej.povejprasku

být/bejtj.vyma čkaný/vymačkanejcitrónn.být/bejtvyma čkaný/vymačkanejj.citrón

(bejt/být)blbej/blbý/pitomej/pitomý,ažtobolí/bučí/mlátídve řma

býtzaražený/bejtzaraženejj.skobavezdi

2.3.3 Ostatní/19/

lejtn ěcodosebejj.dosudu

bejtnalitej/naljevatsěj.pupen

hubamujedej.mlejn
 jetamj.vemlejn ě
 jetamj.vemlejnici
 koukat/čumětj.vejr
 obloha(je)j.vymetená/vysmej čená
 být/míthlavuj.rorejs
 být(bílý)j.sejra
 bolí/pálí/štípetoj.bejk
 jeto(t ěžké/velké)j.bejk
 řvát/míthlasj.bejk
 lesknoutsej.psí/bej číkoule/psíkulky
mítsílu /být(silný) j.býk/bejk
 (být)rozzu řenýj.býk/bejkn.býtj.rozzu řený/rozzuřenejbýk/bejk
 býtdlouhý/táhnoutsej.týden/tejden(p ředvejplatou)
jdeto/ kloužeto j.pomýdle/mejdle
 jeto(hladké/kluzké)j.mýdlo/mejdlo
 uklouznout/smeknoutse/ujetj.pomýdle/mejdle

2.4Diftongizace ý(í)> ej(vp ředponě)/5/

poob ědě/pove čeři(je)j.povejprasku
 být/bejt/cítitsej.povejprasku
 mítse/býtn ěkdej.navejminku/vej m ěnku
 sedět/býtn ěkdej.navejminku/navejm ěnku/vejměnkář/vejminkář
 býtdlouhý/táhnoutsej.týden/tejden(p ředvejplatou)

3Protetické v-/25/

chodit/býtj.obejda/vobejda
choditzan ěkýmj.ocásek/vocásek
 býtn ěkomumilýj.vosinavprdeli
 mítn ěkohorádj.(v)osinuvprdeli
 néstsej.hovnona(v)oleji
 vypadatj.ochechule/vochechule
 mítnosj.okurku/vokurku
 mít řečíjak(v)opicechcanek
jetusmradij.vopi čárně/vevopi čárně
 jetam(smrad/smradu)j.vevopi čárně
 smrdítotamj.vevopi čárně
ožratse/vožratse /opítse j.svin ě
 byl(tak)vožralej,že říkalpsovisle čno
 (být)opilý/vožralejj.prase/ čuně
 býtopilý/vožralejj.snop
 (být)opilý/vožralejj.št ěně
 dělat(n ěco)/zpívátj.ožralý/vožralej
 jít/vrávoratj.ožralý/vožralej

(být)otrávený/votrávenejj.šváb
(bejt)vožralej/napa řenej/zlitezj.Dán
bejtvožralej/nalitezj.d ělo
bejt(namazenej/vožralej)j.kára
(bejt)nalitezj/vožralej.slíva
(bejt)vožralej.svin ě
(bejt)vožralej.zákonkáže

4Unifikacekoncovkvpluráluadjektiv/5/

jetoj.pro voly/ **blbý**
býtrozvrzanýj.staré/starýschody
býtmrzutý/rozmrzelý/bru četj.(staré/starý)dudy
bručetj.staré/starývarhany
bejthloupej/blbej/pitomezj.(dlabaný)necky/troky

5Odsouvané– /10/

(bylzticha)**ani** necek/nehles/nemuk/ **nepíp**
(nicned ělal)aninemrk
mlčij.bymujazykp řimrz
jevysoký,žebymoh(l)šacovateroplány
jetuvzduch/smrad/kou ř,žebysemoh(l)dalkrájet
mámžíze ň,žebychseonimoh(l)op řít
(toje)chlap,žebymoh(l)skálylámat
cpesej.by(celý)týden /čtrnáctdní/m ěsíc**nejed(l)** /nežral
mátakovýhled,žebysn ěd(l)volanaposezení
mluvij.muzobáknarost

6Krácení,vynecháníkoncového– ív3.os.pl.u5.t řídyslovesné/1/

(jetam)smradj.kdyžsekozyprskaj

Příloha č.2:Dotazník

DOTAZNÍK

(Výzkum znalosti užívání řírovnání mládeže)

Škola: T

řída:

Rok narození: Místo narození:

Bydliště

ě(obec):

Místo delšího pobytu od narození do nyní: věk - ve věku: - místo:

Dotazník vyplňte prosím tak, jak mluvíte doma nebo se svým kamarády!

1. Vyplňte tabulku.	Používám		Znám, ale nepoužívám	Neznám
	Často	Občas		
děvucha bez bříčka je jako kastrol bez ucha				
bababez bříčka je jako garně bez ucha				
bababez chleba je jako chleba bez plůta				
jebulaty jako chleba kulaty				
třepepek jako žaba				
divosek jako špork do oškrabiny				
mrugojak žabavprochu				
hledíjak žabazkyšky				
hledíjak ožabaz dury				
hledíjak vranadokosti				
hledíjak vranadonudli				
čumíjak kocurzplev				
čumíjak drutzparyzola				
čumíjak ščurdoryny				
čumíjak Polokdo dury				
žerejak Prajz				
mošglovek chujz Orlove				
cypjak lampa				
čekánatojak kuranasnopel				
máv bříchujak vzolu				

15.(Jetam)tmaj.: **a**)v řiti, **b**)vdup ě,c)vprdeli, **d**)jinak:...

16.(Chodí): **a**)j.mojsmojó, **b**)j.m ůjsmoj ů, c)j.mujsmojum, **d**)m ůjsmojí, **e**)jinak:...

17.Bylato: **a**)láskej.trám, **b**)láskej.cyp, **c**)láskej.prase, **d**)láskej.svi ňa, e)láskej.hrom, **f**)jinak:...

5.Ozna čtek řízkemvariantu, kteroubyste vp řirovnánípoužili, anapište, jakýmátepostojkvar iantěB (zdavámp řijdenormální, b ěžná, neutrální, nebojeprováscizí, negativní, pr ažská,, čecháčská“, máte kníodpor, nikdybystejinepoužiliapod.)

VariantaA	X	X	VariantaB	Postojkvariant ěB
spj. zabitý			spj. zabitej	
chodilzanj. ocásek			chodilzanj. vocásek	
seřvalhoj. maléhokluka			seřvalhoj. malýhokluka	
býtdutý j.bambus			bejtdutej j.bambus	
mělsíluj. býk			mělsíluj. bejk	
(bylzticha)ani nepíp			(bylzticha)ani nepíp	
je slepýj .patrona			je slepejj .patrona	
jetamsraduj.v opičárně			jetamsraduj.ve vopi čárně	
přišelktomuj. slepýkhouslím			přišelktomuj. slepejkhouslím	
cítilsej.po výprasku			cítilsej.po vejprasku	
jetotuj.u blbých			jetotuj.u blbejch	
býtožralý/nalítý j.d ělo			bejtvožralej/nalítej j.d ělo	
cpesej.by(celý)týden nejedl			cpesej.by(celý)týden nejed	
měl řečí,žebvyvymámil z jalové krávytele			měl řečí,žebvyvymámil z jalový krávytele	
lít todosebej.dosudu			lejt todosebej.dosudu	
(toje) jasné j.facka			(toje) jasný j.facka	
jdetoj.po mýdle			jdetoj.po mejdle	
stáltamj. blbý			stáltamj. blbej	
ožratse j.svin ě			vožratse j.svin ě	
jejichj. dobrých			jejichj. dobrejch	
jetoj.pro blbé			jetoj.pro blbý	
připadalsij. malýkluk			připadalsij. malejkluk	
mluvíj.j.muzobák narostl			mluvíj.j.muzobák narost	
být blbý j.bednakytu			bejt blbej j.bednakytu	

**Příloha č.3:P úvodníverzeúkoluzam ěřenéhonavýzkump řirovnání
sobecn ěeskýmitvary**

Vyplňtetabulku,zdapoužíváte(P),nebonepoužíváte(N) danép řirovnání,anapište,jakýjeváš postojkto mutop řirovnání(zdavám p řijdenormální,b ěžné,nebojeprováscizí,pražské, „čecháčské“,mátekn ěmuodpor,nikdybystehonepoužili).Pokudpoužívát ejinouvariantuvýrazu (např. *spīj.zabítý* místo *spīj.zabítej*)nepoužívátejinép řirovnání,kteréjepodobnévýznamem (např.up řirovnání *bejtvožralej/nalítej.j.d ělot* řebap řirovnání *býtnamazaná,nabítý,nad řitý, navalený, napranýj.svi ňa*),napišteje!

	P	N	Postoj	Jinévarianty
seřvalhoj. malýhokluka				
bejtdutej j.bambus				
mítsluj. bejk				
(bylzticha)ani nepíp				
je slepejj .patrona				
jetamsmradj.ve vopičárně				
přišelkto muj. slepejkhouslím				
cítilej.po vejprasku				
jetotuj.u blbejch				
bejtvožralej/nalítej j.d ělo				
cpesej.by(celý)týden/m ěsíc nejed				
měl řečí,žebyvymámilz jalovýkrávytele				
lejt todosebej.dosudu				
(toje) jasnýj .facka				
jdetoj.po mejdle				
spīj. zabítej				
choditzan ěkýmj. vocásek				
stáltamj. blbej				
vožrat sej.svin ě				
jejichj. dobrejch (význam:jejichhodn ě)				
jetoj.pro blbý				
připadalsij. malejkluk				
mluví,j.muzobák narost				
bejtblbej j.bednakytu				

Příloha č.4: Výsledky výzkumu postojů k úkp řirovnáním sobecn českými tvary

	Seřval hoj. malýho kluka	Měl řeči, že by vymámil zjalový krávy tele	(To je) jasný j. facka	Připadal sij. malej kluk	Je slepej j. patrona	Stál tam j. blbej	Spj. zabitej	Přišel ktomu j.slepej k houslím
Neuvedeno	2	21	14	17	15	17	10	20
Pražské	14	15	14	15	19	19	22	20
„Čecháčské“	6	5	5	5	6	3	7	6
Negativní	3	3	2	4	4	5	2	1
Neznámé	1	5	0	0	1	0	0	1
Cizí	1	6	0	2	0	0	0	4
Používám	1	0	0	0	0	0	1	0
Někdy používám	0	0	0	0	0	0	1	0
Nepoužívám	8	4	5	4	4	4	6	4
Divné	3	1	1	0	1	2	4	2
Trapné	2	2	2	3	2	2	2	3
Neutrální	16	4	2	2	1	4	3	5
Neutrální až negativní	0	0	0	1	0	1	0	0
Normální, běžná	25	16	33	28	28	22	21	15
Pozitivní	1	1	1	0	1	0	1	0
Jeto spisovněa hovorové	1	1	1	1	1	1	1	1
Hovorové	0	0	1	1	0	0	0	0
Hovorovější	0	0	0	0	1	0	0	0
Nehovorové	0	0	0	0	0	1	0	1
Zníto divně	0	0	0	0	1	0	0	0
Zníto blběji	0	0	0	0	0	1	0	0
Zníto lépe	0	0	1	0	0	0	0	0
Někdy mto ujede	1	1	1	1	1	0	0	0
Klasika	0	0	0	1	0	0	0	0
Nelíbísemi	0	0	1	1	0	1	1	0

to								
Nemám ráda	0	0	1	1	0	1	0	0
Nejsem Pražák	1	1	1	1	1	1	1	1
Styl	0	0	1	0	0	0	0	1
Nuda	0	0	1	0	0	0	0	0
Moravské	0	0	0	0	1	0	0	1
Odpor	0	0	0	0	0	1	0	0
Víc používám druhou variantu	0	0	0	0	0	1	0	0
Zvyk	0	0	0	0	0	1	0	0
Nemluví tak	0	0	0	0	0	0	1	0
Dobré	0	0	0	0	0	0	1	0
Nespisovné	0	0	0	0	0	0	1	1

	Jetotu j.u blbejch	Jejichj. dobrejch	Bejt blbej j. bedna kytu	Bejt vožralej/ nalitejj. dělo	Bejt dutejj. bambus	Lejt todo sebe j.do sudu	Měl síluj. bejk	Jdetoj. po mejdle
Neuvedeno	17	19	21	19	18	16	12	22
Pražské	18	21	16	11	18	22	20	17
„Čechácké“	4	5	2	9	4	2	7	4
Negativní	6	4	4	5	7	6	4	6
Neznámé	1	3	5	0	1	0	0	3
Cizí	0	7	6	1	3	0	0	2
Používám	0	0	0	1	1	0	1	0
Nepoužívám	5	4	3	4	3	6	3	4
Divné	2	0	0	2	1	0	1	1
Trapné	2	2	2	2	1	2	2	2
Neutrální	2	3	3	3	4	5	1	5
Neutrální až negativní	0	1	1	0	0	0	0	0
Normální, běžná	22	9	16	20	18	17	26	10
Nenormální	0	0	0	0	0	0	1	0
Pozitivní	1	0	0	1	1	0	1	0
Jeto spisovné a hovorové	1	1	1	1	1	1	1	1

Spisovné	0	0	0	0	0	1	0	0
Hovorové	0	0	1	1	0	0	0	0
Hovorovější	0	0	0	0	1	0	0	0
Nehovorové	0	0	0	0	0	1	0	0
Znítoblb ěji	1	0	0	0	0	0	0	0
Znítolépe	0	0	0	1	1	0	0	1
Někdymito ujede	0	0	0	0	0	0	1	0
Klasika	0	1	0	0	0	0	0	0
Nelíbísemi to	1	0	1	0	1	1	0	0
Nemám ráda	0	0	1	0	0	0	0	0
Nejsem Pražák	1	1	1	1	1	0	0	0
Styl	0	0	0	0	0	0	0	1
Moravské	0	0	1	1	1	0	1	0
Odpor	0	1	0	0	1	0	1	1
Víc používám druhou variantu	0	1	1	0	0	1	0	0
Zvyk	1	0	0	0	0	0	1	0
Klasika	0	0	1	0	0	0	0	0
Dobré	0	0	0	0	0	0	0	1
Nespisovné	1	1	0	1	0	1	1	1
Starýstyl, staré	0	0	0	1	0	1	0	0
Karvinská	0	0	0	0	0	1	0	0
Znítosiln ěji	0	0	0	0	0	0	1	0
Ostravské	0	0	0	0	0	0	0	1
Blbé	0	0	0	0	1	0	0	0
Boží	0	1	1	0	0	0	0	0

	Cítísej. po vejprasku	Chodil zaníj. vocásek	Jetam smraduj. ve vopičárně	Vožrat sej. svině	Je toj. pro blbý	(Byl zticha) ani nepíp	Cpe se,j. by (celý) týden nejed	Mluví, j.mu zobák narost
Neuvedeno	18	12	19	16	13	17	18	20
Pražské	22	24	24	15	17	7	16	10
„Čecháčské“	4	8	5	2	3	5	3	5
Negativní	4	3	4	6	5	3	3	2

Neznámé	1	0	1	2	1	0	0	3
Cizí	2	0	1	2	3	0	0	3
Používám	0	0	0	1	0	1	0	0
Někdy používám	0	2	0	0	0	0	1	0
Nepoužívám	2	5	3	4	4	4	3	5
Divné	2	1	1	1	2	2	1	1
Trapné	3	3	3	3	2	3	3	2
Neutrální	4	5	4	5	3	5	5	2
Neutrální až negativní	0	0	0	1	1	0	0	1
Normální, běžná	10	16	14	18	22	33	28	22
Pozitivní	0	1	0	0	0	0	1	0
Jeto spisovněa hovorové	1	1	1	1	1	1	1	1
Hovorové	0	0	0	1	2	0	1	2
Hovorovější	0	0	0	1	1	0	0	0
Nehovorové	1	0	0	0	0	0	0	0
Zníto blběji	0	0	0	0	1	0	0	0
Zníto lépe	1	0	0	0	0	0	0	0
Někdy mluví ujedne	0	1	0	0	1	1	0	0
Klasika	0	0	0	0	1	0	0	1
Nelíbím se jí to	0	0	1	1	1	0	1	1
Nemám ráda	0	0	0	0	1	0	0	1
Nejsem Pražák	1	1	1	0	1	1	2	1
Moravské	0	0	1	0	0	1	0	1
Odpor	1	0	1	0	0	0	0	0
Víc používám druhou variantu	0	0	0	1	0	0	0	0
Zvyk	0	0	1	0	1	1	0	0
Nespisovné	0	1	1	1	0	0	0	0
Lepší	0	0	0	0	1	1	0	0
Zníto drsněji	0	0	0	1	0	0	0	0
Otřesné	1	0	0	0	0	0	0	0
Lepší výslovnost	1	0	0	0	0	0	0	0

Říkám <i>vocas</i>	0	1	0	0	0	0	0	0
Pletesetam ν	0	0	1	0	0	0	0	0
Nepoužila bychani jedno	0	0	0	1	0	0	0	0
Nemámslov	0	0	0	0	0	0	1	0
Kratšílepší	0	0	0	0	0	0	1	1
Mockrátké	0	0	0	0	0	0	0	1
Blbost	0	0	0	0	0	0	0	2

Příloha č.5: Výsledky výzkumu p řirovnání nabídnutým idv ěma variantami

Je (tam) ticho, že by bylo slyšet špendlík...	Počet	Procent [%]
upadnout	78	73,58
upadnout/spadnout	2	1,89
spadnout	15	14,15
Neuvedeno	11	10,37
Celkem	106	100

Zůstal stát, j. by don ěho hrom/blesk...	Počet	Procent [%]
uhodil	36	33,96
uhodil/udeřil	3	2,83
udeřil	53	50
Neuvedeno	14	13,21
Celkem	106	100

Byl, j. by ho... kladivem (do hlavy)	Počet	Procent [%]
uhodil	41	38,68
uhodil/praštil	2	1,89
praštil	52	49,06
Neuvedeno	11	10,38
Celkem	106	100

..., j. by pod ním zem ěho řela	Počet	Procent [%]
Běží	59	55,66
Běží/Utíká	7	6,6

Utíká	28	26,42
Neuvedeno	12	11,32
Celkem	106	100

Jejichj....	Počet	Procent[%]
máku	73	68,87
maku	18	16,98
Neuvedeno	15	14,15
Celkem	106	100

Jeblbýj....	Počet	Procent[%]
necky	56	52,83
necky/troky	1	0,94
troky	17	16,04
Neuvedeno	30	28,3
Anijedno	2	1,89
Celkem	106	100

Třepesej....	Počet	Procent[%]
rosol	40	37,74
rosol/sulc	1	0,94
sulc	43	40,57
Neuvedeno	21	19,81
Anijedno	1	0,94
Celkem	106	100

...hladj.vlk	Počet	Procent[%]
Mít	70	66,04
Mít/Mět	3	2,83
Mět	23	21,7
Neuvedeno	10	9,43
Celkem	106	100

...nohyj.slon	Počet	Procent[%]
Mít	71	66,98
Mít/Mět	2	1,89
Mět	18	16,98
Neuvedeno	15	14,15
Celkem	106	100

Vypadáj....	Počet	Procent[%]
cikán	10	9,43
cikán/cigán	2	1,89
cigán	91	85,85
Neuvedeno	3	2,83
Celkem	106	100

Hubajjijedej....	Po čet	Procent[%]
trakař	69	65,09
tragač	14	13,22
Neuvedeno	22	20,75
Anijedno	1	0,94
Celkem	106	100

Je...j.panenka	Po čet	Procent[%]
hezká	46	43,39
hezká/pěkná	5	4,72
pěkná	38	35,85
Neuvedeno	17	16,04
Celkem	106	100

Jetoj....	Po čet	Procent[%]
prkno	53	50
prkno/deska	3	2,83
deska	38	35,85
Neuvedeno	12	11,32
Celkem	106	100

Jetlustýj....	Po čet	Procent[%]
sud	9	8,5
sud/bečka	4	3,78
bečka	91	85,85
Neuvedeno	2	1,87
Celkem	106	100

Smrdíj....	Po čet	Procent[%]
kozel	35	33,02
kozel/cap	1	0,94
cap	62	58,49
Neuvedeno	8	7,55
Celkem	106	100

Kroutísej....	Po čet	Procent[%]
červ	80	75,47
chrobok	14	13,21
Neuvedeno	12	11,32
Celkem	106	100

Jehluchýj....	Po čet	Procent[%]
pařez	76	71,7
peň	10	9,43
Neuvedeno	20	18,87
Celkem	106	100

...j.otrok	Po čet	Procent[%]
------------	--------	------------

Dělat	40	37,73
Dělat/Robit	2	1,89
Robit	47	44,34
Neuvedeno	17	16,04
Celkem	106	100

Je...j.zajíc	Počet	Procent[%]
bázlivý	60	56,6
bojzlivý	13	12,27
Neuvedeno	33	31,13
Celkem	106	100

Sedíšsituj...	Počet	Procent[%]
oposvícení	13	12,27
oposvícení/nahodech	2	1,89
nahodech	63	59,43
Neuvedeno	27	25,47
Anijedno	1	0,94
Celkem	106	100